

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

EEN BEKNOPT HANDBOEKJE

VOOR

Hulponderwijzers en Kweekelingen

en

Leerlingen van Normaal- en Hoogere Burgerscholen,

DOOR

J. H. VAN DALE,

Hoofdonderwijzer te Sluis.

TWEDE, VERBETERDE DRUK.

SCHOONHOVEN,

S. E. VAN NOOTEN.

1871.

NEED.
LETTENK.

VOORBERICHT.

Dit boekje, oorspronkelijk bestemd om de derde druk te zijn van mijn Leerboekje (weinig dagen geleden bij den uitgever dezes verschenen), kreeg onder de bewerking zulk eene uitgebreidheid, helgeen eerst en vooral bij het afdrukken in het oog viel, dat de heer VAN NOOTEN er te recht bezwaar in rond, het onder den gewonen titel in het licht te geven. Daarom verschijnt het nu, op zijn verlangen, onder een anderen titel, en wij twijfelen er geen oogenblik aan, of 't zal vooral Hulponderwijzers en Kweekelingen hoogst welkom zijn en op Normaal- en Hoogere Burgerscholen met vrucht gebruikt kunnen worden.

Vooraf de regels voor de geslachten zijn in dit Handb. met zorg herzien. Ik vertrouw, dat men er verscheidens nieuwe en daaronder zeer bruikbare vinden zal. Wat de wijzen der werkw. aangaat, heb ik de beschouwingen van mijn vriend TE WINKEL, in den Taalgids, tot de mijne gemaakt en getracht die duidelijk en klaar weer te geven. Verder zal de deskundige onderwijzer zien, dat ik ook in menig ander opzicht het Woordenboek der Nederl.

Taal heb geraadpleegd, zoowel als de inleiding tot de Woordenlijst der Heeren DE VRIES en TE WINKEL. Hier en daar zal hij, naar wij vertrouwen, wel iets nieuws of oorspronkelijks aantreffen, dat zijne aandacht waardig is. Daarom hopen wij, dat het Handboekje met evenveel belangstelling ontvangen zal worden als het Leerboekje: dat het zich vele en even trouwe vrienden verwerven zal.

Met dezen wensch eindigt het voorbericht van den eersten druk. Dat die wensch vervuld is, daarvan kan deze nieuwe druk getuigen. Dat ik het werkje zorgvuldig herzien heb, zal, naar ik vertrouwen durf, den gebruiker op menige bladzijde blijken. Het formaat komt nu overeen met dat van mijn Handboek voor de Zinsontleding. Dit kwam ons daarom gewenscht voor, wijl beide werkjes op vele Hoogere Burgerscholen gebruikt worden. Dat ze bij voortdaring daar veel nut stichten en overal, waar men er zich van bedienen zal, is mijn vurige wensch.

Sluis,

12 November, 1870.

J. H. VAN DALE.

1. De spraak is het vermogen van den mensch om zijne gedachten en gewaarwordingen door hoorbare teekenen, spraakklanken of woorden geheeten, aan anderen mede te deelen. Al de spraakklanken, waarvan een volk zich bedient, maken samen de taal van dat volk uit.

[Woordentaal en gebarentaal. Spreek- en schrijftaal. Beschaafde en onbeschaafde, rijke en arme, levende en doode talen of talen der geleerden.]

[Stam- of wortelwoorden, afgeleide woorden, middelenwoorden, samengestelde woorden.

Bastaardwoorden, verouderde woorden (archaïsmen), gevestelijke woorden (provincialismen), uitheemsche woorden (barbarismen: gallicismen, anglicismen, germanismen enz.), ontaalkundig gevormde woorden (neologismen), pleonasmen.

Zinverwante woorden (synoniemen), gelijkkluidende woorden (paroniemen), gelijkgaechreene woorden (homoniemen)].

De Nederlandsche taal is de taal, welke thans in het koninkrijk der Nederlanden en in een deel van België algemeen door beschaafde lieden gesproken en geschreven wordt.

Het Nederlandsch, dat waarschijnlijk de lijnrechte afstammeling is van de taal der Batavieren, en van die Franken, welke Gallie veroverden, bestaat eerst sedert de 12e eeuw als schrijftaal. Als zoodanig heeft het zich vooral ontwikkeld in de provinciën Zuid-Holland, Noord- en Zuid-Brabant en Vlaanderen. Het Nederlandsch van de 12e tot op het einde der 15e eeuw heet Middelnederlandsch. of Dietsch, d. i. Duitsch. Van het einde der 15e eeuw tot heden noemt men het Nieuwnederlandsch of bloot Nederlandsch 1).

1) De geschiedenis van het Nederlandsch klimt op tot het Gothisch. Bisschop ULFILAS zette in de 4e eeuw de Heilige Schrift (met uitzondering van de boeken der Koningen) in deze taal over ten dienste van zijne stamgenooten, die toen ter tijd aan den Beneden-Donau woonden, in het tegenwoordige Walachije. Het onschatbare handschrift, zilver op purperkleurig perkament (en daarom *codex argenteus* geheeten), bleef tot de 2e

2. Het Nederlandsch bedient zich van de volgende enkelvoudige letterteekens: **a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y** (ypsilon), **z**. Onder deze komen **c, q, x** en **y** uitsluitend in uitheemsche woorden of eigennamen met verouderde spelling voor, als: *citroen, Cats, consequent, exemplaar, Xantippe, Cyrus, synode, Iydië*.

Nog bedient men zich in dergelijke woorden van de samengestelde letterteekens **ch, ph** en **th**: *chaos, cherub; Philippus, Alphen; Timotheus* 1). **ch** komt ook in Nederlandsche woorden voor: *nacht, recht, nicht, plicht, macht, kracht* enz.

De letters zijn van Phenicischen oorsprong.

Onze eenvoudige letterteekens, behalve de **w**, zijn van de Latijnen overgenomen.

3. De letters worden verdeeld in klinkers en medeklinkers.

Er zijn drie soorten van klinkers: *onvolkomene, heldere en toonlooze*.

De onvolkomene klinkers zijn vijf in getal: **a, e, i, o** en **u**, uitgesproken als in de woorden: *dal, spel, nis, slot, blom* en *dun*.

De heldere klinkers zijn zeven in getal: **a** of **aa**, **e** of **ee**, **i** of **e, o** of **oo**, **u** of **uu**, **eu** en **oe**, uitgesproken als in *va-der, ge-ten, ti-tel, die-ven, bo-de, nu-ren, reu-zen* en *stoe-len*.

De toonlooze klinkers zijn drie in getal: **e, i** en **u**, uitgesproken als in de woorden *dad-en, zan-dig, Dokkum*.

Worden *mijn, zijn, een* zonder klemtoon uitgesproken, dan hoort men daarin de toonlooze **e**.

—
helft der 16e eeuw onbekend. Toen werd het gevonden in een klooster te Werden, aan de Ruhr. V n daar werd het in dezelfde eeuw nog overgebracht naar Praag, van waar de Zweden het in 1648 medenamen naar hun vaderland. Daar berusten de kostbare overblijfselen er van — 177 bladen van de 330, waaruit het oorspronkelijk bestond — sedert 1669 te Upsala. Buiten den bijbel van ULFILAS bestaan er slechts weinig overblijfsels van de Gothische taal. ULFILAS overleed te Konstantinopel in 388, in 70jarige ouderdom.

1) In plaats van het vroegere *Leyden* schrijft men nu *Leiden*. — *Zutphen* verdient de voorkeur boven *Zutphen*. De oorspronkelijke beteekenis van dit woord is *Zuidveen, Zuidven*. *Drente* en *Twente* verdienen de voorkeur boven *Drenthe* en *Twenthe*; *Margareta*, boven *Margaretha*.

In *dikwijls* en in het achtervoegsel *lijk*: *eertlijk, zindelijk* enz. hoort men eene toonlooze **i** 1).

Bijzonder luidt als *bezonder* of *bizonder*.

Er zijn elf tweeklanken, namelijk: **ai, ei** of **ij, ui, au, ou, aai, ooi, oei, aau, eeu, ieu**.

De tweeklanken **ai** en **au** worden tegenwoordig alleen nog gehoord als tusschenwerpsels van pijn.

De eenige drieklank **iaau** komt alleen voor in het tusschenwerpsel **miaauw** en het werkwoord **miaauwen**, dat ook **miauwen** gespeld wordt.

De **ij** is een willekeurig aangenomen schrijfteeken voor **ii**.

4. De medeklinkers worden in vier soorten verdeeld: in *halfklinkers, vloeiende letters, sisletters* en *vaste letters*.

De halfklinkers zijn **j** en **w**.

De vloeiende letters zijn de *tongletters* **l** en **r**, en de *neusletters* **m** en **n**.

De sisletters zijn **s** en **z**.

De vaste letters zijn: **b, p, t** en **f, lipletters**; **k, g, ch** en **h, keelletters**; **d** en **t, tongletters**.

5. Eene lettergreep is een spraakgeluid, dat of zelf een geheel woord, of een deel van een woord uitmaakt. Het woord *ei* bestaat uit ééne lettergreep, *eiers* uit twee, *eierkoek* uit drie lettergrepen. Men heeft alzoo éénlettergrepige, tweelettergrepige, drielettergrepige woorden, enz. [*Opene* en *geslotene* lettergrepen.]

6. De woorden worden verdeeld in de volgende tien soorten, die *rededeelen* heeten: 1. Het zelfstandig naamwoord; 2. het lidwoord; 3. het bijvoeglijk naamwoord; 4. het voornaamwoord; 5. het telwoord; 6. het werkwoord; 7. het bijwoord; 8. het voorzetsel; 9. het voegwoord; 10. het tusschenwerpsel.

1) De **ij** van *rijk* in *leerrijk, belangrijk, deugdrijk, luisterrijk; Frankrijk, Oostenrijk; Oostenrijksche* enz., mag niet als eene toonlooze **i** uitgesproken worden, evenmin als de **ij** in *desgelijks, insgelijks, soortgelijke, dergelijke* enz.

Allen de woorden van de zes eerste soorten kunnen door verandering in vorm de betrekking uitdrukken, waarin zij tot andere woorden staan. Deze verandering in vorm heet *verbuiging*, bij de werkwoorden ook *vervoeging*.

7. De *zelfstandige naamwoorden* zijn namen van werkelijke zelfstandigheden of van hetgeen als eene zelfstandigheid voorgesteld wordt. Men verdeelt ze in drie hoofdsoorten: *voorwerpsnamen*, *stofnamen* en *denkbeeldige-zelfstandigheidsnamen*.

De *voorwerpsnamen* en *stofnamen* kan men *echte*, de *denkbeeldige-zelfstandigheidsnamen* kan men *onchte* zelfst. naamw. noemen.

8. *Voorwerpsnamen* zijn namen van afzonderlijke *voorwerpen*, als: *mensch*, *boom*, *berg* enz.

Voorwerpen zijn stoffelijke dingen, die afgeronde, aan alle zijden begrensde geheel en uitmaken, of ten minste als zoodanig beschouwd worden. Voorwerpsnamen kunnen in het meervoud gebezigt worden en het lidwoord van eenheid (*een*, *eene*) voor zich nemen.

Tot de voorwerpsnamen rekent men ook de woorden *seconde*, *minuut*, *uur*, *dag*, *week*, *maand*, *jaar*, *eeuw*, *tijdsak* enz., welke eene bepaalde, nauwkeurig begrensde *tijdruimte* beteekenen. Ook rekent men onder de voorwerpsnamen de namen van denkbeeldige mann. en vrouw. wezens: *engel*, *duivel*, *god*, *afgod*, *gotin*, *muze* of *zangvinf*, *nikker* enz.

De voorwerpsnamen worden onderscheiden in: *soortnamen* of *gemeene namen*: namen, welke aan alle voorwerpen van dezelfde soort gemeen zijn: *man*, *hond*, *plant*, *rivier*, *stad*, *staat*, *gewest*, *maand*, *jaar*, *eeuw*, *engel*, *afgod* enz.

Eigennamen: namen, welke slechts aan één voorwerp van dezelfde soort eigen zijn: *Willem*, *Amsterdam*, *de Rijn*, *de Sont*, *de Elna*, *de Klaver* (naam einer brouwerij), *de Zeren Provinciën* (naam van het schip van M. A. DE RUITER) enz.

Tot de eigennamen behooren de namen van volken: *de Franschen*, *de Denen*, *de Pruisen*, die *eigen-soortnamen*, en de namen van *bergketenen* en *eilandgroepen*: *de Alpen*, *de Pyrenëen*, *de Apennijnen*, *de Hebriden*, *de Bertenguas*, die *verzamelende eigennamen* heeten.

Stofnamen zijn benamingen van *stoffen*: *water*, *wijn*, *melk*, *goud*, *zilver*, *lood* enz.

Stoffen zijn dingen, die niet als afgeronde en begrensde geheel en worden beschouwd. Stofnamen hebben geen meervoud en nemen het lidwoord van eenheid (*een*, *eene*) niet voor zich. Komen ze in het meervoud voor, of worden ze door *een*, *eene*, voorafgegaan, dan zijn ze *voorwerpsnamen* geworden; b. v.: *de wateren van Nederland*, *de Fransche wijnen*, *de zouten*, *dat is een edele wijn* (wijnsoort), enz.

Verzamelwoorden zijn woorden, die (in het enkelvoud) eene veelheid van enkele dingen aanduiden: *troep*, *kudde*, *leger*, *menigte*; *turf*, *steen*, *rogge*, *gras* enz.

De verzamelwoorden onderscheidt men in *verzamelende voorwerpsnamen* en *verzamelende stofnamen*. De *verz. voorw.* stellen de hoeveelheid als eene eenheid, als een begrensde geheel voor. Zij kunnen dus, evenals de voorwerpsnamen, een meervoud hebben en 't lidwoord van eenheid voor zich nemen. Daartoe behooren o. a. *volk*, *vergadering*, *bosch*, *gebergte*, *bende*, *troep*, *compagnie*, *bataljon*, *leger*, *kudde*, *kooi* enz.

De *verzamelende eigennamen* behooren natuurlijk tot de *verzamelende voorwerpsnamen*.

De *verzamelende stofnamen* stellen de hoeveelheid als een onbegrensde geheel voor, als eene stof. Zij hebben dus geen meervoud en nemen het lidwoord van eenheid niet voor zich. Daartoe behooren o. a.: *rogge*, *tarwe*, *haver*, *gras*, *onkruid*, *hout*, *steen*, *turf*, *visch*, *haring*, *zalm* enz.

Sommige van de bovengenoemde woorden komen nu eens voor als voorwerpsnaam, dan eens als verzamelwoord, dan weder als stofnaam. Bijvoorbeeld: *Hij viel over een steen* (voorwerpsnaam); *Dat is dure steen* (verz. stofnaam); *Het steen* (zuivere stofnaam) *is harder dan het hout* (zuivere stofnaam); *Het hout* (verzam. stofn.) *is tegenwoordig goedkoop*; *Bij Haarlem vindt men het eeuwenoude Haarlemmer Hout* (verzamelende voorwerpsn.); *Hij struikelde over een houtje* (voorwerpsn.); *Hij kocht een grooten visch* (voorw.); *Zij aten visch* (verz. stofn.); *Fisch* (zuiv. stofn.) *is niet zoo voedzaam als vleesch*; *Deze landstreek bestaat uit berg* (verz. stofn.) *en bosch* (verz. stofn.); *Hij steeg van den berg* (voorw.) *en verdween in het bosch* (voorw.).

Tot de verzam. voorw. behooren ook de namen der talen: *het Fransch*, *het Engelsch* enz.; de bijvoeglijke naamwoorden in het onzijdig geslacht, als zelfstandige naamwoorden beschouwd: *het ware*, *het goede*, *het schoone* enz.

9. *Denkbeeldige-zelfstandigheidsnamen* of *onechte zelfstandige naamwoorden* zijn namen van onstoffelijke dingen die als zelfstandigheden voorgesteld worden. Deze dingen

zijn niet denkbaar zonder voorwerpen of stoffen, waaraan of waarin men ze waarneemt, b. v.: *wijsheid, grijsheid, deugd, jeugd, geluk, druk, bloei, groei, hoogte, droogte, slavernij, bedelarij, brand, stand, val, knal, loop, doop, gelach, beklag, het leven, het geven* enz.

10. Verkleinwoorden dienen om uit te drukken, dat iets klein van omvang is, of minder sterk of hevig dan gewoonlijk, als: *Roosje, kinleke, beekske, stoeltje, bloempje, oogelijn, vogelijn, maagdelijn; luchtje, vermaakje, regentje* enz.

De verkleiningsuitgang brengt niet zelden het denkbeeld van ieffalligheid, gemeenzaamheid, vertrouweljkheid of toegenegenheid mede: *Wel, Moedertje! hoe gaat het? — Mis, Broertje! — Hoor eens, Vriendje! — Dat zijn mijne gastjes!*

In *manneljesputter* 1), *wijfjesvink*; 't *Is geen mannetje, maar een wijfje*, is de kracht van den verkleiningsuitgang verloren gegaan.

Zoo ook in *vrouwjesappel* voor *Onze-Vrouweappel, Vrouwjesdag* voor *Vrouwendag*. Eene *manneljesvoot* is eene *notemuskaat* of *muskant* van de grootste soort.

De oorspronkelijke verkleinvormen zijn: *el* en *ken*. Uit *el* en *ijn* is de verkleinende uitgang *lijn* ontstaan. *Ken* is, door versmelting der uitspraak, tot *jen* geworden, waarvoor men nu bijna algemeen *je* schrijft. Om den wille der uitspraak wordt vóór *jen* (*je*) en *ken* (*ke*) vaak eene *s*, *t* of *p* ingevoegd.

Vele woorden op *el* zijn dus oorspronkelijk verkleinwoorden, als: *druppel* of *druppel*, *kruinel*, *kucukel*, *knachtel*, *spreukel*, *eikel*, *bundel*, *ijzel*, *mazel* enz.

a. De zelfst. naamw., welke op *d*, *t*, *f*, *g*, *oh*, *k*, *p*, *s* en *sch* eindigen, nemen den verkleiningsuitgang *je* aan, als: *hoedje, bestje* 2), *plantje, stoofje, boogje, lachje, kruikje, stoepje, roosje, vischje*. — *Meit* wordt *meisje* of *meiske*.

b. De zelfst. naamw., die eindigen op een *klinker* of *toecklank*, of op *l*, *n*, *r*, *w*, voorafgegaan door een *helderen* of *toonloozen*

1) Daar een *manneljesputter* grooter is dan een *wijfjesputter*, geeft men in het dagelijksch leven niet zelden den naam van *manneljesputter* aan iets, dat groot is in zijne soort. Men zegt het voornamelijk van groote manspersonen.

2) *Bestje*, 't verkleinwoord van *best* (eene verkorting van *bestemoder*), verdient de voorkeur boven 't vroeger meer gebruikelijke *besje*.

klinker, nemen *tje* aan, als: *kooltje, graantje, varkentje* 1), *vuurtje, leeuwje, koeltje, kneutje, kraaitje, liltje, Keeltje, papuutje, Noaltje, spaatje, Catootje, Koolje*.

Ga of *gade* heeft *gaaike*; *jongen* heeft *jongetje* of *jongake*. Van *pa*, *ma*, *moer* en *zus* (verkortingen van *papa*, *mama*, *moeder* en *zuster*) heeft men *paatje, maatje, moetje, zusje*.

Bootje, dat men niet zelden in 't huiselijk leven hoort, is 't verkleinwoord van het tot *boe* verkorte *boterham*.

Van het samengetrokkene *broer*, *leer*, *veer*, *weer* heeft men *broertje, leertje, veertje, weertje*.

Praatvaer en *praatmoer* worden *praatvaartje, praatmoertje*.

Vaartje en *moertje* komen, evenals *vaar* en *moer* (samengetrokken uit *vader* en *moeder*), zelden anders dan in spreekwoorden voor: *Hij heeft een aardje naar zijn vaartje; Mal moertje, mal kindje*.

Van *moer* (eene verkorting van *moerschroef*: *moederschroef*) heeft men natuurlijk *moertje*.

c. Vele zelfst. n., die op *b*, *g*, *ng*, *l*, *m*, *n* en *r* eindigen, voorafgegaan door een *onvolkomen klinker*, nemen *etje* aan, als: *tobbelje, ruggetje, ringetje, wandelingetje, spelletje, kommetje, pantelje, korrelje*. Die, welke op *g* eindigen, kunnen ook den verkleiningsuitgang *je* aannemen: *rugje, brugje, vlagje* enz.

Het verkleinwoord van *krab*, zeker tienpootig schaaldier, is *krabbetje*: *Het roode krabbetje huist in de schelpen der levende mosselen*. 't Verkleinwoord van *krab* (kraw) is *krabje*.

Wordt de *ng* voorafgegaan door eene *toonlooze i*, dan verandert *ng* in *nk*, als: *spierinkje, penninkje*.

Ook *jong*, een jong geboren dier, heeft *jontje*.

d. De zelfstandige naamw., die op *m* uitgaan, voorafgegaan door den medeklinker *l* of *r*, door een *helderen klinker*, een *toecklank*, of eene *toonlooze e*, nemen *pje* aan, als: *raampje, zeempje, riempje, oompje, duimpje, bodempje, bezempje, olmpje, armpje, wormpje, zalmpje* enz.

Bloempje is het verkleinwoord van *bloem*; *bloemetje* (blommetje) is het verkleinwoord van *bloemc*. Men vindt ook *bloemeke*.

e. De zelfst. naamw., die den *onvolkomen klinker* veranderen, behouvd in het meervoud in een *helderen klinker*, behouvd den dien meestal bij de verkleining; b. v.: *pad*, *paden*, *paadje*; *blad*, *bladen*, *blaadje*; *rad*, *raden*, *raadje*; *glas*, *glazen*, *glaasje*;

1) In vele streken hoort men *varkje* of *verkje*, overeenkomende met het oude *verksen* (verexken), waarvoor men nu *varkske* schrijven zou. Men vergelijkte de Hoogduitsche verkleinwoorden *Ferkel* en *Ferklein*, van een overoud *Farch*.

vat, vaten, vaalje; slot, sloten, slootje; tot, loten, tootje; spil, spelen, spertje; schip, schiepen, scheerje; enz.

Men zegt in het enkelvoud: *dalletje, stadje, dakje, dagje, wegje, tredje*; in het meervoud: *dalletjes of daaltjes; stadjes of steedjes; dakjes of daakjes; dagjes of daagjes; wegjes of weegjes; tredjes of treedjes* 1). Zoo ook zegt men in het enkelvoud: *eitje, hoentje, kindje, lammetje, blaadje, kleeftje, kalfje, spaontje*, en in het meervoud *eitjes of eiertjes; hoentjes of hoedertjes; kindjes of kindertjes; lammetjes of lammertjes; blaadjes of bladertjes, blaartjes; kleeftjes of kleevertjes, kleeftjes; kalfjes of kalvertjes; spaontjes of spaandertjes*. De eerste meervoudsvorm ziet op elk voorwerp in het bijzonder; de tweede, op *al* de voorwerpen, als een geheel beschouwd.

f. Het oorspronkelijke achtervoegsel *ken (ke)* dient soms nog tot het vormen van verkleinwoorden; als: *beddenken, kinleken of kindken, manneken of manneke*, enz. Achter *g, ng, k, nk*, wordt vóór dezen uitgang eene *s* ingevoegd; b. v.: *mugken, taagsken, bcekske, hinkske*. *Ken* wordt gebruikt in deffigen, *ke* in dagelijkschen stijl.

g. In dichtmaat ontmoet men soms nog den uitgang *jen: blaadjen, plantjen, bloemetjen, bloempjen*.

h. In plaats van *hemdje, maagdje* hoort men *hemdetje, maagdetje*. Deze vormen worden in de schrijftaal niet geduld. Ook *maagdje* niet, waarvoor men in proza heeft *maagteken*, in poëzie *maagdelijn*.

i. Een woord, dat op eene toonlooze *e* eindigt, verliest voor den uitgang *je* deze *e*: *hoeve* wordt *hoeffe; oude, oudje; lade, laadje; zijde, zijlje; eind, eindje; schrede, schreeffe; hofstede, hofsteedje*. Men vindt ook *hofsteker*. Van *hofstec* heeft men *hofsteedje*, evenals van *slee* (voor *sleete*), *sleeffe*; van *snee* (voor *sneete*), *sneedje*; van *sta* (voor *salade*), *slaafje*; enz. *Koelte* wordt *koeltje*; *made* wordt *maaitje*, en *koude* of *kou* wordt *kouwetje*. Eene enkele maal vindt men *tantetje, dikketje, achtstetje*.

j. Men schrijft steeds: De gevleugelde insecten veranderen in popjes. Deze jonge kanarie is een popje (wijfje). — *Peppetje* is nevens *popje* 't verkleinwoord van *pop*, in de beteekenis van *speelpop*.

k. Van *lui* (eene verkorting van *luiden*, hetzelfde als *lieden*) heeft men *luidjes*: *Dat zijn wonderlijke luidjes; 't Zijn burgerluidjes*.

11. Samengestelde woorden bestaan altijd uit twee leden. Deze leden kunnen zelve weer samengestelde

1) *Tredjes* is 't gelijk het meerv. verkleinw. van *tred, treedjes* dat van *trede*.

woorden zijn. B. v.: *voorjaar, altijd, optocht, inleg, goedkoop, kousenwever, zijden-kousenwever, broodbakker, fransch-broodbakker, gouden-uurwerkmaker, peperkoekbakker, woordenboekschrijver, peulerwten, erutpeulen, pijpkanneel, kaneelpijp, handvol, armvol; kwajongen, althans, nogtans, landouw, handhaven, ellende, likdoren, hijltmaker, levenswijze* 1), *aardschgezind, hemelbreed, litteeken, burnsteen, paartemoer, wierook, wijwater, heinwoe, hertog, kerstfeest, kerstlied, madeliefje, bakhoofd, honingraat of honingraat, nachtvoorst, godsvrucht, nooddrift, zondploed, etmaal, etgroen, vierschaar, oievuur, maarschalk, pollepel, ooglid, noordewind, zuidewind, noorderkanaal, zuiderzee, adelhorst, meined, deemoed, bordpapier, postpapier* 2).

Kennelijke en verholene samenstelling.

1) Nevens *levenswijze* vindt men ook *leefwijze*. Aan het eerste wordt, als het meest gebruikelijke, tegenwoordig de voorkeur gegeven.

2) *Kwajongen* staat voor *kwade jongen*, *althans* is ontstaan uit *al te hande*, *nogtans* " " " *nog dan*, *landouw* " gevormd " *land en ouwe* *) (welbesproeid veld of weiland), *handhaven* " ontstaan " *handhave*, gevormd uit de z. n. *hand en have*, *ellende* " " " *el* (ander) en *land*: de eigenlijke bet. van *ellende* is dus ballingschap,

*) Dit *ouwe* is hetzelfde als het *uoe*, dat men in *de Betuwe* en *de Veluwe* ontmoet.

Men wachte zich voor de wanspelling *landsdouw*, welke men nu en dan ontmoet. Zeldzamer is *lands-ouwe*, dat men een paar maal bij onzen gevierden volksdichter HEIJSE aantreft, als in zijn *Nederland en de Zee en Op den Kneuterdyk*, 11 Nov. 1813. In het eerste luidt het:

Uit zee hebt Gij uw grond gewrocht,
O Nederland — en wat onze oogen
In uw lands-ouw bewondren mogen;
Uw rijkdom hebt Ge in zee gezocht,
En uit haar diepe, wilde golven
De reinste parels opgedolven.

Reeds ten wille der welluidendheid voelde de Schr. behoefte, de *s* in te schuiven. Bovendien dunkt Hem, dat *ouwe* (Aue) de vlakke des lands — of althans het vlakke land bij uitnemendheid — is. Wanneer Hij dus, bij herhaling, *lands-ouwen*, als in tegenstelling met de *zee*, schreef, dan bedoelde Hij bepaald (als bij verscherpt kenmerk) het *vlakke*, het *holle*, de *beemde* des Lands: alzoo overdrachtelijk *het Holland*, (of wil men) *het Nederland*, in afscheiding van (en verheffing boven) *alle andere berylandden* der Aarde.

12. De samengestelde zelfst. naamw. zijn *eigenlijk* of *oneigenlijk* samengesteld.

Tot de eigenlijk samengestelde behooren onder anderen: *buurman, droomgezicht, koebeest, rundvee, veldheer, huisdeur, landheer, landman, landlied, landhuis*; — *dageraad, pereboom, nachtegaal, bruidegom, hagedoorn, hageroos* enz.

likdoren is ontstaan uit *lijk* 1) en *doorn*: doorn in het vleesch,
hijlikmaker 2) beteekent *hewelijkmaker*,
lilleeken is ontstaan uit *lijkteeken* 3),
barsteen beteekent *brandsteen*,
paarlemoer " *moeder van de parel*,
wierook " *gewijde, heilige rook*,
wijwater, " *heilig water*,
heimvee is gevormd uit *vee* en *heim*, woning,
hertog is ontstaan uit *hairtoog*, heerleider, leider van het leger,
kerstfeest en *kerstlied* beteekenen *Christusfeest, Christuslied*,
madeliefje beteekent *madebloempje, weidebloempje*,
bakboord " *rugboord*,
honingraut is gevormd uit *honing* en *raut* 4),
nachtvorst staat voor *nachterost*,
godsvrucht " " *godsvrucht*,
nooddrift " " *nooddrift (dringende behoefte) 5)*,
zodolood " " *zendolood, grote, sterke vloed*,
elmaal " " *edmaal, d. i. weder, opnieuw maal 6)*,
elgroen " " *edgroen, d. i. weder groen: groen dat na*
den hooibouw weder de weiden bedekt,
vierschuur beteekent *vier scharen, d. i. vier banken*,
oodebaar staat voor *oodebaar, d. i. schatdrager 7)*,
maurschalk bestaat uit *mare* (paard) en *schalk* (knecht),

1) Dit *lijk* of *lic* komt voor in de verholene samenstelling *lichaam: lic-h-a-a-m*. *H-a-a-m* komt van het oude *hemen* dat *bedekken* beteekent. Dit *hemen* leeft nog in *hemd, hemel* enz.

2) De verkeerde uitspraak *heiligmaker* heeft onze Vlaamsche naburen verleid om deze soort van kock *zaligmaker* te noemen.

3) Voor *lijkteeken* schreef men oudtijds ook *licteeken, lilleeken*. De *eerste* bet. van het woord was *teeken in het algemeen*; nu beteekent het *alleen teeken in het vleesch*. *Lic* of *lijk* komt af van het werkw. *lijken, gelijken*. Een *lijkteeken* was een *teeken tot blijk* van de eene of andere belofte of overeenkomst. *Blijk* zelf is uit het werkw. *lijken* ontstaan.

4) *Raut*, waarvoor men in sommige streken *ratel* hoort, bet. het *weefsel* (Hoogd *Wabe*) of *celletje*, dat met honing gevuld is.

5) *Vorst* komt van *vriesen, vrucht* bet. *vrees, durft* komt van *durven* (*derven*) d. i. *behoeven* (Zie no. 76, Aanm. e).

6) *Maal* bet. hier *tijd*.

7) *Ood* leeft nog in *kleinood*, d. i. *kostbare, heerlijke* (*niet* kleine) *schat*. *Baar* komt van het oude *beren* (*baren*), dat o. a. *dragen, aanbrengen* beteekent.

Tot de oneigenlijk samengestelde behooren onder anderen: *manngewaad, vrouwenkleed, koningsbloed, godsdienst, landsheer, landsman, landslied, landshuis, vorstenzoon, zwijnshoofd, ossenkop; afgodendienst, menschenmoorder, dierenplager, hoedenmaker; bladerkroon, eierstruif, kinderkeramer, kalvermarkt, kleedermaker* enz.

Een woord kan alleen dan oneigenlijk samengesteld wezen, wanneer het eerste lid den zin heeft van een tweeden naamval, die het tweede lid nader bepaalt. Zoo beteekent b. v.: *gravenkroon* de kroon eens graven.

Er is onderscheid van beteekenis tusschen *stadbezetting* en *stadsbezetting, glasmaker* en *glazenmaker, staderdelger* en *stelencerdelger, brieveschrijver* en *brievenschrijver, laarzetrekker* en *laarzentrekker, kaartblad* en *kaartenblad, kurksnijder* en *kurkensnijder, afgodstempel* en *afgodentempel, uilskop* en *uilkop, schaapkop* en *schapekop, landlied* en *landslied, stadhuis* en *landhuis, landhuis* en *landshuis, landheer* en *lantsheer, gestachlijst* en *gestarhtlijst, doodkleed* en *doodskleed, doodverf* en *dootsverf, kruller* en *krullebol, hartpijn* en *hartepijn*.

13. Bij de verbuiging der zelfst. naamw. onderscheidt men den eersten, tweeden, derden en vierden naamval.

Den onderwerpsvorm noemt men den eersten naamval; daarom zegt men gewoonlijk, hoewel minder juist, dat

pollepel beteekent *stoklepel*, 1)

ooglid " *oogdeksel*,

noordenwind, zuidenwind beteekenen *wind uit het noorden, wind uit het zuiden*,

noorderkanaal beteekent *kanaal in het noorden*,

zuidzee " *zee, die zuidwaarts ligt*,

adelborst " *edel (adellijk) jongeling*,

meineed " *onheilge eed*,

deemoed " *dienaarsmoed (nederigheid van gemoed)*,

bordpapier " *plankpapier, papier, dat de borden of planken vervangt, die oudtijds bij het inbinden van lijvige boeken gebezigd werden*,

postpapier " *posthoornpapier, naar den posthoorn, oorspronkelijk jachthoorn, zeker papiermerk*.

1) Dit *pol* ligt nog verscholen in *pallas*, dat ontstaan is uit *pol-akst. Akst* is *bijl*.

het onderwerp van een volzin altijd in den eersten naamv. staat: *De jongen leert, Het kind wordt geprezen.*

De *aangesproken persoon* heeft denzelfden vorm als het onderwerp: *Jongen! leer uwe les! Kinders! let op!*

Sterren, Zon en Maan!

Dient God op Zijn wenken!

(Zie ook n°. 70 en 72).

Naar zijne verschillende beteekenissen wordt de tweede naamval onderscheiden in 2en naamval *van afkomst en van bezit, van oorzaak, van verdeeling, van scheiding, en in voorwerpelijken, onderwerpelijken en bijwoordelijken* 2en naamval.

De *tweede naamval van afkomst en bezit* geeft *afkomst, verwantschap, bezit of eigendom* te kennen, als: *de zoon des vaders, de heer des huizes, Gods goedheid, Moeders schoot, de arke Noachs, de psalmen Davids, de derde Januari* enz.

De 2e naamval, dien sommige bijvoeglijke naamw. en werkwoorden bij zich eischen, heet de 2e naamval *van oorzaak*: *Hij is des doods schuldig; De grijsaard is des levens zat; Hij is zijns zelfs meester; Het is der moeite niet waard; Heer! Gedenk mijner; Ik schaam mij weer; Erbarm u zijner;* enz. In plaats van dezen 2en naamv. bezigt men vaak den vierden naamv.: *Het is de moeite niet waard; Hij was zijn leven niet zeker; Ik schaam mij mijne armoede niet;* enz.

Bij werkw. omschrijft men dezen 2en naamv. niet zelden door een voorzetsel: *Mijn God! Mijn God! Erbarm u over mij en over dit arme volk! — Gedenk aan mij!*

De 2e naamv. *van verdeeling* wijst het geheel aan, waarvan een deel is genomen: *eene som gelds, eene bete broods, een dronk waters, een teug wijns, een uur gaans, weinig goeds, veel kwaads, wat lekkers, iets nieuws, iemand onzer, wie weer, wat al goeds heeft hij gedaan!* enz.

Mist het zelfst. naamw. het teeken van den 2en naamv. (de s), dan staat het in denzelfden naamval als de naam der boeveelheid: *Ik drink een glas (4e n.) wijn (bijstelling van glas, 4e n.); Dit is een glas (1e n.) roode wijn (bijst., 1e n.); Zij dronken veel wijn (4e n.); Er is weinig bier (1e n.).*

De 2e naamv. *van scheiding* wijst het voorwerp aan, waarvan men scheiden moet: *Hij is dezer wereld overleden; Hij is der wereld afgestorven; Hij werd balling 's lands.*

De *voorwerpelijke* 2e naamv. is de naamv. van het voorwerp, dat eene handeling ondergaat: *de vorpleging der zieken, de inneming der stad, de genezing der krankten* enz.

De *onderwerpelijke* 2e naamv. is de naamval van het voorwerp, dat de handeling verricht: *de opgang der zon, de behandeling des geneesheers* enz.

De *bijwoordelijke* 2e naamv. is een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking van tijd of wijze in den 2en naamv.: *daags, des daags of 's daags, 's avonds, des winters, dezer dagen, onverrichter zake, ziender oogen* enz.

De 2e naamval wordt vaak omschreven door het voorzetsel *van*, gevolgd door den vierden naamval, als: *de zoon van den vader, de heer van het huis, de goedheid van God, de arke van Noach; de vorpleging van de zieken; de behandeling van den geneesheer;* enz.

Deze omschrijving verdient vooral dan aanbeveling, als het woord op een sisklank uitgaat. Men schrijft: *van den dans, van den dorst, van den dish,* en niet: *des danses, des dorstes, des dishes.* Zoo ook: *van het ei* en niet *des eis;* *van het gebergte* voor *des gebergtes* enz.

Naar zijne verschillende beteekenissen heet de derde naamval 3e naamv. *van bezit, van voor- of nadeel, van nadruk,* of, wanneer hij afhankelijk is van een werkw. of bijv. n., bloot 3e naamval.

De *derde naamv. doet* [bij overgangelijke of bedrijvende werkw.] het voorwerp kennen, ten welks behoefte of ten welks koste de handeling van het onderwerp geschiedt: *Ik geef den knaap een boek, Ik ontnem den leerling het mes, Hij ontstal zijn heer een zilveren horloge* enz.

Deze naamval wordt ook omschreven door het voorzetsel *aan*, gevolgd door den vierden naamval, als: *Ik geef een boek aan den knaap, Ik ontnem het mes aan den leerling, Hij ontstal een zilveren horloge aan zijn heer* enz.

De *derde naamv. doet* [bij onovergangelijke of onzijdige w.] het voorwerp kennen, ten welks aanzien de toestand of gesteldheid van het onderwerp bestaat: *De zoon slacht zijn vader, Hij ontmeette mij, Zij kwam mij tegen, Zijn gedrag nishaagde ons* enz.

De 3e naamv. *van bezit* komt in de plaats van een bezittelijk voornaamw. of een 2en naamv. van bezit: *Hij brandt zich de vingers, d. i.: Hij brandt zijne vingers; De vader drukte het zijn zoon diep in het hart; Hij leide hem niets in den weg; Hij svelde hun ter hulp; Hij werpt ze van elkaar, elkanderen (3e n.) uit het oog* enz.

De 3e naamv. *van voor- of nadeel* laat zich steeds door het

voorzetsel roer omschrijven: *De zaak is mij nieuw, Zij was mij eene gehoorzame dochter, Dit huis is ons groot genoeg, Het duurt hun te lang* enz.

De 3e naamv. van *nadruk* komt voor in eenige eigenaardige uitdrukkingen, aan de volkstaal ontleend: *Dat was me een leventje!* *'t Was me een weer als een oordeel; Dat zal je me komen te zien.*

Bijv. naamw., welke eene bepaling in den 3en naamv. bij zich nemen, zijn o. a.: *lief, leed, welkom, nuttig, aangenaam, schade-lijk, gelijk, dankbaar, noodig, dienstig, gehoorzaam, eigen, vreemd* enz.: *Dat is mij leed, De vrije lucht was den Balavier liever, Zij was mij welkom, Wees uw ouders dankbaar,* enz.

Sommige tusschenwerpsels hebben een [onafhankelijken of zelfstandigen] 2en of 3en naamval achter zich, b. v.: *Wee onzer! Wee mij! Ach mij!*

De vierde naamval wijst [bij een bedrijvend of overgankelijk werkwoord] het voorwerp aan, dat de werking ondergaat, of het voorwerp, dat uit de werking ontstaat: *Hij bakt brood; Zij bemint haar vader; Hij sloeg den hond; De moeder succd eene boterham; Het kind verkrummelde zijne boterham,* enz.

In de zinsontleding noemt men het voorwerp, dat door dezen vierden naamval aangewezen wordt, in het bijzonder *HET voorwerp*. Worden de zinnen, waarin zulk een voorwerp voorkomt, uit den bedrijvenden in den lijdenden vorm overgebracht, dan wordt het *voorwerp onderwerp*, de vierde naamval wordt dus *eerste* naamv., en het *onderwerp* vormt met de hulp van een voorzetsel eene bepaling: *Brood wordt gebakken door hem, Haar vader wordt bemind door haar,* enz.

Ook *volstrekt onovergankelijke* of *onzijdige* werkwoorden kunnen een voorwerp in den 4en naamval, een rechtstreeksch voorwerp, bij zich krijgen:

1°. Wanneer men het onechte zelfst. naamw., dat de werking van het onzijdig werkwoord uitdrukt, als *bepaling* bij het werkwoord voegt; b. v.: *Hij gaat zijn gang; Hij sloeg een slag; Hij slaapt den laatsten slaap; Strijdt den goeden strijd des geloofs,* enz.

2°. Wanneer men het zelfst. naamw., dat het voortbrengsel noemt van eene werking, die tot het onderwerp bepaald blijft, als *bepaling* bij het werkwoord voegt; b. v.: *Zij schreide heete tranen; Hij zweette bloed; Het vriest ijs; Het sneeuwde groote vlokken;* en in overdrachtigen zin: *God regent weldaden over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.*

3°. Wanneer men het zelfst. naamw., dat de strekking uitdrukt van eene handeling, die tot het ond. bepaald blijft, als *bepaling* bij het werkv. voegt; als: *Hij adent vruak; Hij snuift woede,* enz.

4°. Wanneer men het zelfst. naamw., dat het voorwerp aanwijst, hetwelk door de handeling van het onderwerp in zekeren toestand geraakt, als *bepaling* bij het werkwoord voegt; als: *Hij wandelt zich moede; Hij staat zich (3e n.) de beenen moe; Hij ziet zijne oogen blind; Hij werkt zich dood,* enz.

5°. Wanneer men het zelfst. naamw., dat de zaak noemt of het voorwerp, dat door de handeling van het onderwerp ontstaat, als *bepaling* bij het werkwoord voegt; als: *Hij valt zich (3e n.) eene breuk (4e n.); Hij lacht zich (3e n.) een ongeluk (4e n.),* enz.

In den vierden naamval staan de woorden, die eene *ruimtemaat*, een *tijdstip* of *tijdruimte* aanduiden: *Het pad is een voet breed; Lekker is een vinger lang; Het heeft één dag geduurd; Hij kwam den twaalfden Maart.*

In den vierden naamval staan ook de woorden, die een *gewicht*, eene *waarde* of een *prijs* te kennen geven, als: *Het weegt een korrel; Het is een korrel zwaar; Het is een gulden waard; Het kost een rijksdaalder; Het geldt een schelling; Het belooft een stuiver; Het bedraagt een halven gulden; Het geldt een cent de ons.*

Nog komt deze zoogenaamde *bijwoordelijke* naamval voor in uitdrukkingen als de volgende: *Hij viel op mij aan, den degen in de hand*, d. i.: den degen in de hand hebbende of *met den degen in de hand*.

Hier zit natuur in rouw, den doodstooi om de leden.

TOLLENS. *Nora Zembla.*

Zij zweren FLORIS' zoon, als leidsman, hunner waard,
Den duren eed van trouw, de hand op kruis en zwaard.

Zij stijgen op de sport, den stormhoed om de slapen,
Het pantser aan het lijf, op zijde boog en wapen,
En op den rug, gelijk de schildpad, elk zijn schild.

TOLLENS. *De Tocht naar Daniële.*

De vierde naamval staat in plaats van den *eersten* naamv. in volzinnen als de volgende, welke de kracht hebben van de *gebiedende wijs*: *Den moed niet opgegeven! Den arbeid aangevangen! Het oog op God geslagen!*

„Komt,” roept hij, „makkers, komt! den vijand aangevallen,
Verdreven of vernield, bestreden met ons allen!”

TOLLENS. *Nora Zembla.*

Nu, nu met de armen,forsch gespierd,
Den vlegel boven 't hoofd gezwierd,
Dien heurtelings neer doen komen
Op 't graan; elk kloek, elk even rad
Omhoog, omlaag, den slag hervat:
Zoo moet de koorzee stroomen.

C. Loors. *Oogstlied van Sint Jacob.*

Zie n°. 84.

14. Het *getal* wijst aan, of er slechts aan één voorwerp, dan of er aan meer voorwerpen van dezelfde soort gedacht wordt. Er zijn dus twee getalvormen: het *enkel*- en het *meervoud*.

Het meervoud wordt gevormd door de uitgangen *n*, *en*, *s*, *ers* of *eren*; als: *hoogte*, *hoogten*; *stoel*, *stoelen*; *perzik*, *perziken*; *peen*, *penen*; *mombakkes*, *mombakkesen*; *dreumes*, *dreumesen*; *lemmet*, *lemmeten*; *eega*, *eegaas*; *tafel*, *tafels*; *hoen*, *hoenders* of *hoenderen*; — *sofa*, *sofa's*; *hobo*, *hobo's*; *cadeau*, *cadeau's*.

15. Sommige zelfst. naamw. vormen hun meervoud onregelmatig.
a. Lid, *gelid*, *schip* en *smid* hebben in het meervoud *leden*, *gelederen*, *schepen* en *smieden*.

Spit heeft in het meerv. *spitten* en *spelen*.

Beteekent *rif* hetzelfde als *reef*, dan is het meervoud *reven*; beteekent het *klip* of *geraamte*, dan is het meervoud *riffen*.

Smid heeft in het meerv. in de spreektaal ook *smids*.

Ledematen zijn de leden van het lichaam.

Lidmaten [gewest. en veroud. ook *ledematen*] zijn de medeleden van een kerkgenootschap.

b. Steden, het meerv. van *stede*, is ook het meerv. van *stad*.

c. De woorden, die op *heid*, vroeger *hede*, eindigen, hebben in het meervoud *heden*: *grootheid*, *grootheden* enz.

d. Sieraad en *kleinood* hebben in 't meerv. *sieraden*, *kleinooden*, en *sieradiën*, *kleinoodiën* 1).

e. Rede en *lende* hebben in 't meerv. *redenen* en *lendenen* of *lend-n*.

Rollende (een opgerold stuk rundvleesch, lendegebraad) heeft in 't meerv. alleen *rollenden*.

1) Den meervoudsvorm *sieradiën* hebben we aan het vroegere *cieragie* te danken; *kleinoodiën* is het meerv. van een veroud. *kleinoodie*, ontstaan uit een Latijnsch *clenodium* (Dr. J. P. COSIJN).

f. Vloo en *coe* hebben in 't meerv. *vlooen* en *coeien*.
Zoo (hetzelfde als *zool*, *zode*: kooksel) heeft in 't meerv. *zoien*.
Zoo ook is 't meerv. van *rommelzoo* *rommelzooien*.

g. Vleesch heeft in 't meerv. *vleezen*.

h. Randgevingen, *gevoelens*, *gedragingen*, *kundigheden*, *leerstellingen* of *leeringen*, *twijfelingen*, *inlagen*, *bedriegerijen*, *doelinden*, *eerbewijzingen*, *oordeelvoelingen*, *zegeningen*, *verdriftelikheden*, *verwachtingen*, *aankledingen*, *wanordelikheden*, worden gebruikt als het meervoud van *raad*, *gevoel*, *gedrag*, *kunde*, *leer*, *twijfel*, *inleg*, *bedrog*, *doel*, *eer*, *oordeel*, *zegen*, *verdriet*, *hoop*, *aanbod*, *wanorde*.

i. Franschman, *Engelschman*, *Gelderschman* hebben in 't meerv. *Franschen*, *Engelschen*, *Gelderschen*.

Noorman heeft in 't meerv. *Noormannen* of *Noren*. *Noren* is eigenlijk het meerv. van *Noor*, een naam, dien men tegenwoordig wel aan de bewoners van Zweden en Noorwegen geeft: *Die scheepskapitein heeft onder zijne matrozen vijf Noren*.

Landman, *ambachtsman*, *koopman*, *timmerman* enz. hebben in 't meerv. *landlieden*, *ambachtslieden*, *kooplieden*, *timmerlieden* enz. Men zegt in 't dagelijksch leven ook *landmans*, *ambachtsmans*, *koopmans*, *timmermans*. *Wildeman*, *blind-man*, *bijleman* en *leeman* hebben in 't meervoud zoowel *mans* als *mannen*.

Nevens *visscher* bestaat *visscherman*, dat in 't meerv. heeft *visschermannen*, *visscherlieden* of *visscherlui*.

Staatsman en *oorlogsmann* hebben in 't meerv. *staatsmannen* en *oorlogsmannen* en *oorlog-lieden*. *Leidsman* heeft alleen 't meerv. *leidslieden*. *Voorman* en *achterman* hebben in 't meerv. alleen *voorlui* en *achterlui*. *Voortlieden* en *achterlieden* zou hier te deftig klinken.

Oranjonan, *drieman*, *tienman*, *honderdman*, *leenman*, *letterman*, *landweerman*, hebben in 't meerv. *Oranjenmannen*, *driemannen*, *tienmannen*, *honderdmannen*, *leenmannen*, *lettermannen*, *landweermannen*. *Meerman* staat tegenover *meermin* of *veerwif*: daarom is 't meervoud natuurlijk *meermannen*.

Muzelman heeft in 't meerv. *Muzelmannen*. Eene enkele maal vindt men *Muzelmanen* 1).

1) MOHAMMED gaf aan zijne volgelingen den naam van *moslim* (*muslim*), afgeleid van het Arabische werkwoord *aslama*, dat *zich overgeven*, *zich onderwerpen* (aan den wil Gods) beduidt, en waarvan ook 't woord *islam* (eigenlijk *islaam*) afstamt. In het Perzisch is *moslimán* het meerv. van *moslim*, maar 't is, als *musulmán* uitgesproken, in het Perzisch en Turksch beide ook een enkelvoud, en vandaar het Franche *musulman*, ons *muzelman*.
R. Dozy. *Oosterlingen*.

Kaaiman (eene soort van grooten krokodil, ook *alligator* geheeten) heeft in 't meerv. *kaaimans* en *kaaimannen*.

j. Men schrijft *Sadlucën* en *Sadduceërs*, *Farizeën* en *Farizeërs*.

k. 't Meervoud van *hek*, *baak*, *rok* (spinrokken), *kinnebak*, is *hekkens*, *baken*, *rokken*, *kinnebakken*; van *hekkens*, *baken*, *rokken*, *kinnebakken*: *hekkens*, *bakens*, *rokkens*, *kinnebakken*; van *klont*: *klonten*; van *klonter*: *klonters*; van *gebaar* (o): *gebaren*; van *gebaarde* (v): *gebaarden*¹⁾.

l. *Handvol* heeft in 't meerv. *handvollen*. Sommigen schrijven *handenvol*, anderen *handen-vol*. Is 't een samengesteld woord, dan schrijve men *handvollen* in 't meerv.; zoo niet, dan *handen vol*. Hetzelfde geldt omtrent *armvol* en *mondvol*.

m. Het onzijdige *vingerbreed* heeft geen meervoud, evenmin als *handbreed*, *duimbreed*, *haarbreed*, *siroobreed* en dergelijke samenstellingen, die gewoonlijk in oneigenlijken zin gebezigd worden, en waarin aan *breed* de beteekenis van *breedte* gehecht wordt²⁾.

1) *Hekken* is een provincialisme. — *Gebaarde* is door platte uitspraak ontstaan uit *gebaar*. Wellicht ook heeft het Hoogd. *Geberde* het te gereeder ingang doen vinden. 't Verdien' geene aanbeveling. Bij dichters treft men 't niet zelden aan, 't geen ons niet verwonderen kan, daar BILDERDIJK het door HUYDECOPER veroordeelde woord vermeldt als algemeen aangenomen.

De bloeddorst dreigt uit iedere gebaarde.

TEN KATE. *Tasso's Jeruzalem Verlost.*

2) VAN DER PALM schrijft in zijne vertaling van den 39en psalm, het 6e vers: *Zie, een handbreed hebt Gij mijne dagen gesteld.* In *De Oude Boer aan zijn Zoon* schrijft TOLLENS:

Wees braaf, mijn zoon, in lief en leed,
Wees eerlijk tot aan 't graf,
En wijk geen enkele vingerbreed
Van Gods geboden af.

Hier is *vingerbreed*, ongetwijfeld door de gedachte aan *vingerbreedte*, v. gebruikt. Gewoonlijk komt het woord, evenals de gelijksoortige samenstellingen met *breed*, zóó voor, dat het geslacht niet duidelijk blijkt. Zoo schrijft W. H. WARNSINCK in zijne vertaling van hetzelfde Hoogduitsche stukje van HOLTY:

Blijf trouw en braaf in lief en leed,
Mijn zoon, tot aan uw graf!
Wijk nimmer, zelfs geen vingerbreed,
Van Gods geboden af.

In 't volgende vers treffen wij *haarbreed* aan:

't Ergloos knaapje lacht hem tegen,
Daar hij aanlegt met de schicht;
Slechts een haarbreed, God van zegen,
Of hij moordt het lieve wicht.

W. BILDERDIJK. *Willem Tell.*

n. *Klaver* heeft als *plantnaam* (stofnaam) geen meervoud, als figuur op een kaartblad (*klaveren*) geen enkelvoud, evenmin als *ruiten*, *schoppen* en *harten*.

o. Het meerv. van *tangens* (raaklijn) is *tangenten*, van *secans* (snijlijn), *secanten*.

16. Sommige woorden hebben tweërlei meervoud met verschillende beteekenissen. Hiertoe behooren: *hemels* en *hemelen*; *beginsels* en *beginselen*; *Heidens* en *Heidenen*; *knechts* en *knechten*; *letters* en *letteren*; *mans* en *mannen*; *middels* en *middelen*; *tafels* en *tafelen*; *vaders* en *raderen*; *wapens* en *wapenen*; *wortels* en *wortelen*; *bals* en *ballen*; *cents* en *centen*; *stuk* en *stukken*; *getallen* en *getalen* 1); *beenen* en *beenderen*; *kleeden* en *kleedaren*; *volken* en *volkeren*; *spellen* en *apelen*; *teekens* en *teekenen*; *ketens* en *ketenen*; *bluden* en *bladeren*; *spanen* en *spannders*; *nachtwachts* en *nachtwachten*; *raders* en *raders*; *redens* en *redenen*; *plans* en *plannen*; *studios* en *studiën*; *waters* en *wateren*; *apostelen* en *apostels* (in den scheepsbouw).

Het meervoud van *slot* is in alle beteekenissen *sloten*. In de bet. van *einle* (het slot van een boek b.v.) heeft het geen meer-

Duimbreed vinden we in TOLLENS' *De Enkhuizer Schepen*:

Het pakkend ijs beklimt den steven,
En wil geen duimbreed doortocht geven.

In LUTHERS *Een vaste Burg is onze God* (Evang. Gez. 264) luidt het:

Gods woord houdt stand in eeuwigheid,
En zal geen duimbreed wijken.

De Hoogleeraar BRILL schrijft ergens *elke voetbreed gronds*. Wij zouden — en de Hoogleeraar DE VRIES kan zich hier zeer goed mee vereenigen — aan alle samenstellingen met *breed* het o. geslacht toekennen, gelijk dit aan *vingerbreed* gegeven wordt in de *Woordenlijst* van de heeren DE VRIES en TE WINKEL.

1) Een paar maal ontmoet men in den bijbel 't meerv. *getalen*, als I Kronieken XII, vs. 23: *En dit zijn de getalen der Hoofden dergenen, die toegerust waren ter heire, die tot David te Hebron kwamen enz.* Hier schrijft de Hoogleeraar VAN DER PALM *getallen*. In Psalm 71 vs. 15 lezen we: *Mijn mond zal Uwe gerechtigheid vertellen, den ganschen dag Uw heil, hoewel ik de getalen niet en weet.* In VAN DER PALMS overzetting van dit psalmvers komt het woord niet voor. Waar men Ps. 68 vs. 18 leest: *Gods wagenen zijn tweemaal tien duizend, de duizenden verdubbeld*, daar luidt de berijming:

Gods wagens boven 't luchtig zwerk
Zijn tien- en tienmaal duizend sterk,
Verdubbeld in getalen.

Wellicht staat in *getalen* hier voor in *getale*. De Hoogleeraar BRILL kent aan *getalen* de beteekenis toe van *verzamelde menigte*. VAN DER PALM heeft: *Waar de dood zijn offers bij getalen geveld heeft.*

voud. In het algemeen is het meervoud op en deftiger, dat op s meer alledaagsch.

Vele vreemde woorden op *ie* nemen onverschillig beide uitgangen aan: *provincies, provinciën; conscienties, consciëntiën; moties, motiën; porties, portiën*, enz. Soms bestaat er verschil in betekenis: *studies* en *studiën*.

Persoonsnamen op *or* nemen *of* eene *s* aan, waarbij de *o* min of meer toonloos wordt, *of en*, waarbij de *o* in een helderen linker overgaat: *professors, professoren; procurators, procuratoren; doctoren; questoren*; enz.

De woorden, die den dubbelen meervoudsvorm *ers* of *eren* aannemen, zijn: *blad, rad, goed, genood, lam, lied, gelid, kalf, kind, bloed, been, heen, spaan, rund, volk, ei* en *loof*. 1)

't Meerv. van *achterkalf* (een schepsterm) is alleen *achterkalves*.

17. Er is onderscheid tusschen: *drie mud erwten* en *drie mudden erwten* 2); *acht pond koffie* en *acht ponden koffie*; *honderd gulden* en *honderd guldens*; *tien el lint* en *tien ellen lint*; *twee derde* en *twee derden*; *vijf achtste* en *vijf achtsten*.

18. Vroeger bestond er tusschen het enkel- en meervoud van sommige woorden weinig of in 't geheel geen onderscheid 3). Zoo zegt men dan nu nog *slaag krijgen* voor *slage(n) krijgen*, en even zoo: *ouder de voet werpen*; *op de heen brengen*; *bij de werk zijn*; — *drie jaar out* of *drie jaren out*!; *zes uur ver* of *zes uren ver*; — *drie duim lang* of *drie duimen lang*; *vier maand oud* of *vier maanden oud*; *acht pond zwaar* of *acht ponden zwaar*; *zes gulden waard* of *zes guldens waard*; *zooveel aan wijn*; *hoeveel pond tabak*, enz.

Gaat nòch een grondgetal, nòch een der woorden zooveel en *hoeveel* vooraf, dan mag het teeken des meervouds niet ontbreken.

Daarom is de volgende versregel uit *De Wraak* van TOLLENS niet onberispelijk:

Mijn roeden groeiden aan tot morgen.

1) In de spreektaal hoort men *venters, linters, dingers, sleenders*, als het meervoud van *vent, lint, ding, steen*, en *jongers* als het meerv. van *jongen*. *Jongeren* bet. ook *leerlingen*, als: *de jongeren van Jezus*.

2) Eene *samenstellende* eenheid is die, welke dient om met andere eenheden eene *verzamelde* eenheid te vormen. Zoo is *drie mud erwten*, als die op een hoop liggen, eene *verzamelde* eenheid, en zijn ze afgemeten in drie zakken, elk van een mud, dan zijn de mudden *samenstellende* eenheden. Er is dus onderscheid in *vorm*, niet in *hoeveelheid*, tusschen *drie mud erwten* en *drie mudden erwten*, evenals tusschen *honderd gulden*, onverschillig in welke munt, en *houderd guldens*, dat is *honderd muntstukken*, elk van een gulden; enz.

3) Zie de verbuiging van *man* en *woord* in het Middelnederlandsch, bij n°. 28.

Er is onderscheid tusschen *twee paar wondelaars* en *twee paren wondelaars*, *drie koppel zwanen* en *drie koppels zwanen*. — Men schrijve *achtmaal, driemaal* enz., doch *acht malen, drie malen* enz.

19. Sommige woorden worden alleen in het meerv. gebruikt. Dairtoe behooren onder anderen: *oulers, vooroulers, gebroeders, gezusters, zeden, kosten, onkosten, Pyreëën, Alpen, hersenen, verzeuen* (hielen), *lieden, zemelen, metten, boden* (boeien) in de bet. van *dienstboden*, enz.

Oulers wordt in de spreektaal vaak in 't enkelvoud gebruikt. Zoo zegt men o. a. spreekwoordelijk:

Al is een ouder nog zoo arm,
Toch dekt hij warm.

De spreekwijzen *van ouder tot ouder* en *van ouder tot kind* komen bij de beste schrijvers voor 1). TOLLENS schrijft:

Wat baat het u, verlaten weezen!
Geen ouder, die uw wenschen hoort.

en, van KENAU HASSELAAR sprekende:

Zoo ver ontardde 't nakroost niet,
Of 't kent zijns ouders beeld.

C. P. E. ROBIÉ VAN DER AA schrijft in zijn treffend *Sjoerd* en *Aukje*:

Geen ouder, die hun lijdën weet,
Treedt immer in die kerk,
Of wijst, gedachtig aan hun leed,
Zijn kroost hun beider zerk.

Kosten (uitgaven) komt nu alleen in de uitdrukking *ten koste* (veel aan iets ten koste leggen, ten koste van zijn leven enz.) in het euk. voor. Ook *onkosten* wordt in de spreektaal in 't enkelvoud gebruikt: *'t Is den onkost niet waard*. Zoo ook hoort men: *'t Is een groote kost*.

Nevens *lieden* had men vroeger ook *liuden*, dat nu gewoonlijk of het minder deftige *lui* verkort wordt: *stelui, burgerlui, jongetlui* enz. *Zete* komt nu en dan, vooral bij dichters, nog voor

1) Onder anderen in HILDEBRANDS *Camera Obscura*, VAN KOETSVELDS *Fantasia en Waarheid*, LULOFS *Gronden der Ned. Woordafleidkunde*.

in de min of meer verouderende bet. van *gewoonte, gebruik*: *Dit is hier 's lands zede; Van zijn kindsche jaren zal ik maar niet veel verhalen, als zijnde dit het minst merkwaardige voor 't oogenblik. Alleen zij u medegedeeld, dat Snobsiaansche [Snobsia heette de vaderstad van Frans Slingervrij] zede hem deed bakeren, zoodat hij zich niet kon bewegen enz. Die zelfde zede gaf hem beschuitkrumels, in een neteltoetsch lapje gewikkeld, dat doortrokken was van melk en suiker enz. Die zelfde zede zette hem slaapmutsjes op en wiesch hem met warm water enz.* J. J. TH. SCHARFF. *Frans Slingervrij.*

Elke boo, naar oude zede,
Kreeg een circulaire mede,
Waaraan 't vorstlijk zegel hing.

TEN KATE. *Het Hof van den Leeuw (in De Fabelen van La Fontaine).*

Zoo zoekt en schept
Wat vlegels rept
Zich vrij genot en vrede,
Alleen, gepaard
Of saamgeschaard,
Naar eigenen aard en zede.

FRANS DE CORT. *In Oogstmaand gedicht.*

In ons harte, zoo dragen wij
't Ongeschonden, en groot en vrij,
Ook in kluisters alomme mede. —
Broeders, geeft mij hierop de hand!
Dat is het ware Vaderland:
Eigene taal en zede!

DEZELFDE. *Het ware Vaderland.*

Waar men vroeger las: *Die met mij het brood at, heeft tegen mij zijn verzen opgegeven* (JOH. XIII: 18), leest men nu algemeen *verzenen* voor het enkelvoudige *verzen*. Het meerv. komt op verscheidene plaatsen in de H. S. voor.

Iemand *de metten lezen* beteekent iemand *berispen*; *korle metten met iets maken* beteekent *weinig onslag met iets maken*. Niet zelden hoort men in deze uitdrukkingen, verkeerdelijk, *wetten* voor het minder bekende *metten*.

20. De zelfstandige naamwoorden hebben drieërlei geslacht. Ze kunnen van het *mannelijk*, of van het *vrouwelijk*, of van het *onzijdig* geslacht zijn.

21. Tot het mannelijk geslacht behooren:

1°. De namen van mannelijke personen, en die van denkbeeldige mannelijke wezens; als: *Willem, man, staatsman, koning, smid, leeraar; afgod, engel, duivel* enz.

Leeraar heeft twee beteekenissen. De gewone is die van *onderwijzer*: iemand, die anderen leert, onderwijst; de tweede komt voor in het spreekwoordelijke: *Leeraars zijn geen kunstenaars*, d. i. leerlingen, aanvangsers, beginners hebben 't nog niet ver in de kunst gebracht.

2°. De namen van mannelijke dieren, wanneer het wijfje een bijzonderen naam draagt, als: *weer* of *ram*, *stier* of *bul*, *hengst*, *haan*, *bok*, *reebok*, *beer*, *waard*, *woord* of *woerd* 1), *rekel*, *ramme'lar*, *hommel* of *hommel* (mannetjesvisch), *milt* 2), *kiter*, *doffer* 3), *geut* of *ganzerik*, *leeuw* of *liebaard*, *beer*, *wolf*, *kameel* of *keemel* enz.

3°. De namen van boomen, als: *beuk*, *eik*, *berk*, *otm*, *mirt*, *huls'*, *populier* of *popel*, *hazelaar*, *rozelaar*, *egellantier* (wilde rozelaar), *luurier* enz.

Vrouwelijk zijn: *spar*, *linde*, *tamarisk* en *tamarinde*.

4°. De namen der maanden en jaargetijden: *Maart* roert zijn staart; *April* doet wat hij wil.

April heeft ook zijn wintervlagen
En geeft nog wel een witten hoed.

J. DE DECKER.

*Een appel in den Mei
Is zoo goed als een ei.*

Mei wordt ook wel v. gebruikt; het m. geslacht verdient de voorkeur. Een van TOLLENS' gedichten heeft tot opschrift: *Is de Mei*. *Lente* is vrouwelijk.

- 1) In sommige streken *wertel*.
2) In sommige streken *melker* (mannetjesvisch).
3) Men vindt ook *duiver* (FR. DE CORT. *Liederen*, bl. 208). Oudtijds had men *kubber*.

5°. De namen van bergen, als; *de Etna, de Hekla, de Karmel, de Sion* enz.

6°. De namen van munten, als: *cent, stuiver, penning, schelling, guldén, rijksdaalder*, (Spaansche) *mat* enz.

Vrouwelijk zijn *guinje* en *pistool*. Als wapentuig is *pistool* tevens onzijdig. Verder is *nijt* 1) v. en *oort* o.

7°. De namen van werktuigen, die op *er* eindigen, als: *blaker, gieter, snuiter, stamper, jager, aanzager, lichter* (lichter, kandelaar), *boender, aker, hamer, moker* enz.

De meeste dezer woorden zijn gevormd van den wortel eens werkwoords.

Verreweg de meeste woorden op *er* zijn mannelijk. Vrouwelijk zijn:

Ader, bagger, blaar of bladder, boter, lijster, nater, adder, kaper, keper, klater, ladder, kwelder, lommer, loover, lener, schilfer, veder, luier, zeever, letter, kluister, kneuter, kamer, vesper, pleister, oester, paander, ekster, citer, keker, klaver, en kalander, emer, haver.

8°. De namen van levenlooze voorwerpen, die op *aar* eindigen, als: *lessenaar, evenaar, rammelaar of ratelaar, kandelaar, beukelaar* (schild), *boezelaar, wassenaar* (was-sende maan), enz.

9°. Alle woorden, welke op *erd* eindigen, als: *mosterd baaierd* (chaos), *bleekerd* (bleekroode wijn), *opperd* (veilige ligplaats voor schepen), *blafferd* (zeker register), *hopperd* (het bier in den hopketel), *lommerd, lomberd* of *lombard* (bank van leening) 2).

1) Eene *nijt*, oudtijds de kleinste koperen munt, had bijna de waarde van het tiende deel van een Ned. cent. Een *oort* was het vierde gedeelte van een stuiver, of twee duiten. *Oort* beteekende in het algemeen het vierde gedeelte van eene maat of munt. Een *oortguldén* was een *kwartguldén*; enz.

2) De kooplieden, die het eerst deze banken oprichtten in Europa, waren *Lombarden*; vandaar haar naam, nu bijna algemeen tot *Lommerd* verbasterd.

10°. De woorden, welke op *aard* eindigen, als: *mostaard, mutsaard* (takkebos) 1), *beiaard* (klokkenspel), *ponjaard, de Banjaard* (eene zandbank), *standaard* of *standerd, tabbaard* of *tabberd* enz.

11°. De namen van dieren en vruchten, welke op *ing* of *ling* eindigen, als: *bonzing* of *bunzing*, *taling* (de kleinste inheemsche zwemeend), *groenling* (groenvink), *gieteling* (de zwarte lijster), *schierling* (de grauwe of wilde gans), *takkeling* (een jonge vogel), *haring, wijting* (witte schelvisch), *paling, bokking, spiering, stekeling* of *gronde-ling* (grondel), *smeerling* (riviergrondel), *houting* (adelvisch); *pippeling* of *pipping, ribbing, ijzerling, kruijing, gulde-ling, schijveling* (alle zes appelsoorten), *spadeling* (late vrucht).

12°. De namen van edele of bijzondere steenen, als: *agaat, saffier, robijn, topaas, smaragd, karbonkel, turkoois, diamant, granaat; kei, keizel* enz.

13°. De namen van werktuigen, of middelen om de werking te verrichten, welke op *el* eindigen, mits ze van werkwoorden gevormd zijn, als: *beitel, klepel, sleutel, lepel, vleugel, repel, heugel, stekel, teugel, hevel, beugel, drevet, prikkel, gordel, hangel, hengel, slegel* of *slugel, strijkel* enz.

Vrouwelijk zijn *schoffel, sikkel, griffel*.

14°. De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el*, die van man. woorden gevormd zijn, als: *eikel* (van *eik*), *beukel* (van *beuk*), *hoepel* (van *hoep*), *kneukel* of *knokkel* (van *knok*), *knobbel* (van *knop*), *druppel* of *droppel* (van *drup* of *drop*), *stengel* (van *stang*), *keizel* (van *kei*) enz.

15°. De woorden, welke op *em, lm* en *rm* eindigen, als: *adem, asem, brasem, wasem, balsam, bezem, boezem, deesem, droesem, arm, darm, helm, halm, psalm, molsem* of *molm* enz.

1) In: *Het riekt naar den mutsaard*. 't Woord komt nog voor in *mutserdpaard*, zeker werktuig, waarvan men zich bedient bij het maken van mutserds. Voor *mutsaard* hoort men in sommige streken *muster*.

Helm is als *grassort* vrouwelijk.
Scherf is mann. in de beteekenis van *bescherming*, onz. als *middel* of *werktuig ter bescherming*: *vuurscherf*, *toonfelscherf*, *regenscherm* (paraplu) enz.

Palm is in de bet. van *palmboom* en *palmtak* mann., in die van *handpalm*, *tienste deel eener Ned. el* en *tuinpalm* vrouw.
Alarn is onzijdig.

16°. De woorden, die op *dom* eindigen en een staat of toestand beduden, als: *adeldom* (d. i. *edeldom*), *rijkdome*, *wasdom*, *vrijdom*, *ouderdom*, *weedom* enz.

Beteekent *eigendom* het voorwerp, dat iemand eigen is, eene bezitting, dan is het onzijdig; beteekent het *eigendomsrecht*, dan is het mannelijk: *Dit huis is het eigendom van mijn vader*; *Deze advocaat heeft eene uitmuntende verhandeling geschreven over den eigendom*; *Er bestaat twist over den eigendom van dat eigendom*.

17°. De namen der viervoetige dieren, welke voor het mannetje en wijfje beiden gelden, als: *aap*, *haas*, *das*, *olifant*, *panter*, *los* of *lynx* enz.

Vrouwelijk zijn: *kat* en *muis*, *rat* of *rot*, *hagedis*, *wezel* en *marmot*.
 Als jagersterm is *haas* onzijdig. Ook *fret* heeft dit geslacht.

18°. De diernamen op *ijn*, *eel* en *oen*, als: *tonijn*, *hermelijn*; *makreel*, *barbeel* (baardvisch); *kalkoen*, *kapoen*, *schorpioen*, *griffoen* of *griffioen* enz.

Sardijn is v., *stuwijn* is o.

19°. De diernamen op *er* en *aar*, *erd* en *aard*, als: *vlinder*, *keoer*, *kikker*, *salamander*, *hamster* (zekeer *knaagdier*), *putter*, *eiber* (oosievaar, oodebaar, eidebaar), *karper*, *hummer* (een groote zee kreeft), *dogger* (kabeljauw 1), *wijfwouter* (uiltje, witje), *sater* (zekeer *dagvinder*), *otter*, *ever* (wild zwijn), *bever*, *marter*, *scholver*, *scholverd* of *schollevaar* (waterraaf), *odelaar*, *koddenaar* (kneu), *lepe-laar*, *buizerd* (muizenvalk), *kropper*, *kropperd* (kropduif), *luiaard*, *liebaard*, *luipaard* enz.

Vrouwelijk zijn: *adder*, *nater* (aspi-slang), *cester*, *lijster*, *kneuter* (kneu), *ekster* en *kaland* (korenworm).

1) Aan dit woord heeft de Doggersbank haar naam te danken.

20°. De diernamen op *el*, als: *echel* (bloedzuiger), *grondel*, *krekkel*, *hommel*, *sabel*, *kwakkel*, *kwartel* of *wachtel*, *pimpel* (pimpelmee), *egel*, *kreukel* (alikuik), *kameelpardel*, *buffel*, *poedel*, *rekel*, *hamel* enz.

Vrouwelijk zijn: *mossel*, *horzel*, *wezel* en *merel* of *meerle*.
Tortel is gemeenslachtig.

21°. De éénlettergrepige zelfstandige naamw., die eene handeling of toestand beteekenen, die zich uitwendig ver-toont, als: *sprong*, *slaap*, *drank*, *schijn*, *stand*, *rit*, *gang*, *klank*, *stoot*, *lach*, *houw*, *slag*, *loop*, *zang*; *droom*, *kus*, *schroom*, *spot* enz.

22°. De namen van vaartuigen, welke op *er* of *aar* eindigen, als: *toedekker*, *driedekker*, *driemaster*, *kaper*, *botter*, *kotter*, *schoener* of *boeier*, *brander*, *bijlan-der* of *damlooper*; *lichter*, *logger*, *witlegger*, *ever*, *hoeker*, *eiker*, *oostindievaarder*, *groenlandsvaarder*, *guineesvaarder*, *schokker*, *rinkelaar* enz.

23°. De namen van vruchten, welke op *oen* eindigen, als: *citroen*, *limoen*, *meloen*, *pompoen* enz.

24°. De namen der roofvogels, als: *nalk*, *havik*, *sper-wer*, *wouw* of *kiekendief*, *huizerd* of *muizerd* 1), *arend*, *secretaris*, *gier*, *kondor*, *wil*.

25°. De namen der steltloopers en struisvogels, als: *trap*, *reiger*, *osievaar*, *adjutant*, *maraboe*, *wilster* (goud-pluvier), *kievit*, *tureluur*, *kemphaan*; *dodaars* of *dront*, *kasuaris* en *struis*.

Vrouwelijk zijn: *snip*, *pluvier*, *kraan*, en *scholekster* om *ekster*.

26°. De namen der vischachtige zoogdieren, als: *wal-visch*, *noordkaper*, *narwal* (zeeëenhoorn), *dolfijn*, *grindwal* (witkoppige dolfijn), *potvisch* of *kazelot*, *bruinvisch*, *la-mentijn*; *rob* of *zeehond*, *walros* of *walrus* 2).

1) Hij voedt zich voornamelijk met *veldmuizen* en andere kleine zoogdieren, met *hage-lissen*, *kikvorschen* enz.

2) De genoemde dieren behooren tot de orde der walvisschen, behalve de twee laatste, welke tot de groep der vinpootige verscheu-rende behooren. *Walros* is eene verkorting van *walvisch*. *Kazelot* is eene verbastering van het *Frausche cachelot*.

27°. De namen van lichaamsleeden van menschen en dieren, welke op *el* eindigen, als: *knevel*, *kerel* (het tandelooze tandvleesch) 1), *knobbel*, *knokkel*, *kneukel*, *angel*, *enkel*, *schinkel*, *schenkel*, *nagel*, *navel*, *snavel*, *snater*, *oksel*, *tepel*, *gorgel*, *schedel*, *vleugel* en *wradlel* (kossem of hal-kwab van een os)

28°. Vele uitheemsche woorden op *aan*, *ant*, *and*, *ont* en *phoor*, als: *trepaan* (schedelboor), *meridiaan*, *erkaan*, *oceaan*, *leguaan* (kambagedis), *ortolaan* (tuinmeerle), *pelikaan*, *kawaan* (eene soort van schildpad), *foliant*, *tulbant*, *karkant* (juweelen halsketen), *horizont* of *horizon*, *electrophoor* (electriciteitsdrager) enz.

Vrouwelijk zijn: *karavaan*, *sopraan*, *saffraan*, *valerian*, *afrikaan*, *consnant* (medeklinker), *pruimedant*, *proviand*, *sex'ant*, *octant*.

Onzijdig zijn: *metiaan* (als verkorting van *mediaanpapier*), *ortlaan* (eene geelachtig roode verfstof), *orgaan*, *timpaan* (boekdruckerswoord), *restant*, *quadrant*. *Ledekant* of *ledikant* is v. en o. beide.

29°. Alle uitheemsche woorden op *coop*, als: *microscop* (klein-kijker: vergrootglas); *telescop* (spiegelverrekijker); *thermocoop* (thermometer: warmtemeter); *aethrioscop* (zeer zeer gevoelige thermoscoop); *hygroscoop* (vochtigheidsmeter); *baroscoop* (barometer: zwaartemeter, luchtweger); *electroscoop* (electriciteitsmeter); *calidoscoop* (schoonheidskijker); *stethoscoop* (borsthoortuig); *anemoscoop* (windwijzer); *helioscoop* (zonneglas); *spectroscoop* (kijker-toestel ter bestudeering van het zonnespectrum of kleurenspectrum); *stereoscoop* (een werktuig, waardoor men vlakke beelden *en relief* of verheven ziet), enz.

22. Tot het vrouwelijk geslacht behooren:

1°. De namen van vrouwelijke personen en van denkbeeldige vrouwelijke wezens, als: *Sophia*, *vrouw*, *koningin*, *zondares*, *naaister*, *barones*, *abdis*, *godin*, *godes*, *zangster*, *zangeres*, *engelín*, *dievegge*, *kijvegge*, *kamenier*, *staaldame*, *baker* enz.

Eene *godin* is eigenlijk de vrouw van een god, en eene *godes*, eene vrouw met den rang van een god, eene vrouwelijke godheid. Deze onderscheiding wordt niet streng in acht genomen. Men schrijft zoowel *de negen zanggodinnen* als *de negen zanggodessen*.

1) In sommige streken *bribbel*, m., ontstaan uit het verouderde *barbel* (*berbel*, *brebhel*).

Eene *zangeres* is eene vrouw, die de zangkunst verstaat en beoefent: *De zangers en zangeressen der opera*.

JENNY LIND, *de Zwedsche Nachtegaal*, is eene beroemde zangeres.

Eene *zangster* is eene vrouw, die de dichtkunst verstaat en beoefent. Ook beteekent *zangster* den persoon of het gevoel, dat iemand tot dichten aanspoort, en 't is dan hetzelfde als *zangnims*, *zangheldin*, *zanggodin*, *Muze*.

In TOLLENS' *Taalste Gedichten* draagt een daarvan *Aan mijne Zangster* en een ander *Mijne Muze* ten opschrift. In zijn meesterstuk *Nova-Zembla* zingt hij:

Zet, Zangster! zet dien tocht op de aangeslagen snaren;
Volg Neerlands wimpel na langs de ongemeten baren;
Bezing het waagstuk, maal den uitslag, roer en streef,
En vall' u 't loon der kunst, een enkele traan, ten deel.

2°. De namen van vrouwelijke dieren, wanneer het mannetje een bijzonderen naam draagt, als: *ooi*, *koel*, *merrie*, *kip* of *hen*, *geit*, *hinde*, *zeug*, *eend*, *teef*, *voedster*, *kuit*, *kat*, *duif*, *gans*, *leeuw*, *wolvin*, *kameelin* of *kamelin*.

(Zie n°. 21, 2°).

3°. De letters van het *abc* en de cijfers: *Dat is zoo rond als eene O*; *Ilij zette eene Arabische drie en eene Romeinsche vijf*.

4°. De namen van vaartuigen, welke niet op *er* eindigen, als: *aak*, *bark*, *boot*, *buis*, *jol*, *pink*, *schuit*, *schouw*, *tjalk*, *brik*, *galjoot*, *driemast*, *jonk*, *prauw*, *snauw*, *hoogaars*, *hengst*, *kof*, *kog*, *smak*, *sloep* enz.

Onzijdig zijn: *fregat*, *galjoen* en *jacht*.

5°. De eigennamen der schepen: *Bij den tocht naar Chatham veroverde men o. a. (22 Juni 1667) de Royal Charles*. WILLEM IJSBRANDSZ. BONTEKOE deed zijne rampspoedige reis met de *Nieuw-Hoorn* in 1619. De kapitein-luitenant EEG ontdekte (14 Juli 1825) met de *Pollux* het Nederlandsch Eiland.

6°. De namen der noten en intervallen in de muziek: *eene groote tert*, *eene kleine sext*, *eene fa-kruis*.

7°. De namen der granen, peul- en boomvruchten, als:

tarwe, weit, spelt, emer (tweekorrelige tarwe), *vogge, gerst, erene* (zandhaver), *oat* (vilde haver), *gierst, rijst; boon, erwit, keker* (ene soort van grauwe erwit), *linze, wikke, klaver; noot, peer, kwee, pruim, vijg, amandel, dadol, kers, kriek, morel, perzik, abrikoos, olijf, mispel, druif, rozijn* of *razijn, krent, kalvijn, renel, rabauw, kustanje* enz.

Appel en *eikel* (*oker*) zijn m., gelijk ook de appelnamen op *ling* en de boomvruchtnamen op *oen*. Zie n°. 21, 11° en 23°.

8°. Plantnamen, welke op *ik* eindigen, als: *bolderik* of *boldeid, dolik, dravik, draverik, ganzerik, hederik, herik* of *herk, wederik, mierik* en *murik* (*muur*).

9°. De vreemde namen van muzikinstrumenten, als: *citer, gitaar, bazuin, viool, vezel* of *veel, klarinet, harmonica, cimbaal* of *cimbel, rinkelboom, hobo, piano.*

Orgel, bekken, klavier, serpent en *spinet* (zeker snarenspeeltuig) zijn o. *Triangel* is m. Zoo ook het verouderde *moezel*, als eene verkorting van *moezelzak*, oudt. ook *moezelzak* (doedelzak).

10°. De woorden, welke op *heid* of *teit* eindigen, als: *waarheid, gezindheid, kindsheid, kindschheid, sociëteit, rariteit, majesteit, quantiteit, qualiteit, securiteit, soliditeit* enz.

Kindsh *it* beteekent *kinderle stijd; kinischheid*, den toestand van oude lieden, die aan verzwakking van geestvermogens lijden. Sommigen geven in beide beteekenissen aan *kinischheid* de voorkeur.

11°. De woorden, welke op *nis* eindigen, als: *gevangen*, *geheugen* of *heugen*, *droefenis, beeltenis, verbin-*
tenis, muizenis 1) (gepeins, mijmering), *ontstentenis* (afwe-
zigheid, gemis, mangel) enz.

Vonnis, zooveel beteekenende als *gevonnis*, is onzijdig, zoowel als *vullis*, eene verbastering van het v. *vuilnis*.

Geluigenis wordt alleen in deftigen stijl soms vrouw. gebruikt. In het dagelijksch leven is 't immer onzijdig.

1) Dit woord komt af van het verouderde werkwoord *muizen*, verwant aan het Engelsche (*to*) *muise*, peinzen, mijmeren. 't Komt voor in: *Muizenissen in het hoofd hebben* en luidt dan gewoonlijk *muizennesten*. Hoogst zelden komt het woord in 't enkelvoud voor. Wij troffen het aan in M. P. ROSMADE'S novelle *De IJuisvriend*: „Wat babbelde die Reindert daar?” sprak de winkelier een weinig ontstemd; doch hij schudde die muizenis uit het hoofd.

„De getuigenis des Heeren is gewis, den slechten 1) wijsheid gevende.” Psalm 19, vs. 56. In den berijmden psalm is 't woord echter onzijdig gebruikt:

't Is Gods getuigenis,
Dat eeuwig zeker is
En slechten wijsheid leert.

Zoo ook Ps. 119, v. 84.

Gewoonlijk stelt men, dat *getuigenis* v. is in den zin van *de daad van getuigen, het afleggen van eene verklaring door een getuige*, en o. in de beteekenis van *het getuigde, de afgelegde verklaring*: Ik vorderde van hem de getuigenis, d. i. dat hij getuigen zoude, dat ik onschuldig was. Zij zochten valsche getuigenis tegen Hem, opdat zij Hem dooden mochten. Het getuigenis kwam niet met de waarheid overeen. Ook is er in uwe wet geschreven, dat het getuigenis van twee menschen waarachtig is.

12°. De woorden, welke op *ing* eindigen, mits ze van werkwoorden afgeleid zijn, als: *woning, belooning, verzoening, voltoening, nering, hanteering* enz.

13°. De woorden, welke op *be* of *de* eindigen, als: *ebbe, tobbe, ribbe, schubbe; reede, schande, schade, woede, genade, offerande* enz.

Einde, gilde, getijde (jaargetijde), *geleide* en *webbe* zijn onzijdig, *vrede* is mannelijk.

Bovenstaande woorden blijven, ook na de afwerping van de laatste letter of lettergreep, vrouwelijk: *eb, tob, rib, schub, ree, schand, scha, wond, gena, offerand* enz.

14°. Alle woorden, welke op *te* eindigen, als: *diepte, laagte, oudte, gedaante, gestalte, gedachte, menigte, gezindte* enz.

Het Vlaamsch-Belgische *gedacht* voor *gelachte* is onz. — In sommige streken hoort men nog het vroegere *oude* (ouderdom) voor het nieuwere, onwelluidende *oudte*.

De verzamelwoorden met het voorvoegsel *ge* zijn onzijdig: *gebergte, gedierte, gevogelte, geboomte, geraamte* enz.

15°. De woorden, welke op *ij* of *ei*, *ie* of *uw* eindi-

1) *Slechten* beteekent hier *eenvoudigen*.

gen, als: rij, brij, bakkerij, komenij 1), malvezij, lei, sprei, knie, derrie, genie, telie, zenuw, schaluw, zwaluw enz.

Ri (koor) is m.: *De densri ging d n zangri voor.* Mei is m. als maan-naam, en in de beteekenis van *mitak*, groenen tak.

Gewei is onz. Ook tij, zoowel als *getij*; *jaargetij*, zoowel als *jaargetijde*, en *medelij* zoowel als *medelijden*. Verder zijn onz. de zelfst. n., met het onscheidbaar voorvoegsel *ge* gevormd van den stam eens werkwoords, als: *genvlei*, *geschrei*, *geerij*, *gemenie*, *geduur*, *g spuw* enz.

Concilie en *evangelie* zijn onz.; als nede *genie*, in de beteekenis van *cernuft* en *vernuftig mensch*.

Schilderij wordt ook onzijdig gebruikt.

16°. De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el*, die van *vrouwelijke* woorden gevormd zijn, als: *greppel* (van *gret*), *kruimel* (van *kruim*), *pukkel* (vroeger *pokkel*) en *peukel* (van *pok*), *trommel* (van *trom*), *sprankel* en *spreukel* (van *sprank*), *stippel* (van *stip*), *mazel* (van het verouderde *maas*: vlek, teeken), enz.

17°. De woorden, welke op *iek* en *age* eindigen, als: *republiek*, *muziek*, *kroniek*, *fabriek*, *pakkage*, *lekkage*, *bagage*, *kijvage* enz.

Onzijdig zijn: *kolick*, *fenegriek* (bokshoren: zekere plant) 2), *boschage*, *dierage* en *personage*.

18°. De woorden, welke op eene toonlooze *e* eindigen, of vroeger daarop eindigden, als: *vrees*, *baat*, *reis*, *rust*, *smart*, *hoop*, *hulp*, *eer*, *zorg*, *maat*, *taal*, *spraak*, *heg*, *haag*, *braak*, *keus*, *teug*, *schaal*, *mand*, *schuur*, *mette* 3) enz.

1) *Komenij* (kruidenierswinkel) is ontstaan uit *koopmannij*. 't Komt voor in de samenstelling *komenijswinkel*.

2) Eigenlijk behoort dit woord hier niet. 't Latijnsche *fenum Graecum*, waar 't van afkomt, bet. Grieksch hooi. In 't Fransch heet de plant *fenugrec*.

3) *Mette*, het enkelvoud van *metten*, komt hoogst zelden voor (zie n°. 19).

Zoodra het uur der mette sloeg
En 't waslicht op de kronen scheen,
Was in de kerk, d s ochtends vroeg,
Het gansch konvent getrouw bijeen.

H. TOLLENS. *Het Klooster te Rijnsburg.*

Ure is vrouwelijk, *uur* is onzijdig. Het eerste komt vooral voor in deftigen stijl: *Van dien dag en die ure weet niemand.* *Gaard*, *stond* en *trel* zijn mann., *gaarde*, *stoude* en *trelle* zijn vrouw. *Horloge* is onz. Ook *erf*, *erwe*, in de bet. van eigen grond met zijn toebehooren, of in die van erfdeel, heeft dit geslacht. Het verouderde *erwe*, erfenis, is vrouwelijk.

19°. De woorden, welke op *schap* eindigen, ingeval ze eene gesteldheid, of eene verzameling van personen of zaken te kennen geven, als: *blijdschap*, *vriendschap*, *beterschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *eigenschap*, *ridderschap*, *priesterschap*, *manschap* (bemanning), *nalatenschap*, *koopmanschap*, *komenschap* enz.

Onz. zijn: *gezelschap*, *genootschap*, *gereetschap*.

Manschappen, dat alleen in het meerv. gebruikt wordt, vooral in de bet. van *krijgstieden*, als: *de manschappen van de nacht*, is v. Ook is *manschap* v. in de bet. van *trouw*: *Hij deed zijn leenhrer hulpe en manschap*.

Die, welke eene *verzameling van personen* te kennen geven, zijn onzijdig, wanneer zij de *betrekking* of den *staat* van die personen aanduiden. Zoo verschillen de *ridderschap* en *het* *ridderschap*, de *burgerschap* en *het* *burgerschap*, de *buurschap* en *het* *buurschap*, de *maagschap* en *het* *maagschap* enz. *Verwantschap* en *bloedverwantschap* zijn tegenwoordig in beide beteekenissen vrouwelijk.

20°. De stofnamen op *ing* en *ling*, als: *zuring scheerling*, *winterling* (pijpkruid), *kammeling* (korte uitgekamde wol), *kibbeling* (afval van zoutevisch), *ruiting* (geklonterde melk), *stwiereling* (bevroren turf) enz.

Honig of *honing* is m., en *messing* is, als de naam van een metaal, o.

21°. De namen van heesters, bloemgewassen, kleinere planten en vruchten, als: *hop*, *braam*, *munte* of *munt*, *madelief* of *weidebloem*, *tulp*, *roos*, *narcis*, *hyacint*, *vlier*, *anjelier*, *riehier*, *pioen*, *wouw*, *konkommer*, *aar*, *krcot*, *peen*, *raap*, *radijs*, *ui* enz.

22°. De woorden, welke van den wortel eens werkwoords gevormd zijn, met achtervoeging van *st*, als: *kunst*, *gunst*, *vangst*, *verlangst*, *aanwenst*, *opbrengst*, *winst*, *komst*, *borst*, *worst*, *rust*, *woonst* (woning) enz.

Dienst is mannelijk. *Ontvang* is m., *ontvangst*, v.; *vondt* is m., *vondst*, v.

Behoort de *st* tot den wortel van het werkwoord, dan is het woord dat er op eindigt, mannelijk, als: *dorst, kost, lust, oogst, tast, troost, twist*.

23°. De woorden, welke op *ts* of *ds* eindigen, als: *knots, bots, rots, schots, toorts, koorts, spits, sprits, splits, brits, trits, plaats, kaats, schaats, taats, bluts, kluts, muts, puts, gu's* (steekbeitel), *scherts, terts, schets, kwets* (zekere blauwe pruim), *klats, kartets, spiets* of *spies, loods, karwats, frat-sen* 1), *karpets, koets, poets* of *pots* enz.

Mannelijk zijn: *flits, trots, kreits* en *toets*.

Spits is onzijdig in de uitdrukking: *Het spits afbijten*.

Erts is onzijdig als metaalnaam. Ook *kwarts* (n°. 23, 4°).

Sits is onzijdig als stofnaam.

Leis (koppelsnoer) is v., als ontstaan uit *leids*.

24°. De eenlettergrepige woorden op *sp*: *rasp, gesp, hesp, wesp, kesp* (oplegstuk [timm.], buikstuk [scheepsb.]), *gisp* (dunne roede, smalle riem: zeker strafwerktuig) 2).

Esp is als boomnaam natuurlijk m.

25°. De eenlettergrepige woorden op *rt*: *kaart, taart, vaart, part, smart, soort, poort, schort, gort, sport, buurt, beurt, boert* en *suert*.

Mann. zijn natuurlijk *ploert, Bart, Geert* enz. als namen van mann. pers.; *Maart* als maandnaam; *mirt* als boomnaam. *Stort* is onz. als metaalnaam, en *hert*, als de naam van een dier, waarvan mannetje en wijfje een bijzonderen naam dragen. — Onz. zijn verder: *oort* (bl. 23, noot 1), *hort* (eene ziekte, uit overmaat van gal ontstaan), *fort* en *port* (briefport), *hart* en *kwart*, en *part* in de bet. van *deel*. *Hort* is m. (21, 21°); ook *staart* heeft dit geslacht.

26°. De vreemde woorden met de uitgangen *ot, uit, el* of *theek*, als: *kalot, kapot, karot, marot, bergamot, affuit, kajuit, beschuit, citadel, kapel, tabel, schabel, spatel, morel, forel, muskadel, pimperl, prunel* of *prunel, kornel* (fijne zemelen), *apothek, bibliotheek, hypotheek, pinakothek, glyptothek* enz.

Onz. zijn *schavot, cachot, model, flanel* en *beschuit* als stofnaam: *Dat beschuit is lekker! Geef er mij nog eene van.*

1) Dit woord komt alleen in het meervoud voor.

2) Ook het Middelned. *hasp*: eene hasp garen, was vr.

23. Tot het onzijdige geslacht behooren:
1°. De namen van werelddelen, landen en plaatsen, als: *het waterrijke Europa, het bergachtige Zwitserland, het trotsche Venetië* enz.

De Beluwe, de Veluwe, de Palts, de Levant, de Oost, de West en *de Krim* zijn vrouwelijk.

Den Helder, den Bosch, de Haag, de Willemstad, de Looier, de Klundert en meer soortgelijke plaatsnamen zijn slechts schijnbaar m. of v. Men zegt: *Het fraaie den Haag, Het welvarende den Helder*. Gaat een voorzetsel 't lidwoord het vooraf, dan valt dit niet zelden weg: *In het welvarende den Haag* of *In den welvarenden Helder*.

2°. De namen van dieren, die de geheele soort aanduiden en waarvan beide het mannetje en wijfje afzonderlijke namen hebben, als: *schaap, rund, paard* of *ros, hoen, hert, varken* of *zwijn, konijn*.

Honf is m.

3°. De namen van jongen van dieren, als: *welp, lam, kalf, veulen, kieken* of *kuiken, lamprei* (jong konijn) 1) enz.

Ook de woorden *jong, kind* en *wicht* kunnen onder dezen regel gebracht worden.

Big is v. In sommige streken luidt dit *tiggen* en is dan o.

Hokkeling (een éénjarig kalf) en *pink* (een jong rund) zijn gemeenslachtig.

4°. De namen van stoffen, waaruit voorwerpen vervaardigd worden, als: *goud, zilver, koper, ijzer, pinsbek* of *spinsbek* en de overige metalen; *diamant, agaat, koraal* enz.; *lei, arduin, albast, marmel, barnsteen, gips, pleister, krijt; bont, hermelijn, schildpad, ivoor* of *elp, balein, kurk, draad, doek, fluweel, fulp* of *felp, linnen, lijnwaad, moor, sajjet, tijk* enz.

Amber (barnsteen) is m.; v. zijn die namen, welke op eene toonlooze *e* eindigen: *aarde, zijde, serge* of *sarge* enz., alsmede *baai, kant, langel, watten, wol*, en *savi*, dat ook o. gebruikt wordt. In sommige streken is *sajjet* alleen v.

1) Welcer *lampreel* en *lampraas*.

Men onderscheide wel 't geslacht van het woord als stofnaam van dat als voorwerpsnaam; b. v.: *Het diamant is duur*; Hij vond een kostbaren diamant; *Het kurk is goedkoop*; Werp dien slechten kurk weg; *Het zeildoek was versleten*; Zij sloeg een warmen doek om; *De dief van het gouden koord werd gestraft met de koord*; Hij kocht eene snuifdoos van het kostbaarste schildpad, dat ooit eene schildpad gevoerd heeft; *De beddelijk was van dat lijk vervaardigd*; *Het hermelijn komt van den hermelijn en het sabel, van den sabel.*

5°. Die verzamelwoorden, welke eene vereeniging van een bepaald getal voorwerpen van dezelfde soort aanduiden, als: *het paar, het koppel 1), het span, het honderd, het dozijn, het gros (twaalf dozijn of 144 stuks), het snees, het stijf* (beide een twintigtal), *het schok* (soms een twintig-, gewoonlijk een zestigtal): ROEMER VISSCHER heeft zijne Zinnepoppen in schokken (zestigtallen) verdeeld.

In: *Men verkoopt de noten bij het honderd, het vijf en twintig enz., zijn honderd en vijf en twintig verzamelwoorden*; in: *Deze noten kosten 12 cent de honderd [noten], de vijf en twintig [noten], enz., zijn honderd en vijf en twintig hoofd- of grondgetallen.*

Verder de meeste verzamelwoorden, als: *woud, bosch, forest, hout, duin, heir, leger, oost, fruit, slag (soort), stel, servies, volk, want, gemeen, gepeupel, geraad* enz.

Vim, eene hoeveelheid van 104 bossen, is v.: *Het dekstroo wordt bij de vim verkocht.*

Als voorwerpsnaam is duin v.: *Dat is eene hooge duin.*
Nevens *stel*, waar er van porselein sprake is, hoort men in sommige streken het o. zet 2).

Geraad leeft nog in *huisraad*, eene verkorting van *huisgeraad*, d. i. *huisgereedschap*, waarom het dan ook onzijdig is. Zoo vindt men ook *drinkgeraad, keukengeraad, tempelgeraad* enz. *Geraad* komt enkele malen voor in het schoone werk *Ons Voorgeslacht* 3) van HOFDIJK.

6°. De verkleinwoorden, als: *mamaatje, Calootje, var-*

1) *Koppel* is m. in de beteekenis van *koppelband* zoowel als in die van *hoop, menigte, kudde*: *De rundertyphus is uitgebrosen onder eenen koppel in de gemeente A.* — Zoo spreekt men ook van een *koppel zwanen* in de bet. van eene vlucht, eene menigte zwanen.

2) Men denke aan het Engelsche *set* in: *a set of China.*

3) Al wat zijn vader heeft behoord, al wat heirgewaad, bezitting in den ruimsten zin, wordt genoemd, is thans het zijne; *geraad* echter, vrouwelijke tooi en sieraad, en andere voorwerpen, die het bijzonder eigendom der moeder hebben uitgemaakt, ook klein vee en pluimgedierte, door hare hand gevoerd, dat alles komt aan de spillzijde, de dochters enz. Decl I, bl. 102. Ook I, bl. 4 en elders.

kentje, bestje, bloempje, jongetje, oogelijn, boekske, kindeken enz.

De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el* zijn m. of v. (Zie n°. 21, 14°, en n°. 22, 16°.).

7°. De woorden op *dom*, mits ze een gebied, eene waardigheid, eene verzameling, eene godsdienstige gezindte of hare leerbegrippen uitdrukken, als: *prinsdom, hertogdom, vorstendom, schependom, heiligdom, priesterdom, pausdom, menschdom, christendom, heidendom, jodendom* enz.

8°. De woorden op *schap*, die een gebied, eene waardigheid of eene betrekking te kennen geven, als: *graafschap, landschap, waterschap, heemraadschap, priesterschap, koningschap, burgemeesterschap, bodeschap, kindschap.*

(Zie n°. 22, 19°.).

Boodschap, v., is gevormd van *bodeschap*.
Nabuurschap, v., beteekent den omtrek van samenwonende personen;
nabuurschap, o., de betrekking van nabuur. *Buurschap*, v., bet. buurt en omgang met de bureu; *buurschap*, o., de betrekking van buur.
Mantschap, v., beteekent eene vereeniging; o., de betrekking van maat of makker.

Men zegt *de graafschap*, wanneer men spreekt van het vroegere graafschap Zutphen.

9°. De woorden met het achtervoegsel *sel*, als: *maaksel, schepsel, zaagsel, deksel, schijnsel, baksel, voetsel, overblijfsel, beletsel, omkleedsel, verglanssel, belegsels* enz.

Stijfsel is v. In sommige streken luidt het *stijjel*.
Leidsel is ontstaan uit *leitzeel*, o.

10°. De verzamelwoorden, welke met voorgevoegd *ge-* op te eindigen, als: *gesternte, gebeente, gebloemte, geboefte, gedarmte, geraamte, gevogelte* enz.

11°. De zelfstandige naamwoorden, die door middel van een onscheidbaar voorvoegsel van den stam eens werkwoords gevormd zijn, als: *gebed, gedrauf, geloop, beleg, behoud, bereik, onthaul, ontzet, ontslag, verhoor, verzoek, verdrag* enz.

12°. De zelfst. naamw., die door samenstelling van den stam eens werkwoords met de onscheidbare bijwoorden *mis, ceter* of over gevormd zijn; als: *mishruik, onderwijs, overleg* enz.

13°. De bijvoeglijke naamw., voornaamw., bijw., voorzetsels, voegw. en tusschenwerpsels, wanneer ze als zelfst.

naamw. gebruikt worden: *Het gevoel voor het ware, het goede en het schoone* enz.

Ik wil, ik zal, ik moet:
Dat ik vernemt men ieder oogenblik.

In het Heden
Ligt 't Voorleden;

In het Nu,
Wat worden zal.

W. BILDERDIJK.

Maar weet geens menschen klein verstand,
Wat morgen hem is weggelegd —

Eèn is er, die den tijd ompant;
Hij schuift den nevel weg, en zegt:
„Ik heb het morgen in mijn hand.“

C. W. VAN DER POT.

Hou moed, wanneer des levens zorgen
Een aanval doen op hart en geest;
Vertrouw op God voor 't duistre morgen:
Hij is u gisteren trouw geweest.

J. P. HEJNE.

Het kostelijk Genoeg weegt rijkdom op en Staten.

H. K. POOT.

Hij heeft geen tehuis. Er is geen waarom, of er is en daarom. Men wikte het voor en het tegen. Ook over Bethesda en Chorazin sprak Jezus zijn verschrikkelijk wee uit.

Zelfs de persoonsvormen der werkwoorden komen voor als onzijdige zelfst. naamw. Zoo schrijft de eenige BILDERDIJK in *Het waarachtig Goed*, waar hij het Indische pantheïsme te hulp roept om het algemeen geloof aan de onsterfelijkheid van den mensch te bewijzen:

Wat heeft men dan voor 't graf?
Niets doodt, niets sterft, wat is, niets legt zijn aanzijn af;
Het leven vangt niet aan, vergaat, of wordt verloren;
Geen was, geen zal heeft plaats, geen NAMAALS of TE VOREN:
Het is is duurzaam en voor eeuwig. 1)

De zin der twee laatste regels is: Er is geen verleden of geene toekomst.

14°. De zelfstandig naamwoordelijke vorm (de onbe-

1) Deze regelen zijn ontleend aan *Bhagavat-gita*, d. i. de Goddelijke zang of Godsang: een Sanskritsch gedicht in achttien Zangen, dat het geheele stelsel bevat van het pantheïsme of de Algodeleer der Indiers.

paalde wijs) der werkwoorden: *Makkers! 't is nu zingens tijd. Zij keven tot vechten toe. Het schreien stond hem nader dan het lachen. Tot weerziens enz.*

15°. Van de vreemde woorden of woorden met vreemde uitgangen:

a. De meeste woorden op *erl*, als: *bekkerel, barcel, berdeel, truweel, struweel, houweel, rondeel, tofereel, tooneel, kasteel, kaneeel, karteel, kwarteel, graveel, gureel (ook groel), jureel, kapiteel, krukeel, paneel, perreel, penseel, priëel, plateel (aardewerk), gatenplateel, kameel (scheepskameel: werktuig om schepen te lichten) enz.*

Mannelijk zijn *kanteel, karbeel, korbeel* en *barbeel*.
In sommige streken gebruikt men *houweel v.*

Karveel is *v.*, als de naam van een vaartuig. Verder zijn *v. kanderel*, als stofn, en *filomeel* (nachttegaal).

b. Die op *ent* en *ment*, als: *ciment, talent, piment, patent, perkement of perlement, operment, quotient, testament, parlement, serkement* of *perkement, element, instrument, repetent* enz.

Eenige uitzondering: *langent* (klavierpenne'tje), is *v*; *president, regent, proponent, recensent*, en dergelijke namen van mann. personen op *ent*, zijn natuurlijk *m*.

c. De meeste op *et*, als: *banket, genet, helmel, kabinet, karpel, klinkel, korsel, lampet, musket, pakket, pincel, quartel, quintel, salet, serret, sonnet, palet* (eens schilders), *raket* (kaatstuig), *portret, brevel, signet, cachet, stamet, koket, floret* (zijde), *uilet, lazaret, piket, sluket, sorbet* (een Oostersche drank), *parket, toilet, oignet, kasket* enz.

Vrouwelijk zijn *kornel* en *trompet*, als vreemde namen van muziekinstrumenten; *renel*, als boomvrucht; *raket*, als plantnaam; *korroet*, als naam van een vaartuig, die niet op *er* eindigt.

Verder *kornel* (als verkorting van kornelmuts), *colriolel, omelot, palet* (een kaatstuig), *langet, menuet, silhouet, karlet* (halfstuiversbroodje), *floret* (schermdegen), *marionet, pagadel* (zekere soort van duiven), *saocnet, barit* en *barouchet*.

Nog beteekende *kornel* vroeger *ruiterstandaard*, vervolgens *ruiterbende*. In beide bet. was het woord *v.*; in de bet. van *standaarddrager* was het natuurlijk *m.*, zoowel als *cadet* (militaire kweekeling).

d. De meeste op *oen*, als: *fatsoen, blazoen, festoen, galjoen, garnizoen, legioen, rantsoen, paciljoen, plantsoen, seizoen, amfioen, millioer, billioer, trillioer* enz., *katoen, lemoen* of *lemoen* (disselboom), *latoen* (zeker metaal) enz.

Harpoen is *m.* — Zo *dubloen*, als naam eener Sp. ansche munt. *Klaroen* is *v.*, als vreemde naam van een muziekinstrument.

Van hetzelfde geslacht zijn *kaproen* (eene soort van oude muts) en *parteen* (scheepswoord: zeker touw).

Katoen is o. als stofnaam, v. als handelswaar.

e. De meeste op *aal*, als: *formaal*, *karaal*, *plakkaal*, *klimaal*, *consulaal*, *plagiaal*, *privaal*, *tractaal*, *mandaal*, *secretariaal*, *vicarisal*, *patronaal*, *rectoraal*, *protectoraal*, *legaal* (erfenis), *muskelaar* (muskus), *resultaal*, *praeparaal*, *quadraal*, *translaal*, *tractaal*, *sublimaal*, *certificaal*, *inkarnaal*, *ornaal* enz.

Magistraal is m. in de bet. van *overheidspersoon*; v. in die van *de overheid*. *Dukaal* is m. als muntnaam.

M. zijn verder: *senaal*, *passaal*, *travaal* (zekere stormwind); — als namen van mannelijke personen: *legaal* (afgezant des Pausen), *primaal*, *prelaal*, *potentiaal* enz.

Granaal is m. in de bet. van *edstgesteente* en in die van *granaatboom*; v. als *vrucht* en als *bom*, en o. als *stofnaam*.

Nolemuskaal is in de bet. van *muskatnoot* v., als stofnaam o. *Muskaal* is in de bet. van *muskatwijn* m.

f. De meeste op *aal*, als: *arsenaal*, *kanaal*, *hospitaal*, *kapitaal*, *portaal*, *schandaal*, *signaal*, *cabaal*, *kwartaal*, *memoriaal*, *journaal*, *missaal* (misboek), *pedaal*, *doxaal*, *quintaal*, *ovaal*, *beestiaal*, *spinaal* (schoenmakersgaren), *pontificaal* enz.

Vrouwelijk zijn *liniaal* (dat echter in sommige streken alleen o. gebruikt wordt), *bokaal*, *vokaal*, *moraal*, *sandaal*, *spiraal* enz.

Oraal is als de naam van een bijzonderen steen m., als stofnaam o.

Koraal is o. als stofnaam; v. als voorwerpsnaam, wanneer het ook *kraal* luidt. *Beestiaal* (vee) wordt, verkerdelijk, vaak in 't meervoud gebruikt.

Korporaal, *generaal*, *admiraal* enz. zijn, als namen van mannelijke personen, natuurlijk m.

g. Die op *oor*, als: *kantoor*, *komfoor*, *teljoor*, *trezoor*, *kwispedoor* of *kwispeldoor*, *kastoor*, *fermoor*, *lavoer* enz.

M. zijn *pijloer* (roerdomp), *kastoor* (in de bet. van kastoren hoed).

h. Die op *ool*, als: *parool*, *kamizool*, *kapitool*, *riool*.

Pistool (schietgeweer) is v. en o.; als muntnaam alleen v.

i. Die op *uut*, als: *saluut*, *statuut*, *instituut* enz.

V. is *minuut*.

k. Die op *iem*, als: *synoniem*, *homoniem*, *paroniem*.

l. Die op *eem*, als: *probleem*, *systeem*.

m. Die op *gram*, als: *anagram*, *chronogram*, *photogram*, *monogram*.

24. De samengestelde zelfst. naamw. volgen het geslacht van het laatste lid der samenstelling. Dus zijn

veldheer, *korenkooper* mannelijk; *hoofdverdeling*, *logerplaats* vrouwelijk; *vaderland*, *staatsbelang* onzijdig.

Deze regel geldt ook voor namen van bloemen, als voorwerpsnamen beschouwd. Daarom zijn b. v. *leeuwenbek*, *geuleregen*, m., *berenoer*, o. Zijn de namen van bloemen of planten verzamelende stofnamen, dan zijn ze v. of o. Zoo zijn *wol'sklauw*, *slangenwortel*, *eereprijs*, v., om dezelfde reden als *ganzerik*, *dolik*, *dravik*, *zuring* en *scheerling* het zijn, in weerwil van het m. geslacht van *klauw*, *wortel* en *prijs*. *Duivelsbrood* en *drukenbloed* behouden het o. geslacht van de stofnamen *brood* en *bloed*.

Wordt het laatste lid der samenstelling niet in zijne eigenlijke beteekenis genomen, dan heeft het samengestelde zelfst. naamw. een ander geslacht: daarom is *roodvonk* (eene ziekte, en niet eene bijzondere soort van *vonk*, v.) onzijdig. Om dezelfde reden is *kwaadgrond*: zekere uitslag op het hoofd, aan de oogleden enz. onz., terwijl *grond* m. is. Zoo denkt men bij het mannelijke *haarworm* aan een haarfijnen worm, en bij het vrouwelijke *haarworm* aan zekere huidziekte (schurft).

As is vrouw., de samenstellingen *wintas* en *kreias* zijn onz.; *spil* is vr., *achterspil*, *voerspil* en *losspil* zijn wederom onz. Men denkt hier toch niet aan *eene as* of *spil*, maar aan een werktuig, dat zijn naam daaraan dankt, dat het hoofdbestanddeel zulk een voorwerp is. Zoo ook is *slag* m., *vuurslag* daarentegen onz. Er is een hemelsbreed onderscheid tusschen het mannelijke en het onzijdige *hamerslag*: 't eerste is een onecht. zelfst. n., 't andere is een stofnaam. Evenzoo is de stofn. *bedglans* (zwaavellood) onz., in weerwil van 't mann. *glans*.

Maankop is vrouwelijk als plantnaam, onzijdig in de bet. van slaapmiddel, en alleen mannelijk, wanneer *kop* in zijne eigenlijke bet., die van *kop*, *zaadhuis* of *zaaddoos* van de papaver, genomen wordt. *Hutspot* is v. als verzamelende stofnaam, hoewel *pot* als voorwerpsnaam m. is. *Oogenblik* is o., omdat het niet een blik der oogen aanduidt, maar de tijdruimte, voor zulk *eenen oogenblik* gevorderd. Zoo ook is *tijdstip* o., evenals *oogenblik*, terwijl *stip* v. is.

In verheven stijl komt *oogenblik* zoowel mannelijk als onzijdig voor:

Niet eeuwig zal die hope kwijnen,
Die naar het nur der ruste smacht;
Die oogenblik zal haast verschijnen,
Hoe lang ook hijgend ingewacht.

In de *Nieuwe Christen Harptonen* enz van J. J. L. TEN KATE draagt een lied het opschrift: *Het plechtig oogenblik*. Daarin leest men o. a.:

Ook dit oogenblik, Heer!
Is verheven en groot.
't Is uit U en keert weer
In Uw eeuwigen schoot.

Kerkhof is te recht o. Het mann *kerkhof* zou aan een *kerktuin* doen denken, niet aan *kerk hof* van de kerk, d. i. de plaats, onmiddellijk om en bij de kerk gelegen, het terrein om de kerk, dat aan de kerk toebehoort, en dat vroeger algemeen tot begraaftplaats diende, waardoor *kerkhof* allengs de beteekenis van *begraafplaats* gekregen heeft.

Herberg, *korenberg* en *hooiberg* zijn v., als samenstellingen met het verouderde v. *berge*, dat *bergplaats* beteekende. *Her* in *herberg* is hetzelfde als *haar*, *haar*, d. i. *leger*.

De samengestelde zelfst. naamw. die personen aanduiden, volgen het natuurlijke geslacht van deze personen. Zoo zijn *brekebeen* m., *sleepteken*, v., *deugniet*, *brekespel*, *schendhrok*, *schendkeuken*, *slotdervoer*, *steiloor*, *slokap*, *zotskap*, m. en v.

Onzijdig zijn:

Misdruk, als verkorting van *misdruksel*,
huisraad, " " " *huisgeraad* (Zie n°. 23, 5°).
kwik, " " " *kwikzilver*,
klin, " " " *klinop*,
wijf, " " " *wijfman*. Man beteekende in

het Oudnoordsch *slaaft*, *lij iei- gen persoon*, 't zij man of vrouw, en was in deze beteekenis onz.

fu. o., " " " *farospel*, eig. *pharaospel*, aldus geheeten, omdat op eene der kaarten oorspronkelijk de Pharao was afgebeeld, die in de geschiedenis van Jozef voorkomt.

Vrouwelijk zijn:

Baker, als verkorting van *bakermoeder*,
best, " " " *bestemoeder*,
spin, " " " *spinnekobbe*, *spinnetoppe*,
klok, " " " *klokken*,
spier, " " " *spierzwaluw* (*witte zwaluw*),
snuif, " " " *snuifstak*,
moer, " " " *moerschroef*.

Mannelijk zijn:

Mol, als verkorting van *molvoer*, d. i. *aardeworper*,
grijp, " " " *grijpvoegel*,
wissel, " " " *wisselbrief*,
dorpel, hetzelfde als *deurpaal*,
hooguard, " " " *boomguard*,
wingerd, " " " *wijnjaard*.

Onbruik en *mishak* staan voor *ongebruik* en *misgebak*, en zijn daarom onzijdig. *Het vierkant* staat voor *het vierkante*. *School*, v., wordt, verkeerdelijk, eene enkele maal o; *venster*, o., wordt eene enkele maal v. gebruikt.

25. Sommige woorden hadden vroeger een ander geslacht dan tegenwoordig. *Dood*, *tijd* en *nacht*, thans m., waren vroeger v. Men zegt en schrijft nog: *ter dood brengen*, *tot der dood*, *melvertijd in der tijd*, *middernacht*. *Nacht* wordt door de beste Ned. dichters ook nu nog niet zelden v. gebruikt.

Boek was m., *beest* en *feest* waren v. en leven met dit geslacht in sommige streken nog in den mond des volks 1). Nóg schrijft men: *ae beest spelen*, *ter feest gaan*.

Oog, *oor* en *hart*, die oorspronkelijk o. zijn, werden later, door den invloed eener aangeklampte toonlooze e, v; doch worden nu weder alleen o. gebezigd. Men zegt en schrijft echter nog: *ter oore komen*; *uiter ooge*, *uiter herte* (voor: *uit der ooge*, *uit der harte*); *ter harte nemen*, *ter harte gaan*. *Dienst*, vroeger v., is tegenwoordig m. *Loon*, *oproer*, *altaar* en *jummer*, weleer ook m., zijn thans alleen o.

Eene enkele maal komen zij, en voornamelijk *loon*, nog mann. voor:

Het denkbeeld trooste ons bij het wee,
Dat wij gelaten dragen,
Dat eens een dag van heil en vree
Voor allen op zal dagen;
Dat rijken loon zal vinden
De ware deugd, en niet haar schijn:
Dat alle menschen vrienden
En broeders zullen zijn.

FRANS DE CORT.

Sommige woorden hebben tweecërlei geslacht, zonder verschil in beteekenis. Daartoe behooren *figuur*, *fruit*, *gordijn*, *hars*, *vlee*,

1) Men zegt daar *beeste* en *feeste*. De overgang tot het onz. geslacht is, evenals bij *ure*, *figure*, *schole* (enz., toe te schrijven aan het wegvallen der sluitende e.

katern, telekant of ledikant, mud of mulde, maal (in de bet. van *keer, reis*), *middele* (middellijf), *scharst, sulfer of solfer, sop* en *tabernakel*, welke v. en o. zijn. Ook met *raam, terras, kwispeloor* of *kwispeldoor, kraan, lijn, rondas* en *microscop* was dit vroeger het geval. Nu zijn de eerste drie alleen o., de volgende drie alleen v., en *microscop* is m. *Soort* en *schilderij*, v., zijn edeler en deftiger dan *soort* en *schilderij*, o.

Geschied (geschiedenis) is o., *geschiedte*, v. 1).

Wie kent niet heel uw treurgeschiedte,

Den omvang van uw raamloos leed?

A. BEELOO. *Nooni.*

Lieve vrouwen! moog' u 't leeren,

't Voorval, naar een oud geschicht,

U verhaald in kreupeldicht.

TALLENS. *De Boetelinge.*

D'ie dagen, neen, die nacht, die schandnacht is voorbij,

O dat een stoute hand haar vloekgedachtenisse

Voor eeuwig uit het beek der jaargeschiedten wissche.

BILDERDIJK. *Hollands Verlossing.*

Gedachte is v.; bij Zuidnederlandsche schrijvers vindt men niet zelden *gedacht*, o.

Andere woorden hebben tweeërlei geslacht bij verschil van teekenis.

Punt is v. als *spits* en *leesteeken*, o. als *onderwerp, tijdpoint* en *wiskundig punt*.

Spits (punt) is v., doch o. in: *het spits afbijten*.

Fortuin is v., als *geluksgodin*, o. als *geluk, vermogen*.

Katoen is v. als *handelswaar*, o. als *slofnaam*.

Trap is v. voor *ol de treden*, m. voor *éene trede*.

Hangebast is als galgebok m., in de bet. van *karnemelkspijs*, v. 2).

Sneeuw is in eigenlijken zin v., in de bet. van *blankheid*, o.: *het sneeuw der kaken*.

Pekel is in eigenlijken zin v., in de bet. van *zee* (pekelveld) o.: *het schuimende pekelt*.

Pil " " " " v., " " " " merg en in die van *innerlijke waarde* o.: *het pil van het gedicht*.

Diamant is in eigenlijken zin m. of v., in de bet. van *het schitterende* o.: *het diamant der oogen*.

1) 't Woord is hetzelfde als het Hoogd. *Geschiedte* en komt alleen in de dichtkunst voor.

2) Men noemt deze spijs ook *hangop, drup* in 't *zak, drupszak*.

Gil is als voorwerpen v., als stofn. o., in de bet. van *het gitzwaart* o.: *het gil der oogen*.

Zwam is v. als *plantnaam*, o. als *touder*.

Brievenpost is in de bet. van *brievenpostkerij* v., in die van *brievenbode* m.

Post is in de bet. van *postkerij, postkantoor* en *postwagen* v., in die van *postbode* m.

Greep is in de bet. van *gripping, de daad van grijpen* m., in die van *handvol, handoutsel* en *mestvoerk* v.

Hof is in de bet. van *tuin* m., in alle andere bet. o.

Verder houde men het volgende in het oog:

Ons (Ned.) is o., *once* (medicinaal), v.

Ketting " m., *keten*, v.

Boak " v., *baken*, o.

Kinnehakken " o., *kinnelak*, v.

Klont " m., *klont*, v.

Spaander " m., *spaan*, v.

Slib " v., *slik, slijk*, o.

Zadel " m., *zaal*, o.

Slogel " m., *slogge, slei*, v.

Rommel " m., *rommeling*, v.

Bommel (van een vat) " m., *hom*, v.

Oorlog heeft alle drie de geslachten. Het v. geslacht zou, daar 't woord zooveel beteekent als *uitlage* (het uitgetrokken zijn), de voorkeur verdienen. 't Gebruik heeft echter voor het m. geslacht beslist. 't Woord komt o. a. onz. voor in de volgende regeelen van het 176^e der I'vang. Gezangen:

Gij, almachtig God! wiens wil

Tot de stormen spreekt: Weest stil!

Spreek nu ook op onze bee

Tot het zwaard: Keer in de see!

Spreek nu tot de tweedracht: Wijk!

Weer het oorlog uit Uw rijk!

Want de wereld is Uw rijk.

Mensch is m.: *De mensch is van Gods gestachte; Zie den mensch!* Wordt *mensch* o. gebruikt, dan heeft het iets vertrouwelijks, medelijdends of minachtends. 't Wordt dan vooral van vrouwen gebezigd: *Zij* (de Hollandsche Maagd) *keek eerst het blad met een onverschillig gelaat in, maar barstte toen eensklaps in zulk een schaterend lachen uit, dat er eene hoestbui op volgde, waar ik dacht dat het mensch in blijken zou.* (MULDER) *Het arme mensch was doodziek. Dat slechte mensch is wee achtting onwaardig.* — *Slieramensch*

(de Minotaurus uit de mythologie) is m. *Jongmen* ch heeft het o. geslacht om dezelfde reden als *kind*. *Oumensci* en *vrouwensci* zijn o. om het bijdenkbeeld van minachting, dat hun aankleeft, zoowel als *manspersoon* en *vrouwspersoon*, hoewel *persoon* zelf m. is. Om geene andere reden wordt *heerschap*, ja soms *heer* zelf, o. gebruikt.

Wacht is in de bet. van *wachter*, m. Te recht schrijft dus TOTLENS:

Hij hoort en ziet den vromen wacht,
Die lag te worstlen in een wak.

Mannelijk zijn dus ook *schildwacht*, *lorenwacht*, *nachtwacht*, wanneer men één der wachthebbende mann. personen bedoelt. Heeft *wacht* de bet. van *het wachthouden*, *de bewaking*, of wijst het de gezamenlijke wachters aan, dan is het v.: *Zij hielden de nachtwacht bij hunne kullien*; *Hij zag de wacht optrekken*.

Hierboven is reeds opgemerkt (zie n°. 23, 4°), dat men het geslacht van sommige woorden als *voorwerpnaam* wel onderscheiden moet van hun geslacht als *stofnaam*. Zoo zal men, van één *visch*, één *aal*, één *paling* enz. sprekende, zeggen: *Hij is niet gaur*; doch is er van meer dan één *visch*, *aal* of *paling* sprake of van *in mooten gesneden visch*, *aal* of *paling*: *Ik moet van die visch*, *die aal*, *die paling* niet hebben: *zij is niet gaur*. De woorden *visch*, *aal* en *paling* komen in den laatsten volzin voor als *verzamelende stofnamen* en zijn daarom v.; terwijl ze als *voorwerpnamen* m. zijn. Hetzelfde geldt omtrent *steen*, *turf*, *baars*, *snork*, *zalm* en meer soortgelijke woorden, welke daarom, evenals *diamant*, *eggaal*, *arduin*, *schildpad*, *doek*, *koord* enz., den naam dragen van *meerslachtige* zelfstandige naamw.: zelfst. naamw., die meer dan één geslacht hebben, en wier verschillend geslacht zijn grond vindt in eene verschillende opvatting. Enkele woorden, welke niet alleen een voorwerp aanduiden, maar tevens eene onbepaalde hoeveelheid van die voorwerpen, zoowel als eene stof, waaruit voorwerpen vervaardigd worden, hebben alle drie de geslachten. Daartoe behooren o. a. *steen* en *turf*: *Hij viel over eenen steen* en *niet over enen turf* (voorwerpnamen, m.); *Hij verkocht mij vrij dure steen* en *vrij slechte turf* (verzamelende stofnamen, v.); *Het steen is harder dan het kurk* (zuivere stofnamen, o.).

Tot de *meerslachtige* woorden behooren ook de v. namen van vruchten, welke m. worden, als zij moeten dienen om de boomen aan te duiden, welke die vruchten voortbrengen; b. v.: *Geef mij eene lekkere abrikoos van dezen jongen abrikoos* (abrikoosboom) en *eene rijpe perzik van dien ouden perzik* (perzikboom). — Voorts behooren hiertoe *burgerschap*, *priesterschap*, *maagschap* (zie n°. 22, 19°).

Verder die *zakenamen*, welke van *personen* gebruikt kunnen worden en dan van geslacht veranderen. Zoo worden *bloed* en *oud wigt* m.; *lombier*, in de bet. van *trommel v.*, wordt, als het den *trommelslager* aanduidt, m. Zoo spreekt men ook van een eersten en tweeden viool, in de bet. van *vioolspeler*, terwijl *viool* zelve v. is; enz.

25. *Gelijkslachtige* of *zelfslachtige* zelfst. naamw. zijn die namen van dieren, welke hun spraakkunstig geslacht behouden, onverschillig of zij mannetjes of wijfjes aanduiden. Zoo blijven *olifant*, *panter* en *sluif* m., al spreekt men van de wijfjes; *rat*, *hagedis* en *marmot* blijven v., al spreekt men van de mannetjes; *fret*, *konijn* en *sluif* blijven o. voor mannetjes en wijfjes beiden.

Wil men het geslacht vermelden van den zelfslachtigen diernaam, dan bediene men zich van samenstellingen en spreke b. v. van *den wijfjesolifant* en *den mannetjesolifant*, van *den mannetjesputter* en *den wijfjesputter* (zie bl. 6, de noot), van *den fazantknaan* en *de fazantken* enz. Niet anders handelt men in het dagelijksch leven met de onzijdige namen der jongen van dieren. Zoo spreekt men van een *merrieoelen* en een *hongsteelen*, een *viarshalf* en een *stierkalf*. Zoo zal men in Vlaamsch België, waar 't woord *jongers* zoowel kinderen van het vrouwelijk geslacht als van het mann. geslacht aanduidt, spreken van *knechtjongers* en *meisjesjongers*, met de eerste jongens, jongetjes (knecht-kens), met de andere meisjes (meisens) bedoelende.

Gemeenslachtige zelfst. naamw. zijn dezulke, die mannelijk zijn, wanneer zij een mannelijken, en vrouwelijk, wanneer zij een vrouwelijken persoon beteekenen. Hiertoe behooren de woorden op *ling* en *genoot*, als: *vermdling*, *lieveling*, *tweeling*, *echtgenoot*, *speelgenoot* of *spelnoot*, *tochtgenoot* enz. Voorts: *getuige*, *bode*, *diensbode*, *marg*, *nomarg*, *gids*, *erfgenam*, *kameraad*, *bloedverwant* of *verwant*, *gemaal*, *wees*, *gids*, *egga*, *gisl*, *brekspel*, *slator*, *stokop* enz.

Woorden op *ling*, welke alleen mann. pers. beteekenen, zijn natuurlijk alleen m. Daartoe behooren o. a. *jongeling* en *ouderling*. De bet. van *grijsaard*, die het laatste in het Middelnederlandsch had, is wel in Noord-Nederland, niet in Zuid-Nederland of Vlaamsch-België verouderd.

Van diernamen zijn *hokteling* (éénjarig kalf), het gewestelijke *jaarling* (éénjarig rund of paard) en *pink* (een jong rund) gemeenslachtig.

Nevens *eene bode*, dat alleen in deftigen stijl gebruikt wordt, staat het deftige en dichterlijke *bodes*, en het alledaagsche *bodin*: eene vrouw, wier beroep het is, boodschappen te doen van de eene plaats naar de andere. Vroeger werd *bodin* zoowel in de

spreektaal als in den hooger en stijl gebruikt voor *vrouwelijke bode*. Nu beteekent het alleen *loodschaploopster*. Wanneer men dus bij een hedendaagsch schrijver leest: *De duif was de bodinne des vredes ten tijde van den Zondvloed*, is dit in strijd met het gebruik: *bodinne* moet hier door *bode* vervangen worden. Nevens *gemaal* bestaat het gebruikelijke *gemalin*.

Waar zulks mogelijk is, voegt men, ter bevordering der duidelijkheid, aan de gemeenschachtige woorden eene toonlooze *e* toe, om daardoor den vrouwelijken persoon aan te duiden, als: *de heer A. en echtgenooten, die leerlinge, deze erfgenamen* enz.

Scholier is alleen m. Wien het vrouw. *scholiere* niet behagen mocht, schrijve, in overeenstemming met *herbergerster* en *tuinierster, scholierster*. Onzes inziens verdient *schoolleerlinge* de voorkeur.

27. Het *lidwoord* dient om aan te wijzen, dat een zelfstandig naamwoord eene enkele zelfstandigheid, of eene bepaalde zelfstandigheid beteekent.

Het woordje *een*, dat hetzelfde is als het toonloos uitgesproken telwoord *één*, heet *lidwoord van eenheid*. *De en het* heeten *lidwoorden van bepaaldheid*.

De is uit het bijvoeglijk aanwijzend voornaamw. *die*, en *het* is uit *dat* ontstaan.

Uit *dat* ontstond het verkorte 't; doch ook 't persoonlijk voornaamw. *het* werd tot 't verkort: daaraan is het te danken, dat *het* voor *dat* in de plaats is gekomen.

28. In *des verheug ik mij, des verkiezende, des ondanks, des noods, des wege, des aangaande, des kundige, des bevoegde, derhalve, dermate, dergelijke* enz. zijn *des* en *der* voornaamw. Het voorn. *des* treft men o. a. aan in de volgende dichtregelen van TOLLENS:

Opdat hij des getroost mocht zijn,
Gedacht hij slechts zijn huwlijkszegen.

Zegt men: *één mijner vrienden, er is er één*, dan is *één* een bepaald telwoord. Spreekt men in: *een mijner vrienden, er is er een*, *een* zonder klemtoon uit, dan is 't een onbepaald voornaamwoord.

Soms beteekent *eene* of *eener* dezelfde; als: *Zij zijn van eene of eener waarde*.

29. Verbuiging van het lidwoord van bepaaldheid en het zelfstandig naamwoord 1).

1) Alleen om plaats te winnen, zijn de verbuigingen met kleiner letter gedrukt.

	ENKELVOUD.	Onzijdig.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	
1. De koning.	1. De moeder.	1. Het hart of harte.
2. Des konings.	2. Der moeder.	2. Des harten.
3. Den koning.	3. Der moeder, de moeder.	3. Het hart of harte, den harte.
4. Den koning.	4. De moeder.	4. Het harte.

MEERVOUD.		
1. De koningen.	1. De moeders.	1. De harten.
2. Der koningen.	2. Der moeders.	2. Der harten.
3. Den koningen.	3. Den moeders.	3. Den harten.
4. De koningen.	4. De moeders.	4. De harten.

In verzeu wordt *den* vaak verkort tot *d'*. Voor *de* wordt wel in proza, niet in poëzie, *d'* geschreven. *Der* is samengesmolten met een voorzetsel in *metterdaad* (voor *met der daad*), *uitermate* (voor *uit der mate*) enz.

Niet zelden heeft in lossen stijl de derde naamval meerv. den vorm van den vierden naamv.: *De roovers gaven de hoeren het gestolene goed weder*. Zoo ook: *Die kinderen gaven hunne ouders veel reden tot tevredenheid*.

Slechts in deftigen stijl en in enkele uitdrukkingen wordt in den 3en naamv. enkelvoudig van het onzijdig geslacht aan *de* de voorkeur gegeven: *Laat ons in den gebede tot God naderen; Zij was uit den huize en geslachte Davids; In den beginne schiep God hemel en aarde; Hij kwam met den lichte; Dit is gedaan op den Huize Doornenburg; Zij doen het om den broede*, enz.

Hoewel 't woord *wereld* vrouwelijk is, schrijft men in den 2en naamv. enkelv. 's *werelds*, als: 's *werelds loop; 's werelds overloed; Ondank is 's werelds loon*.

Wees welkom uit het duister
Van uw verborgenheid, gij Oog der Schepping! Bron
Van 's werelds leven! Straal der Godheid! Schoone Zon!

J. J. L. TEN KATE. *De Schepping*.

Zelfs vindt men eene enkele maal *des werelds*, als:

In uw bezielend licht
Verheldert zich alree des Werelds aangezicht!

J. J. L. T. K. *De Sch.*

Des werelds vlek werd afgewasschen.

W. BILDERDIJK.

Zoo vindt men ook: *vier gulden 's maands, zes stuivers 's weeks*, hoewel *maant* en *week* vrouwelijk zijn 1).

1) Zoo schreef men ook in 't Middelnederlandsch *des zewes baren* voor

Wij gelooven, dat het zijn nut hebben kan, hier de verbuiging te doen kennen van het lidwoord van bepaaldheid en het zelfstandig naamwoord, zooals die in het Middelnederlandsch geschiedde.

ENKELVOUD.

Sterke verbuiging.

Mannelijk.	Onzijdig.
1. Die man.	1. Dat woert [woord] 1).
2. Des mannes.	2. Des woertes.
3. Den manne.	3. Den woerde.
4. Den man.	4. Dat woerd.

Zwakke verbuiging.

Mannelijk.	Vrouwelijk.
1. Die grave.	1. Die vrouwe.
2. Des graven.	2. Der vrouwen.
3. Den grave.	3. Der vrouwen.
4. Den grave.	4. Die vrouwe.

MEERVOUD.

Sterke verbuiging.

Mannelijk.	Onzijdig.
1. Die manne, die man.	1. Die woert [woord].
2. Der manne, der man.	2. Der woerde.
3. Den mannen.	3. Den woerden.
5. Die manne, die man.	4. Die woert.

Zwakke verbuiging.

Mannelijk.	Vrouwelijk.
1. Die graven.	1. Die vrouwen.
2. Der graven.	2. Der vrouwen.
3. Den graven.	3. Den vrouwen.
4. Die graven.	4. Die vrouwen.

Verbuiging van het lidwoord van eenheid en het zelfst. naamw.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. Een mensch.	1. Eene echtgenoot.	1. Een huis.
2. Eens menschen.	2. Eener echtgenoot.	2. Eens huizes.
3. Eenen mensch, een mensch.	3. Eener echtgenoot'e, eene echtgenoot.	3. Eenen huize, een huis.
4. Eenen mensch, een mensch.	4. Eene echtgenoot.	4. Een huis.

de baren der zee. Zee, sewe, seuwe, eerst mann., werd later vrouwelijk. Van dit seuwe leidt men den eigen-soortnaam Zeuw (Zeelander) af.

1) Men schreef ook wort en woort, zoo in het enkelv. als in het meerv.

Het woordje *een* neemt den meervoudsvorm niet aan. Men kan *menschen, echtgenooten, huizen* beschouwen als het meervoud van *een mensch, eene echtgenote, een huis*.

Meer en meer wint het gebruik veld om *enen* te verkorten tot *een'* of *een*. Het weglaten der *e* van *ene* verdient geene aanbeveling.

Alleen ten gevolge eener uittaling staat *een* soms voor een meervoudig zelfst. naamw.; b. v.: *Wat een menschen zijn er hier!* voor: *Wat eene menigte menschen zijn er hier!* Niet zelden luidt dit: *Wat al menschen* — of: *Wat een al menschen zijn er hier*, hetgeen vaak omgezet wordt tot: *Wat zijn er hier een al menschen!*

In uitdrukkingen als: *Blijf hier een acht dagen; Geef me een twintig appels; Wat maken u een arme veertien stuivers?* Het *kest me een dikke dertig gulden* en soortgelijke heeft het telwoord de beteekenis van een zelfstandig naamwoord: *acht* beteekent hier zooveel als *achtlot*, enz.

Een pond of drie, een el of vier, een gulden of vijf, een dag of zes enz. beteekenen *ongeveer drie pond, vier el, vijf gulden, zes dagen; een dag of wat, een el of wat* enz. beteekenen *eenige weinige da, en, eenige weinige ellen* enz. Zoo ook zegt men: *geef mij een stuk of zes knikkers, een stuk of acht penen, een stuk of wat van die appelen*. Een was in deze en soortgelijke uitdrukkingen oorspronkelijk een telwoord. In het Middelnederlandsch had men alleen: *en dag of twee, d. i. één dag of twee* (dagen). Later is men tot *drie, vier* enz. opgeklommen, waartoe de uitdrukkingen: *een dag vijf of zes, een dag tien of twaalf, een jongen drie vier* enz., het. *vijf of zes, tien of twaalf dagen, drie of vier jongens*, van zelf aanleiding gaven.

Verbuiging van het zelfstandig naamw. zonder lidwoord.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. God.	1. Zuster.	1. Gebed.
2. Gods of Godes.	2. Zusters.	2. Gebeds.
3. God of Gode.	3. Zuster.	3. Gebede of gebed.
4. God.	4. Zuster.	4. Gebed.

ENKELVOUD.

1. 3. 4. Willem, Jacobus, Marnix, Louise, Maria, Cato.
2. Willems, Jacotus', Marnix', Louises, Maria's, Cato's.
30. Eindigt de tweede naamval in 't mann. geslacht op <i>s</i> , den heet hij den <i>sterken</i> ; eindigt hij op <i>en</i> , dan heet hij den <i>zwakken</i> tweeden naamval 1). Een zwakken tweeden naamval hebben de

1) Zie hiervoor de verbuiging van *man* en *woord, graaf* en *vrouw* in het Middelnederlandsch.

mannelijke woorden *vorst, prins, hertog, graaf, paus, heer, profeet, mensch, knaap, nar, bode, getuige, bediende, wijze, brave, vrome, rijke, naaste, overste, gevangene* enz. Van de onzijdige wordt alleen *harte*, dat vroeger vrouwelijk was, zwak verbogen. De groote dichter I. DA COSTA schreef ergens: *het zweet mijns aangezichts* voor: *mijns aangezichts*. Eene enkele maal vindt men: *eener vrouwen man*.

Heer, graaf, profeet, knaap, nar, bode en *hertog* hebben ook den sterken tweeden naamval. Er is onderscheid tusschen: *het huis des Heers* en *het huis des Heers*. *Mijnheer*, als titel gebruikt, heeft in den 2en naamval *Mijnheers*: *Is dit Mijnheers hoed, Mevrouw?*

Hij is een schilder beteekent: *Hij is schilder van beroep*, hij behoort tot de klasse der schilders; *Hij is schilder* bet.: *Hij bezit de vereischte hoedanigheden om schilder te zijn*. Zegt men van iemand: *Hij is een dichter*, dan plaatst men hem in de dicht'rij; zegt men: *Hij is dichter*, dan geeft men te kennen, dat hij dichttalent, de gave der dichtkunst bezit.

Komt een hoedanigheid-aanwijzend zelfst. naamw. zonder het lidwoord van eenheid voor, dan wijst het niet zoozeer den persoon aan, als wel de eigenschap, welke die persoon bezit. Zoo schrijft men dan te recht: *GORDIUS* (de legger van den Gordiaanschen knoop) *was een landbouwer*; doch: *GORDIUS was landbouwer* en *werd koning*; *AMOS was een herder*; doch: *AMOS was herder* en *werd profeet*. Zoo ook: *Ééns burgemeester, blijft burgemeester*; *Ééns dief, altijd dief*; *Hij was koopman* en *is koopman gebleven*; *Hij was molenaar*, *werd later bakker* en *is bakker gestorven*; *Hij is door en door soldaat*, of: *Hij is soldaat door en door*; *Hij was met hart en ziel onderwijzer*;

Zul een vrouw haar kind vergeten,
Als haar zuigling schreit van pijn?
Zou ze een ware moeder heeten,
En zoo weinig moeder zijn?

Bij zelfst. naamw. met ongunstige of verachtelijke beteekenis kan een niet gemist worden: *Hij was een snoeper* en *werd een dief*; *Hij is een schelm door en door*; *DOMITIANUS was in zijne jeugd een dierenbeul* en *werd later een menschen-order*; enz.

Er is onderscheid tusschen: *Hij spreekt van den Burgemeester en Secretaris*, en: *Hij spreekt van den Burgemeester en den Secretaris*; *Hij ging tot den vriend en raadsman zijner jeugd*, en: *Hij ging tot den vriend en den raadsman zijner jeugd*. Wordt het lidwoord niet herhaald, dan is er slechts van één en denzelfden persoon —; wordt het *was* herhaald, dan is er van twee personen sprake.

Lidwoorden, die denzelfden vorm hebben, behoeven vóór nevenschikte zindeelen, ook bij verschil van geslacht en getal, niet herhaald te worden; b.v.: *ARNOLD VON WINKELRIED stierf den heldendood voor het geluk en de vrijheid van zijn vaderland*; doch: *Hij stierf voor de eer en welvaart van zijn vaderland*; *De vader, moeder en grootouders van de bruid waren tegenwoordig*; *Hij kocht een paard, koe, ezel en geit*.

Wanneer men met nadruk of verheffing spreekt, wordt het lidwoord niet zelden herhaald: *ELISABETH FRY was de weldoenster, de beschermster, de vriendin der armen en ellendigen*; *Een kwaad geweten is de getuige, de gevangenis, de rechter, de beul en de straf der zonde*.

Worden twee nevenschikte zindeelen door het verklarende voegwoord of verbonden, dan mag het lidwoord niet herhaald worden: *De bijvoeglijke naamw. of adjectieven duiden eene hoedanigheid of eigenschap van eene zelfstandigheid aan*; *De boa constractor of reuzenslang bereikt in Afrika niet zelden eene lengte van 12 el*.

Vele titelnamen, vóór eigennamen staande, missen gewoonlijk het lidwoord. Daartoe behooren o. a.: *saar, sultan, paus, bisschop, keizer, koning, kardinaal, hertog, vorst, prins, graaf, baron, kapitein, luitenant, kolonel, majoor, generaal, korporaal, serjeant, tambour, fourier, jonkheer, keizerin, koningin, gravin, barones, vrouw, jonkvrouw, freule, prinses* enz.; als: *Saar PETER de Groote, Paus SIXTUS V, Bisschop ADELBOLD, Keizer KAREL, Prins WILLEM, Kapitein HÉRAUGIÈRE, Generaal CHASSÉ, Koningin VICTORIA, Serjeant JANSSEN, Baron VAN HALL* enz.

JACOBA brak haar tweeden echt
En koos haar derden man,
En staafde haar verloren recht
Ter straf van Hertog JAN.
TOLLENS. *Albrecht Beiling.*

Samenstellingen daarentegen nemen niet zelden het lidwoord vóór zich: Daartoe behooren o. a.: *paltsgraaf, markgraaf, landgraaf, aartshertog, groothertog, grootvorst, kapitein-ter-zee, luitenant-ter-zee, brigade-generaal, veldmaarschalk, schout-bij-nacht, vice-admiraal, luitenant-kolonel, ersprins, kroonprins, rijksprinses, rijksvorstin* enz. Verder: *dauphijn, infant, infante, admiraal, vaandrig* en meer andere.

Beroepsnamen, en titelnamen die als ambtsnamen beschouwd worden, behouden het lidwoord: *De stadhouder FREDERIK HENDRIK, de landvoogd GESLER, de gouverneur-generaal KOEN, de landvoogdes*

MARGARETA, de raadpen ionari DE WITT, de landsadvocaat VAN OLDENBARNEVELD, de apostel PAULUS, de evangelist MARCUS, de hoogleeraar BOERHAVE, de stadstimmerman RICHUS MEEUWISZ., de ossenkooper DE RUITER, De heelmeeester TICHELAAAR, de veerman KOPPESTOK, de kunstschilder JAN STEEN enz.

Als titelamen, waarmede men iemand aanspreekt, niet door een eigennaam gevolgd worden, kunnen zij 't hawoord missen, b. v.: *Professor heeft dit gezegd*; doch daarentegen: *DE Hoogleeraar heeft dit gezegd*; *Meester is uit*; doch: *DE Onderwijzer is uit*; *Dokter is hij een zieke geroepen*; doch: *DE Geneesheer is bij een zieke geroepen*; enz.

Opmerking verdient het, dat het woord *held*, dat nòch titel, nòch ambts, nòch beroepsnaam is, gevolgd door een eigennaam, geen lidwoord voor zich heeft:

En nu, in al die praecht en praal,
Voor 't venster neergezeten,
Wordt zij held JEHU nauw gewaar,
Of 't woord is: „Vorstenmoordenaar!
U mag men welkom heeten!”

W. H. W. ARNSINCK, Bz. Jezabel.

Held MICHAËL 1), van edelen toren
Ontstoken, blaakt van ongeduld
Om tirannië, zonder schuld
Den armen dorpeling beschoren.

JOD. ANTONIDES VAN DER GOES. *De Toems in brand.*

Houdt Neerland zóó zijn vrijheid vast,
Als held CHASSÉ zijn eed en last,
Dan moog 't ook eens in puin verzinken!
Maar toch zal op zijn laatste steen,
Dwars door gesloopte grootheid heen,
De naam van braaf en moedig blinken.

31. Het *bijvoeglijk naamwoord* duidt eene eigenschap of hoedanigheid van eene zelfstandigheid aan. Het volgt het zelfst. naamw. waarbij het behoort, in geslacht, getal en naamval. Bijvoeglijke naamw. zijn: *goed, slecht, rijk, stout; deelachtig, zwartachtig, krijgshaftig, dankbaar, toor-*

1) MICHEL ADRIAANZON DE RUITER.

nig, ordelijk, ordentelijk, goddeloos, aardsch, Zweedsch, Russisch, Europeesch, Europeaanisch, Afrikaansch, vreedzaam, onnoozel, weelderig; zilveren, koperen, linnen, spanen, sneeuwen 1), vleezen, lijwaten, schelpen; bekeefd, vermaard, gestreng, aartsdom, onrein, wanvoeglijk enz.

Vormen twee of meer bijv. naamw. een onscheidbaar geheel, dan volgt alleen het laatste bijv. naamw. het zelfst. naamw. in geslacht, getal en naamval, b. v.: *Nederland heeft eene rood, wit en blauwe vlag; Die landman heeft onderscheidene wit en zwarte korven.*

Slechts enkele bijv. naamw. staan na het zelfst. naamw., waarbij zij behooren. In dat geval worden ze niet verbogen. Zoo zegt men zoowel *Vader lief, Vadersje lief; Moeder lief, Moedersje lief; Kleinen lief*, als *Meisje lief*, enz.

Bij het doen van den eed luidt het: *Zoo vaarlijk helpe mij God almachtig*, in plaats van: *de almachtige God*.

Verder spreekt men van *de Staten-generaal* voor *de generale Staten*. Zoo ook van den *Grootmeester-nationaal*. In de uitdrukking *mijn vader zaliger* bepaalt *zaliger* niet het voorgaande zelfst. naamw. *vader*, maar het verzwegen woord *memorie* of *gedachtenis*. Volledig luidt de uitdrukking: *mijn vader zaliger memorie* of *gedachtenis*. Bij Zuidnederlandsche dichters staat ook het verouderde *ent* (lief, bevallig) achter zijn zelfst. naamw.:

En de nachtegaal jent
Zong nooit zoo frisch:
Hij verkondt, dat de lent'
Verrezen is.

G. J. DODD.

Men schrijve: *Hij kent de Fransche, de Ergelsche en de Hoogduitsche taal*, en niet: *Hij kent de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen*.

Er is onderscheid van beteekenis tusschen *zinloos* (zonder zin, zonder beteekenis) en *zinneeloos* (zonder verstand, krankzinnig), *naamloos* (zonder naam) en *nameloos* (onnoemelijk), *laidadig* (boosaardig) en *boldadig* (vermetel), *lieftalig* (bevallig) en *lieftalig* (lief ter tale, liefsprekend).

1) Een voorbeeld van sneeuwen vinden we o. a. in VONDELS *Pascha*.
*Hoe lange zal hij hier gelijken ongestild
Een sneeuwen beeld, dat in den zorneschijn versmilt.*

En in TOLLENS' *Nova Zembla*:

Een sneeuwen meiboom steekt bevrozen zich naar buiten.

Er is geen onderscheid van beteekenis tusschen *aanbevelenswaardig* en *aanbevelingswaardig*, *bevoorlenswaardig* en *bevoorlenswaardig*, *vergevensgezind* en *vergevingsgezind*, *mondelijk* en *mondeling*, *plotselijk* en *plotseling*, *bros* en *broos*. Bij verlenging met *e* wordt *bros*, *brosse*; *broos*, *broze*; *grof*, *grove*.

Openbaar is samengesteld uit *open* en *baar*, d. i. *open* en *bloot* 1). *Oorbaar* (nuttig, voegzaam) bestaat uit het voorvoegsel *oor*, d. i. *uit*, en den stam *baar*, van het verouderde *loren*. 't Beteekent woordelijk *het uitgeborene*.

Langzaam is ontstaan uit *lancsaan*. Dit *saan* beteekent *traag*.

Zelfzaam is ontstaan uit *zeltsien*. Dit *sien* beteekent *schon* 2). Uit *zelt* is het bijwoord *zelden* ontstaan.

Schuin en *schuinsch*, *schalk* en *schalksch* beteekenen hetzelfde: de achtergevoegde *sch* maakt geen verschil van opvatting.

Nevens *Europesch* en *Europeaansch* vindt men eene enkele maal *Europisch*: ROERHAVE *genoot eene Europeesche vermaardheid*; *Dat is echt Europeaansch* (zooals een Europeaan doet); *Dat zijn Europeische voortbrengselen*; *De Europeische vorstenwereld* (BOSSCHA. *Het Leven van Willem II*). *Europisch* verdient, als een germanisme, geene aanbeveling.

32. De *stoffelijke* bijv. naam. duiden de stof aan, waarvan de voorwerpen vervaardigd zijn. Daartoe behooren o. a. *gouden* of *gulden*, *koperen*, *linnen*, *spanen*, *eikenhouten*, *mahoniehouten*, *beenen*, *elpenbeenen* of *elpen*, *azuren*, *werken*, *merinossen*, *fulpen* of *felpen*, *flucceelen*, *neteldoeksch*, *lakensch*, *kamerdoeksch*, *duffelsch*, *nankingsch*, *friesch* of *coatingsch* enz.; als: *eene werken deken*, *eene spanen doos*, *eene lakensche jas* enz.

Linnen staat voor *linnen laken*, oudtijds *lijnen laken*. Dit *lijnen* is gevormd van *lijn* 3), dat nog voorkomt in *lijnzaad*, *lijnwaad* 4),

1) Dit *baar* treft men o. a. aan in de uitdrukking: *de bare zee*. Verder in: *baarlijkelyk*; *barrevoets*, d. i. *blootvoets*.

2) Dit *sien* leeft nog in het gewest. *onzienlyk*, d. i. *leelyk*. In het Middelrederl. wisselde de bijwoordelijke uitdrukking *te zinen zienste* met *te zinen schoonste* af.

3) *Lijn*, in het H. D. *Lein*, het Fr. *lin*, is *vlas*.

4) Voor *lijnwaad* leest men niet zelden *lijwaad* (o. a. in TOLLENS' *Dirk Willemsz. van Asperen*): een oude bijvorm van *lijnwaad*, waarmede de dagelyksche uitspraak in sommige gewesten overeenstemt. Van dit *lijwaad* vormt men het stoffelijke bijv. n. *lijwaten*, dat men o. a. ook in VAN DER PALMS Bijbelvertaling aantreft. Dit stoff. bijv. n. verdient wellicht de aandacht, daar *lijnwaden* niet in gebruik is.

lijnotie, *lijnkook*: men schreef vroeger dan ook *lijnen*. *Garen* staat voor *garenen*. Eene enkele maal vindt men *lakenen* voor *lakensche*, dat door sommigen, doch zonder eenigen grond, afgekeurd wordt. *Eikenhout* en soortgelijke worden in het dagelyksch leven vaak tot *eiken* enz. verkort. Zoo spreekt men van *eene eiken kabinet*, *eene grenen doorkist*, *eene euren plank*, enz. Nevens *elpenbeenen* vindt men, vooral bij dichters, *elpen*, geene verkorting van het eerste, maar gevormd van 't zelfst. naamw. *elp*, hetzelfde als *elpenbeen*, d. i. *ivoor*. Zoo leest men van *eene elpen tier*, *een elpen staf*, *elpen lunden* enz.

Dan op haar elpen vorstenstoel

In al haar praal gezeten,

Bij 't woest rinkinken van de vreugd,

Versmoerde zij de stem der deugd

En de inspraak van 't geweten.

W. H. WARNSINCK, Bz. *Isabel*.

Azuur beteekent *hemelsblauw*; *inkarnaat*, vleeschkleurig of rozerood; *purper*, purperkleurig. Toch schrijft men immer *azuren hoog*, *azuren baan*, *inkarcaten mond*, *inkarnaten wangen*, *purperen mantel*, *purperen gewaad*, wijl men in deze uitdrukkingen niet zoozeer denkt aan eene kleur, als wel aan eene stof, welke die kleur heeft. Daarom beschouwt men de drie genoemde bijv. naamw. als onverbuigbare, onstoffelijke. Moge men vroeger een verbuigbaar *azuur*, *inkarnaat* en *purper* nevens een onverbuigbaren vorm op *-en* gebezigd hebben, het gebruik heeft de eerste verbuigbare drie nu zoo goed als geheel verdrongen.

Opmerking verdient hier het bijvoegl. naamw. *oranje*, dat men bij *BILDERDIJK* vindt. In zijne *Opwekking* (in *Hollands Verlossing*) schrijft hij:

Breekt door, Oranjen morgenstralen,

'Door al wat ademt, blij begroet.

En in de *Verheffing van Prins Willem Frederik*:

Neen, daar schittert aan de transen

Geen bedrieglijk schemerlicht,

't Zijn Oranjen morgenglansen,

Die ons blinken in 't gezicht.

33. Men zegt en schrijft *brekende waar* voor *brekbare waar*; *roerend* en *onroerend goed* voor het verouderde *roerlyk* of *bercerlyk* en *onroerlyk* of *onberoerlyk goed*; *stervenle ziel* voor *sterfelijke ziel*, *sterfelijke mensch*.

34. Verbuiging van het bijv. naamw. in den *zwakken* vorm.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De goede man.	1. De goede vrouw.	1. Het goede kind.
2. Des goeden mans.	2. Der goede vrouw.	2. Des goeden kinds.
3. Den goeden man	3. Der of de goede vrouw.	3. Den goeden kinde of het goede kind.
4. Den goeden man.	4. De goede vrouw.	4. Het goede kind.

MEERVOUD.

1. De goede mannen, vrouwen, kinderen.
2. Der goede mannen, vrouwen, kinderen.
3. Den goeden mannen, vrouwen, kinderen.
4. De goede mannen, vrouwen, kinderen.

35. Voorbeelden van sterke verbuiging zijn:

Mannelijk: een goed vader, een moedig krijgsman; goedsmoeds, alleszins, geenszins; in engen moede, met voorbedachten rade; — *Vrouwelijk*: eenigermate, middclerwijl, zaliger gedachtenis; in aller ij, in lichter laaie 1), van lieverlede; ter goeder ure; — *Onzijdig*: een schoon paard, eenig gereed geld, elk goed bericht; blootshoofds, veel schoons, iets treurigs, wat bijzonders; van goede huize, in koelen bloede, in allen gevalle.

Bij *aansprekingen* plaatst men bij mannelijke zelfst. naamw. het bijv. naamw. liefst in den zwakken vorm: *Weledole Heer! Dappere Vorst! Elele Koning! Weledggestrengc Heer!*

36. Er is onderscheid tusschen: een groot koning en een groote koning; een goed meester en een goede meester; een groot man en een groote man; een sterk looper en een sterke looper; een goed vriend en een goede vriend; een slecht vriend en een slechte vriend;

1) *Laaie* beteekent *vlam*: daarom is in *lichter laaie vlam* het laatste woord overtollig. *Laaie* komt ook voor als bijv. naamw.:

*'t Zijn kolken louter licht, waaruit een laaie brand
Van vlammeud purper stijgt en borlend diamant.*

TOLLENS. *Nova Zembla.*

*Een zee van vonken stuift naar boven,
Een laaie vuurklomp gloeit en bloakt.*

DEZELFDE. *De Brand.*

Eene enkele maal ontmoet men den vergrootenden trap *laaier*:

Met haken en met speken

Snelt knecht en hopman toe en stoot de mutsaards neer;

Maar andre vliegen aan, al laaier meer en meer.

DEZ. *De Verovering van Damiate.*

een eenvoudig burger en een eenvoudige burger; menig oud vriend en menig oude vriend; zeker goed jager en zeker goede jager; elk kundig vorst en elk kundige vorst; mijn oud huis en mijn oude huis; het moedig paard en het moedige paard; het vorstelijk huis en het vorstelijke huis; een gemeen soldaat en een gemeene soldaat; een oude soldaat, een oud soldaat en een oudsoldaat; een oude ouderling en een oudouderling; een oud burgemeester, een oude burgemeester en een oudburgemeester; een groote handelaar, een groot handelaar en een groothandelaar.

Staat het bijv. naamw. in den eersten naamval in den sterken vorm, dan moet deze ook in den vierden naamv. behouden worden; b. v.: *Wij noemen WILLEM I te recht een groot vorst; Wij dachten aan menig bekwaam staatsman.* — In den 2en en den 3en naamv. vervalt het verschil tusschen den zwakken en den sterken vorm. Vreest men voor vergissing, dan kan men dez. naamv. omschrijven; ook kan men in den 3en naamv. het bijv.n. onverbogen laten; b. v.: *Dit is het werk eens grooten konings*, of: *van een groot koning; Hij gaf een oud'n soldaat dezen raad*, of: *Hij gaf een oud soldaat, aan een oud soldaat dezen raad.*

37. Verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord, als een zelfst. naamw. beschouwd.

ENKELVOUD.

Mannelijk.

1. De wijze.
2. Des wijzen.
3. Den wijze.
4. Den wijze.

Vrouwelijk.

1. De wijze.
2. Der wijze.
3. Der wijze, de wijze.
4. De wijze.

MEERVOUD.

1. De wijzen.
2. Der wijzen.
3. Den wijzen.
4. De wijzen.

In uitdrukkingen als *Frederik de Wijze, Alexander de Groote*, enz. volgt het bijv. naamw. de zwakke verbuiging: d. i. het wordt verbogen alsof het vóór zijn zelfst. naamw. stond: *Ik spreek van Frederik den Wijzen, Ik denk aan Alexander den Grooten*, zooveel beteekenen te als: *Ik spreek van den Wijzen Frederik, Ik denk aan den Grooten Alexander.* Eerst dan zou het bijv. naamw. de sterke verbuiging volgen, als het vergezeld was van de eene of au-

dere bepaling, b. v. *Ik spreek van Jezus, den Wijze van Nazareth; Ik denk aan Frederik, den grooten Wijze.*

In *Hendrik de Vierde, Willem de Eerste* en dergelijke uitdrukkingen beteekenen *de Vierde, de Eerste*: de vierde, de eerste van dien naam. De ranggetallen blijven hier ware bijvoegl. naamw. en moeten als zoodanig verbogen worden. Men schrijve derhalve: *Ik spreek van Hendrik den Vierden; Ik denk aan Willem den Eersten.*

Wordt een bijv. naamw. van het onzijdig geslacht zelfstandig gebruikt, dan laat men in den 3en naamval enkelvoud doorgaans de *n* weg, b. v. *Hij was ten hoogste tereden; Houd het mij ten goede; Duil het mij niet ten kwade* enz. Bij dichters vindt men niet zelden, rijnschalve: *In den hoogen, naar den hoogen, ten hoogen* enz.

*Treft u soms een droeig lot,
't Heil daagt uit den Hoogen!*

Er is onderscheid tusschen *het schoon, het nat, het zoet en het zuur* enz. (sterke vorm) en *het schoone, het natte, het zoete en het zure* enz. (zwakke vorm). In het eerste geval zijn de bijv. naamw. tot ware zelfst. naamw. geworden; in het tweede geval zijn het bijv. naamw. als zelfst. naamw. beschouwd. Zoo spreekt men van *het goddelijk schoon der deugt, van natuurschoon, kunstschoon, schijnschoon*; van *het zille nat, van 's levens zoet en zuur*; daar-entegen van *het gevoel voor het ware, goede en schoone*, d. i. voor alles, dat waar, goed en schoon is; van *de leer van het schoone*, enz.

38. Niet verbogen worden:

a. De stoffelijke bijv. naamw. op *en*: *Hij droeg eene linnen broek en wollen kousen.*

b. De bijv. naamw. (soortgetallen) op *lei* en *hande* 1): *Zij spraken van allerlei spijsze en allerhande drank.*

c. De bijv. naamw. op *er*, die van den naam eener plaats ontleend zijn, als: *Amsterdammer schipper, Nürnbergger waren, Deventer bier en koek.*

1) *Lei* en *hande* zijn twee verouderde zelfst. naamw. *Lei* beteekent eigenlijk *soort*; *hande*, *aard*.

d. De bijv. naamw. *rechter* en *linker* 2): *Hij heeft zijn rechter voet verstuikt.*

Men schrijft ook *rechtervoet, linkerhand* enz.

Voorbeelden van 't bijvoeglijk gebruik van *rechter* en *linker* vindt men o. a. in TOLLENS' *Wilde Jager*.

De rechter ruitervat het woord,
En maant den graaf tot deernis aan;
De linker, die zijn moedwil spoort,
Hitst weer hem op, om voort te gaan:
De graaf stopt voor den rechter de ooren,
En wil alleen den linker hooren.

In plaats van *linker* vindt men soms *slinker*, dat met voor-klamping der *s* van *linker* gevormd is. Eene enkele maal ontmoet men nog het vroeger algemeen voorkomende *slinker*:

Roem, Christen! aan mijn slinker
En rechter zijde is God.

e. Het bijv. n. *eigen*, wanneer het *dezelfde* beteekent: *Op den eigen dag en den eigen tijd kwam hij hier; 't Zijn de eigen lieden van gisteren.*

f. Verder verdient de onverbogen vorm de voorkeur bij de meer-lettergrepige bijv. naamw. en deelwoorden op *en*, en in het algemeen daar, waar eene oopenhooping van toonlooze lettergrepen de welluidendheid zou storen, als: *een man met ooverspannen zenuwen; hij was met verhevener en edeler gevoelens bezield; dit zijn belangrijker voordeelen; de onbezonnen jeugd; Welddelgeboren Heer!* enz.

Niet zeldzaam zijn, vooral bij Zuidnederlandsche dichters, de voorbeelden van verbogen stoffelijke bijv. naamw., als: *godene lokken, zijdene wig*. Zeldzamer is *hout* voor *houten*, dat men in den volgenden versregel uit TOLLENS' *Verovering uit Damiate* aantreft:

En stevig staat de romp van 't hout kasteel ineen.

Noch het een, noch het ander verdient navolging, al staat het vast, dat de stoff. bijv. n. van alle tijden door alle naamvallen verbogen werden [gelijk nog in het Hoogduitsch geschiedt]. Dat zulks nu niet meer in het Nederlandsch plaats heeft, is eeniglijk aan de verzwakking der uitgangen in het algemeen toe te schrijven

2) *Rechter* en *linker* zijn de vergrootende trappen van *recht* en *link*.

39. De bijv. naamw. hebben drie trappen van vergelijking: den *stellenen*, den *vergrootenden* of *vergelijkenden*, en den *overtreffenden* trap.

De vergrootende trap wordt gevormd door *er*, en gaat het bijv. naamw. op een klinker of eene *r* uit, door *der* 1), als: *groot, grooter; ver, verder; zuur, zuurder; na, nader; ree, reede, reeder; goedkoop, goedkooper; enz.*

In dichtmaat vindt men *helder, bitter, zuiver* enz. voor *helderder, bitterder, zuiverder* enz.

Eene enkele maal vindt men *warer* als den vergrootenden trap van *waar*: *Hoe kon Neerlands Koningin zich treffender en warer uiten, dan in die enkele uitdrukking over de November-steenlegging enz.?* (VAN VLOTEN).

Een merkwaardig gebruik maakt de groote BILDERDIJK ergens van den vergrootenden trap, als hij van den ouden baaiernaacht zegt, dat hij was:

Wester woest dan weestenij.

Goedkooper is de vergrootende trap van het bijv. naamw. *goedkoop*; *beter koop* is de vergr. trap van de bijwoordelijke uitdrukking *goedkoop* of *goeden koop*. *Goedkooper* en *goedkoopst* moeten dus als bijv. naamwoorden; *beterkoop* en *bestkoop* als bijwoorden beschouwd en gebruikt worden. Van *duurkoop*, dat uit *dure koop* ontstaan is, heeft men *duurderkoop*.

De dichter JACOB CATS zegt ergens:

Al wat duur is, dient gelaten;
Al wat goedkóóp is, niet gekocht;
Ook dūre koop kan dikmaals biten;
Soms tijds dient góéde koop gelaten.

Schandkoop beteekent *viterst goedkoop* en heeft geene trappen van vergelijking. *Rouwkoop* is een zelfst. naamw. 't Beteekent *rouw, lerouw over den koop*: *Hij had rouwkoop; Hij zal er rouwkoop van hebben.*

1) In het dagelijksch leven hoort men dit *der* ook na bijv. naamw., welle op *l* of *n* eindigen: *snelder, stilder, dunder, kleinder*. Eene enkele maal ontmoet men het bij dichters, om des rijms wille: Zoo vindt men o. a. in VAN LENNEPS navolgingen van Tennyson (De Gravin van Overston):

Trcurig werd ze en immer stilder.

De overtreffende trap wordt gevormd door *st*: *grootst, verst, naast, reedst, goedkoopst, vrijst, wijst, dwaast, lost, vastst, woestst, verscht, frischst* enz.

Eindigt het bijv. n. op *s* of *sch*, dan vervalt de *s* van den uitgang *st*, gelijk uit den overtr. trap van *wijs, los, dwaas, verscht* en *frisch* blijkt.

Wordt de met *e* of *en* verlengde overtreffende trap in lettergrepen gescheiden, dan moeten die van *het bijv. naamw. in zijn gewonen vorm* daarbij ongeschonden blijven. Men breke dus af: *groot-ste, ver-ste, spaad-ste, reed-ste, goedkoop-ste, vrij-ste, wijs-te, dwaas-te, los-te, vast-ste, woest-ste, verch-te, frisch-te* enz.

Nxast wordt bij verlenging *naas-te; meest, mee-ste; best* (voor *belst*), *bes-te; best* (voor *best*), *les-te*.

40. Soms gebruikt men de woorden *meer* en *meest* om den vergelijkingen en den overtreffenden trap aan te duiden; als: *Hij is meer deugdzaam dan geleerd; Zij was mij het meest welkom. Meer en minder* worden voornamelijk dan gebruikt, wanneer twee hoedanigheden van *hetzelfde* voorwerp met e kander vergeleken worden; b. v.: *Deze knaap is meer slug, dan sljchtig; Gene is minder slug, dan sljchtig; Een lijncormig blad is meer lang* [niet langer, zooals men gewoonlijk vindt] *dan breed en oeral even breed*. Zoo zegt men ook niet: *Deze tafel is smaller, dan lang*; maar: *Deze tafel is minder breed, dan lang*; daarentegen: *Deze tafel is smaller, dan die*.

Men wachte zich voor uitdrukkingen als de volgende: *Van deze drie schilderstukken is dit het leelijkste*, terwijl men bedoelt *het minst fraai*; *Dat raads'ld is niet slechter dan de andere*, terwijl men zeggen wil: *even goed als de andere, niet minder goed dan de andere*. Gebruikt men de eerste uitdrukking, zoo stempelt men al de schilderstukken tot *leelijke* en al de raadsleden tot *slechte*; bezigt men de tweede zegswijze, dan kent men aan al de schilderstukken de eigenschap *fraai* toe, en aan al de raadsleden die van *goed*, zij het dan ook in verschillende mate.

De aanwending van *meer* en *meest* verdient afkeuring, wanneer niets tegen het gebruik van den vergrootenden of den overtreffenden trap pleit. Men schrijve dan niet: *Deze dichter is meer eenvoudig en mer natuurlijk dan die*, maar: *eenvoudiger en natuurlijker*. Niet: *Van alle schepselen is de mensch het meest edele*, maar: *het edelste*.

Men schrijve: *Van al de rivieren is deze de diepste*, d. i. de diepste rivier; niet: *het diept*; doch wel: *Deze rivier is aan haar mond het diept*. Zoo ook: *Van al die lieden is hij de gelukkigste* en: *Hij was in zijne jeugd het gelukkigst*.

41. Sommige bijv. naamw. en bijw. vormen hunne trappen onregelmatig:

Stellende trap.	Vergr. trap.	Overtreff. trap.
<i>goed of wel,</i>	<i>beter,</i>	<i>best;</i>
<i>kwaad,</i>	<i>erger, kwader,</i>	<i>ergst, kwaadst;</i>
<i>veel, menig,</i>	<i>meer, meerder,</i>	<i>meest;</i>
<i>weinig,</i>	<i>minder, weiniger,</i>	<i>minst, weinigst;</i>
<i>vroeg,</i>	<i>vroeger, eerder,</i>	<i>vroegst, eerst;</i>
<i>gaarne, graag,</i>	<i>liever, grager,</i>	<i>liefst, graagst;</i>
<i>vaak, dikwijls, dikmaals,</i>	<i>vaker, meermalen,</i>	<i>vaakst, meest;</i>
<i>dikwerf, menigmaal,</i>	<i>later,</i>	<i>laatst, lest.</i>

Best staat voor *best*, gelijk *lest* staat voor *lest*. *Bel* komt nog voor in *betovergrootvader, betweler, Betuwe*. *Lest* komt voor in de spreekwijze: *Lest heugt best* en in *lestmaals, ten leste, ten langen leste*. *Lest* is het tegenovergestelde van *cerst*; *laatst*, van *eerst* en *vroegst* beide. — Vooral dichters maken gaarne gebruik van *lest*.

Eer (d. i. *vreeg*), oorspronkelijk een stellende trap, heeft de betekenis van een vergrootenden trap gekregen: *Ilij was eer dan ik*.

Hoogst zeldzaam is 't gebruik van *goeder*. Bij TOLLENS komt het enkele malen voor. In *Mijn Vaderland* zingt hij van de Nederlandsche vrouw:

Er leeft er nergens goeder.

In zijne *Echtscheiding* schrijft hij:

„O Rechter!“ zoo nokte, zoo snikte het kind,
„U wil ik, U neem ik tot hoeder:
Zijn beiden zoo wreed en vergramd en verblind,
Wees gij mij onnoozle dan goeder.”

In *De standvastige Liefde van Alexis en Aline* leest men:

„Daar is geen liever of geen goeder
Dan ik begeer....
Ik wil tot schoonzoon“, sprak de moeder,
„Een edel heer.”

Men vindt *goeder* ook in het dichtstuk *Aan den Ingang der Kerk* van den Zuidnederlandschen letterkundige A. SNIEDERS, JR. en in Dr. J. SASSES *Geyyzelde Student*, eene parodie op *De standvastige Liefde van Alexis en Aline*.

Het gebruik van *goeder* verdient geene aanbeveling, al mocht men zelfs aan *goed* de betekenis van *goedig* willen hechten.

Het *bijv. n. liever* komt, o. a. voor in: SIMON, *zoon van JONA*, *hebt gij mij liever dan deze? De vrije lucht was den Balacier liever*. Men vindt het ook in de laatst aangehaalde vesregel van TOLLENS. Waar het twijfelachtig zou zijn, of *liever* als *bijv. n.*, dan wel als *bijw.* mocht opgevat worden, geve men, ter vermindering van alle dubbelzinnigheid, aan den omschreven vorm van den vergrootenden trap de voorkeur. Zoo zou dan: *Ik heb hem meer lief*, (d. i. *Ik bemint hem meer*) de voorkeur verdienen boven: *Ik heb hem liever*, dat ook beteekenen kan: *Ik geef aan hem de voorkeur*.

Cok in de volgende regelen uit TOLLENS' heerlijk *Hondentrouw* is *liever* een *bijv. n.*

Bezat ik goud- en zilvermijnen,
Ik strooide aan uwen voet mijn schat,
Ofschoon ik u niet liever had,
Al droegt gij paalen en robijnen.

Hemelvonken!

Uwe lonken

Trekken ons naar hooger oord.

Hoe meer, hoe meer uw glansen stijgen,

Hoe liever, liever wij u krijgen,

O! tintelt zoo maar altijd voort.

De Sterren.

Liefhebben is een samengesteld werkwoord geworden 1). Ook *liefskrijgen* zal men wel als zoodanig dienen te beschouwen. Daarom te meer verdient de omschrijving van den vergrootenden trap (*meer lief*) boven dezen trap (*liever*) de voorkeur. Men schrijve dus: *Ik heb u meer liefgehad dan hem*, en niet: *Ik heb u liever gehad dan hem*. Zoo ook: *Zij heeft u meer liefsgekregen dan mij*, en niet: *Zij heeft u liever gekregen dan mij*. Dichters kunnen — en zullen ook — hierin echter naar goedvinden handelen.

Het bijwoord *min* heeft in den stellenden trap de kracht van den vergrootenden trap *minder*.

WILLEM VAN HAREN zingt in zijn meesterstuk, den heerlijken lierzang *Het menschlijk Leven*:

Hoe velen is nog min geluk beschoren,
Die de ijzren armoë fel met scherpe tanden bijt,
Die dag en nacht het kermen hooren
Van 't teeder kind, dat hongert lijdt.

1) *Woordent. voor de Spelling der Nederl. Taal enz.* door Dr. M. DE VRIES en Dr. L. A. TE WINKEL.

Min beteekent oorspronkelijk *klein*; later had het de beteekenis van *weinig*, welke o. a. nog in *evenmin* voortleeft 1). In die bet. treft men het in denzelfden lierzang aan:

Helaas! Helaas! hoe vlieden onze dagen!
Hoe spoedt zich ieder uur met onzen luister heen!
Hoe flauwe vreugd, hoe bittere plagen!
Hoe min vermaak, hoe veel geweent!

Nu ziet ge eerst klaar de broosheid aller dingen;
Hoe min het wuft geluk naar breidel hoort en toom.

In *te min* heeft *min* de beteekenis van *gering*:

De dood waar' hem te min geweest
De schande zij zijn loon!

TOLLENS. *Altrecht Beiling.*

In de bet. van *gering*, *onbeduidend* enz. komt *min* vooral voor in de spreektaal.

De stellende trap van *erg* komt o. a. voor in het spreekwoord: *Die erg denkt, vaart erg in het hart*; verder in: *Hij meent het zoo erg niet* en in de woorden *ergdenken*, *ergwaan*, *arglistig* 2).

42. Staat bij eene vergelijking tusschen de hoedanigheid der voorwerpen het bijv. naamw. in den stellenden trap, dan wordt dit gevolgd door het voegwoord *als*; b. v.: *Jan is zoo groot, als Piet*; *Hij is even goed, als zij*; *Die held is zoo goed, als groot*; *Hij was even wijs, als dapper*; *Gij waart niet half zoo goed, als hij*; *Zij waren wel driemaal zoo rijk, als wij*; enz.

Na den *vergrootenden* trap gebruikt men het woordje *dan*: *Jan is kleiner dan Willem*; *De vader was mij welkome, dan de zoon*; *Het is meer, dan genoeg*; *Zij was meer vlug, dan vlijtig*; *Het schijnen andere vruchten, dan die van gisteren*; *Geen ander dan hij, was er*; *Die knaap leest anders, dan gij*; *Er was niemand (anders), dan hij*; *Wiens schuld is het (anders), dan de zijne*; *Hij kwam*

1) Er is nogtans een groot verschil in beteekenis tusschen: *Hij bemint mij evenmin als u* en *Hij bemint mij even weinig als u*.

2) Ook in het Middel Nederl. *arglist* (malengien, Fr. *malengin*), waarvan *arglistig* is afgeleid.

nooit (anders), *dan des Zondags*; *Hij eet niets* (anders), *dan brood*; *Zij kwam nergens* (anders), *dan bij u*; *Ik zal nimmer komen* (anders), *dan 's avonds*; *Zijt gij nog elders* (ergens anders) *geweest, dan bij uw oom*? *Wie is een rots, dan God alleen*?

Anders en *elders* zijn tweede naamvallen van de bijvoeglijke woorden *ander* en *elder*. *Ander* en *elder* zijn de vergrootende trappen van *an* en *el*: vandaar dat zij het woordje *dan* achter zich nemen.

De aanwending van *dan* na den vergrootenden trap, hoe algemeen in de schrijftaal ook als regel aangenomen, is eigenlijk slechts op willekeur gegrond. Enkele schrijvers 1) gebruiken dan ook na den vergr. trap het voegwoord *als* en geven dan alleen de voorkeur aan *dan*, wanneer de welluidendheid dit eischt; b. v.: *Cesar was grooter als Pompejus*; doch: *Willem I was grooter als staatsman, dan als veldheer*; *In de spreektaal is als veel algemeener als dan*.

Heeft *min* de bet. van *minder*, dan wordt het natuurlijk door *dan* gevolgd:

Niet een, die meer dan ik u haat,
Die min dan ik u vrees.

TOLLENS. *Altrecht Beiling.*

Het is waarachtig, Jan!
Gij zijt een eerlijk man.
Waarachtig is het; maar
Dat is wat min dan waar.

C. HUIJGENS.

43. De beteekenis der woorden *ledig*, *vol*, *blind*; *ruur-rood*, *bloedrood*, *ijskoud*, *beendroog*, *gitzwart*, *pikzwart*, *fonkelnieuw*, *spikspeldernieuw*, *spiksplinternieuw* 2), *sneeuw-wit*, *ijzersterk*, *luchtdicht*; *almachtig*, *onmetelijk*, *overallegnwoordig*, *ontelbaar*, *eeuwig*; *ijzeren*, *gouden*, *zilveren*, *koperen* enz. laat geene vergrooting toe.

Goudener treft men aan in de volgende dichtregelen, ontleend aan *BILDERDIJKS Gezondheid*:

1) Onder anderen, de heer C. BUSKEN HUET en Mr. J. VAN LENNEP.
2) De beteekenis dezer woorden is: *Zoo nieuw, dat de spijkers, spelden en splinters nog zichtbaar zijn*. Voor *spiksplinternieuw* hoort men in sommige streken *spiksplinternieuw* met eene epenthetische l.

Vergeefs, o Alchemist, uw lichtdauw uitgegoten,
 Vergeefs van 't vluchtig vuur het brandende uitgesloten,
 Het zuur van 't zure; 't vocht gezuiverd van de lucht;
 En 't licht gevestigd in de grondstof die 't ontvlucht!
 Ach! lichter zult ge 't slijk met smijdig goud bezwangeren,
 Dan 't leven door uw vond vernieuwen of verlangeren;
 Eer teelt ge in 't kwikbad uit het glansloos spiegelglas goud,
 Waar, goudener dan goud, het goud geen proef bij houdt.

Beteekent *vol* ten naastebij *vol*, *ledig* ten naastebij *leeg*, *volmaakt* bijna *volmaakt*, zooals alle menschelijk werk slechts zijn kan; worden *blind*, *stom*, *doof* enz. in eene oneigenlijke beteekenis genomen, dan kunnen deze woorden een vergrootenden en overtreffenden trap hebben. Niet zelden hoort men dan ook: *Mijn glas is voller dan het uwe; 't Is nog voller dan vol; Deze kan is nog leger dan die; Dat is het volmakteste werk, dat ik ken; Er bestond de volkomenste overeenstemming; Dit is de volteligste verzameling; Deze ouders zijn nog blinder voor de gebreken hunner kinderen, dan die; enz.*

Men vindt niet zelden bij de beste schrijvers, wanneer er met klem en nadruk gesproken wordt, den overtreffenden trap van *enig*: *mijn enigst gevoegen, de eenigste uitzondering.*

't Geluk der li-fte alleen, ziedaar het eenigst heil.

Hun Go!

*Te dienen op zijn wenk, is aller hoogst gebod,
 Eerste aandrift, eenigste bestemming, eeuwige eere!*

In: *Hij zag het eerste levenslicht schijnt eerste overtollig.*

De overtreffende trap wordt soms door *aller* versterkt, als: *allergrootst, allergeduchtst.*

De uitdrukking *allercerste* beginselen verdient afkeuring.

In plaats van *dezelfde*, dat ontstaan is uit *dezelfste*, den overtr. trap van *zelve*, gebruiken dichters niet zelden den overtr. trap van *eigen*, als: *het eigenst vuur, de eigenste overzijde, het eigenst loon* enz. Men zegt en schrijft ook: *op den eigen dag* en *op het eigen uur* voor *op denzelfden dag* en *op hetzelfde uur*, enz.

Het bijv. naamw. heeft wel drie graden of trappen van *beteekenis*, doch, eigenlijk, slechts twee graden of trappen van *vergelijking*. Het bijvoegl. naamw. in zijn gewonen vorm, in zijn eersten trap van *beteekenis*, wordt alleen in tegenoverstelling van den vergrootenden en den overtreffenden trap gezegd in den stellenden trap te staan.

Het bijv. naamw. kan in den overtreffenden trap niet zonder

het lidwoord van bepaaldheid voorkomen, dan alleen bij aansprekingen, b. v.: *Liefs'le Vriend! Beste Vader!* — Afskeuring verdient dus de weglating van het lidwoord in de volgende versregels:

Geloofd zij God met diepst ontzag!

Gij, Jezus! onze roem zijt Gij!
 Gij, 's Vaders eer op aarde,
 Gij, grootst, daar Gij U diepst verzaakt,
 Hebt hier door lijden U volmaakt,
 En gaaft der menschheid waarde.

Heerlijk, God! zijn al uw werken,
 Maar heerlijkst is uw avondstond.

Alleen *best* komt zonder lidwoord voor: *Dat is beste zijde*, en in de spreektaal: *Hij is niet best*, d. i. *Hij is niet heel braaf.*

Ook als bijwoord kan *best* zonder lidwoord voorkomen: *Gij hebt uw werk best* (d. i. zeer goed) *gemaakt*, wèl te onderscheiden van het vergelijkende: *Gij hebt uw werk het best gemaakt; Ik reken er hem best toe in staat*, wederom wèl te onderscheiden van het betrekkelijke: *Ik reken er hem het best toe in staat; Dat is opperbest, mijn jongen!*

Ook *hoogst* en *uiterst* komen, in de bet. van *ten hoogste, ten uiterste*, zonder lidwoord voor: *Zij was erne hoogst achtenswaardige vrouw, altijd uiterst beleefd.* Ook *liefst* mist niet zelden het lidwoord: *Hij wil er liefst maar niet van hooren spreken.* Hetzelfde kan ook van *meest* gezegd worden:

Laat mij, o Heer! altijd,
 Maar meest in zwaren strijd,
 Op U in 't lijden staren!

Andere bijw. mogen in den overtreffenden trap niet zonder 't lidw. van bep. gebruikt worden: daarom is *diepst* in den bovenstaanden versregel:

Gij, grootst, daar gij U diepst verzaakt,

niet te verdedigen.

Alleen de overtreffende trap *best* wordt als bijv. naamw. door een voorafgegaan: *'t Is een beste kerel.* Wordt de overtreffende trap door *aller* versterkt, dan duldt het bijv. naamw. het lidwoord van eenheid vóór zich en kan het bijwoord het lidwoord van bepaaldheid missen: *Dat is een allertreurigst lot; Er werd allermoorddadigst gevochten.*

44. De *voornaamwoorden* dienen om zelfstandigheden aan te wijzen of aan te duiden. Men onderscheidt ze in *persoonlijke, bezittelijke, aanwijzende, onbepaalde, vragende* en *betrekkelijke* voornaamwoorden.

De voorn. zijn *bijvoeglijk* of *zelfstandig*. De *bijvoeglijke* staan als *bepalingen* vóór de zelfst. naamw., om de zelfstandigheden nader aan te wijzen: *deze man, dat kind, mijne moeder, uwe dochter* enz. De *zelfstandige* treden in den zin als plaatsvervangers van de zelfstandige naamw. op: *ik, wij, men, iemand, niets* enz. Zij dulden geene bepalingen vóór zich. Sommige voorn. kunnen zoowel zelfstandig als bijvoeglijk gebruikt worden: *mijn kind; dat kind is het mijne; wie zegt dat?* enz.

45. Men onderscheidt de pers. voorn. in pers. voorn. van den 1en, den 2en en den 3en persoon.

De pers. voorn. van den 1en persoon wijzen den *spreker* aan; die van den 2en persoon wijzen den *aangesprokene* aan; die van den 3en persoon wijzen een *derden* persoon aan, of wel eene zaak, *waarover gesproken wordt*.

De persoonlijke voorn. behooren alle tot de zelfst.

Verbuiging der persoonlijke voornaamwoorden.

Eerste persoon.

Mann. en vrouw.

1. Ik, 'k.
2. Mijner, mijns, mijn.
3. Mij, me.
4. Mij, me.

Tweede persoon.

ENKELVOUD.

Mann. en vrouw.

1. Du (doe).
2. Dijner, dijns, dijn.
3. Dij (di).
4. Dij (di).

Derde persoon.

Mann.

Vrouw.

Onz.

1. Hij.	1. Zij, ze.	1. Het, 't.
2. Zijner, zijns, zijn.	2. Harer, haars, haar.	2. Zijner, zijns, zijn.
3. Hem.	3. Haar, heur.	3. Het, 't.
4. Hem.	4. Haar, heur, ze.	4. Het, 't.

MEERVOUD.

Eerste persoon.

1. Wij, wo.
2. Onzer, ons.
3. Ons.
4. Ons.

Tweede persoon.

1. Gij, ge.
2. Uwer, uws.
3. U.
4. U.

Derde persoon.

1. Zij, ze.	1. Zij, ze.	1. Zij, ze.
2. Hunner, huns.	2. Harer, haars.	2.
3. Hun, ze.	3. Haar.	3.
4. Hen, ze.	4. Haar, ze.	4. Ze.

In plaats van de ontbrekende naamvallen van *het* gebruikt men in het meerv. die van *hij*, of de samengekoppelde bijwoorden *daarvan* en *daaraan*, waarvoor men ook *er van* en *er aan* schrijft; b. v.: *Denkt gij aan de kinderen?* — *Ja, ik denk aan hen, of daaraan, er aan.* Ook in het enkelvoud gebruikt men de evenge-noemde samengekoppelde bijwoorden: *Spreekt gij van het kind?* — *Ja, ik spreek daarvan, er van, of ook: van hetzelve.*

Het voornaamwoord van den 2den persoon enkelvoud is verouderd. In sommige provinciën leeft het nog in de spreektaal voort. Men hoort het nog in het versje:

Heden mij,
Morgen dij.

Voor al bij Zuidnederlandsche dichters komt *du* nog vaak voor:

„Liefste duifken!” zei de jongling,
„Waarom zits du hier zoo treurig,
En zoo verre van dijn gaaiken,
En zoo verre van dijn nestken?
Heeft wellicht een wreede jager
Nest en gaaiken di ontroofd?
Mag ik op mijn hert di dragen,
Tot het leven mij ontvliecht —
Bloemken! ik vergat di niet.

J. VAN BEERS.

In plaats van het enkelv. *du* (doe) is het meervoudige *gij* (*gi*), *ge* gekomen, of, zooals men in de omgangstaal zegt: *jij* (*ji*), *je*, en *jou* (of *joe*) voor *u*. *Jij* en *jou* hoort men niet gaarne. Wil men beleefd spreken, dan zegt men *u*, of ook wel *uw*, *uwé*, *uwes*, *uwés*, dat ontstaan is uit *Uw Edele*, *Uwe Edelheid*; b. v.: *U heeft u vergist* (soms ook: *U heeft zich vergist*); *Uwé heeft dat gezegd*; *U is ziek*. Hoewel *U* hier de derde persoon is, hoort men toch vaak, daar hij slechts beleefdheidshalve den 2en persoon vervangt: *U hebt u vergist*; *U zijt ziek*, enz. Wil men het meervoud sterk doen uitkomen, dan versterkt men *gij*, enz. met *lieden* of *lui*, als: *gijlieden*; *jijlui*, *jelui*; *julie*, *jullie*; *ulieder*, *ulieden*; *wijlui*, *oxlieder*, *onlieden*; *zijlieden*, *hantlieder*, *hentlieden*.

De onderscheiding van *hun* en *hen*, hoe algemeen ook aangenomen, is slechts op willekeur gegrond.

Waar de schrijver het dus om der welluidendheid wille oorbaar acht, staat het hem vrij, beide vormen in den 3en en den 4en naamv. aan te wenden.

Toen — toen wierp schoone MARGAREET,
Die 't zorglijk schouwspel had gezien,
Zich neder aan haars heeren kniën:
„Vergifnis!” riep ze, met een kreet:
„Ik ben van 't Vlaamsche bloed als zij:
Vergeef hun trotschheid hen (3n.) om mij.”

TOLLENS. *De Voetval der Gentenaars.*

Toen hij met ernst en kracht van stem
Hun taak hen (3n.) op het hart deed wegen,
En hoe het pand, van God gekregen,
Verantwoord worden moest aan Hem:
Toen steeg door welf en tempeldaken
Uit 's harten grond een plechtige eed.

TOLLENS. *Bij een Kind in de Wieg.*

Uit hun puinen delft gij Staten,
Volken daagt gij uit hun graf,
Slaat den blik zoo ver zij zaten,
Hooft hen (3n.) spraak en klanken af.

P. A. DE GÉNÉSTET. *Vergeeten.*

Hier gebruikt de dichter *hen* in plaats van *hun*, opdat men 't persoonlijk voorn. niet aanzie voor een bezittelijk. Zoo ook TOLLENS in de volgende dichtregelen van *De Verovering van Damiate*:

Geen lasse zucht naar rust verlokt zijn matte scharen:
Hun lauwwen zijn hen (3n.) niets: de schoonste faalt hun haren!
In Damiate zelf of op haar stuivend puin
Wast de onverwelkbare krans, die staan moet op hun kruin.

In de uitdrukking *Met hun tieners* is *hun* 4de n.

In sommige streken hoort men voor *haar* alleen *heer*. Bij Zuidnederlandsche schrijvers komt deze vorm dikwijls voor. Bij Noordnederlanders vindt men *heer* (zoowel als 't bezitt. *heere* voor *hare*, enz.) alleen dan, wanneer de welluidendheid dit schijnt te vorderen: *Hij bond heer den haarband om*; PAULINE, *de meest geliefde van NAPOLEONS zusters, leefde meestal te Rome, waar heer paleis, als de*

zetel van smaak en kunstzin, de verzamelplaats der uitgelezenste kringen werd. (A. W. ENGELEN.)

Nu drukt hij eens heur zachte hand,
Daar hij een kusje steelt,
En met de lokjes om haar hals,
Heur bruine lokjes speelt.

J. BELLAMY. *Roozje.*

't Licht, in één polsslag, vliegt tweehonderdduizend mijlen:
Toch wandelt zevenmaal de Aarde om heur zonne rond,
Eer de allernaaste star heur licht op aarde zond!
God noemt die ruimte — een span! hoe zal de Mensch haar heeten?

J. J. L. TEN KATE. *De Scheppling.*

De Taal ontsloot hem al heur kofferren
En voerde hem, waar hij verscheen,
Om hem heur rijke schatten te offeren,
Door heur geheimste kaamren heen.

DEZELFDE.

In de volgende zinnen staat de 4e n. der persoonl. voorn. in plaats van den eersten:

1°. *Wij gingen met ons vieren*, d. i. Wij gingen, wij vieren met elkander; *Zij deelden het onder hun [hen] drieën*, d. i. Zij deelden het, zij drieën onder elkander, enz. 1). 2°. 't Is hem, voor: 't Is hij; Hij is het; 't Was haar, 't Was haar zelve, voor: 't Was ze; Zij was het zelve; enz. 3°. *Den Heer geloofd en Hem gedankt*, voor: De Heer [worde] geloofd en Hij [worde] gedankt; enz.

In kanselarijstijl staat *wij* voor *ik*: *Wij WILLEM III, bij [door] de gratie [genade] Gods Koning der Nederlanden*, enz. enz. 2).

In: *Ik heb het alles gezien is het persoonlijk voorn.*, gelijk in: *Ik heb dit alles, dat alles gezien*, dit en dat aanwijzende voorn. zijn.

46. *Zich* is een *terugwerkend* persoonlijk voornaamw., dat in alle drie de geslachten, in het enkel- en meervoud,

1) In de gemeenzame spreektaal zegt men ook, oneigenlijk en onjuist: *Zij waren met zijn drieën voor: Zij waren met hun drieën*. Dit komt wel daar vandaan, dat men *hun*, verkeerdelijk, voor een bezitt. voornaamw. hield, waardoor men onwillekeurig het eene bezitt. voorn. door een ander verving. Zoo ook hoort men: *Wij waren met zijn vieren, Gij waart met zijn achten*.

2) Alleen de koningin van Spanje hield zich in staatsstukken aan het eenvoudige *ik*.

in den 3en en den 4en naamval gebruikt wordt: *Hij wascht zich; Zij geeft zich moeite; Zij kwetsen zich.*

47. *Elkander, elkaar, malkander* en *malkaar* zijn wederkeerige pers. voornaamw. De 2e naamval is *elkanders, malkanders*; de 3e en 4e naamval *elkander* of *elkanderen, malkander* of *malkanderen*.

Afkeuring verdient het gebruik van het terugwerkende *zich* voor het wederkeerige *elkander*, wat men bij dichters wel eens aantreft.

Zij bukken zich de lenden moe
En rapen hand aan hand,
En werpen zich de turven toe
En staaplen ze op den kant.

TOLLENS. *Het Turfschip van Breda.*

Zoo ook vindt men, bij dichters: *Weldra zien wij ons weder* (een gallicisme) voor: *Weldra zien wij elkander weder.*

Elkander beteekent *elk den ander*, dat is: *de eene persoon den anderen* of *de een den ander*. Dit laatste vindt men dan ook soms in plaats van *elkander*.

Komt, wandelaars op 't zelfde spoor!
Wij reizen met elkanderen,
Wij helpen d'een den andren.

Malkander is eene samentrekking van *manlijk* en *ander*. *Manlijk* heeft dezelfde beteekenis als *elk*.

48. De aanwijzende voornaamwoorden *dezelve* en *die* worden soms aangewend ter vermindering van dubbelzinnigheid, als: *David hieuo den reus Goliath het hoofd af met d'zelfs* (of ook: *diens*) *zwaard*; *De koning reed met zijn broeder en diens* (of *deszelfs*) *gemalin*.

Ook gebruikt men ter versterking het bijvoeglijk persoonlijk voornaamwoord *zelve*, dat zooveel beteekent als *in eigen persoon*: *ik zelve* of *ik zelf*, *wij zelven*, *werk wo(s) zelfs zaligheid met vreeze en beven*; *hij deed het om zijn(s) zelfs wille*; enz.

De verbuiging van *zelve* is als volgt:

ENKELVOUD.

Mannelijk.

1. De vader zelve, zelf.
2. Des vaders zelven.
3. Den vader zelven.
4. Den vader zelven, zelf.

Vrouwelijk.

1. De moeder zelve.
2. Der moeder zelve.
3. Der of de moeder zelve.
4. De moeder zelve.

Onzijdig.

1. Het kind zelve, zelf.
2. Des kinds zelven.
3. Den kinde zelven, het kind zelf.
4. Het kind zelve, zelf.

MEERVOUD.

1. De vaders, moeders, kinderen zelven.
2. Der vaders, moeders, kinderen zelven.
3. Den vaders, moeders, kinderen zelven.
4. De vaders, moeders, kinderen zelven.

Zelf staat voor *zelve*, eene verkorting van *zelve*.

49. In de volgende uitdrukkingen komt de 2de naamval der pers. voornaamw. voor: *Gedenk mijner; Ontferm u zijner; Erbarm u hunner; Wij zullen zijns daarbij gedenken; Ik zou mij zijns nog schamen? Wij schamen ons uwer; Hij is mijns niet waardig; Eén onzer; Drie hunner; Dit boek is mijn; Hij is mijns gelijke, zijns gelijke; Doe het om uws zelfs wille;*

*Want Uw is 't koninkrijk, o Heer!
Uw is de kracht, uw is al de eer.*

*Zijns is 't heden;
Zijns, 't verleden:*

Hij, Hij blijft in eeuwigheden.

*Zijn is de zee: ze is door zijn kracht
Met al het droge voortgebracht.*

*Gij hebt, o Vader!
U mijns erbarmd.*

*Hier laat ik lief en leed, en al wat mijner was,
Tot eindelijk zich mijn stof zal mengen met uw asch.*

*Ons Nederland hebt Gij behoed
Voor 's vijands drieslen overmoed
En 's drijvers geesetslagen.
Niet onzer, Heere! was de macht,
Die toen zijn val bewerkte:
Gij spraakt — verbroken was zijn kracht
En onzer was de sterkte.*

50. De *bezittelijke* voorn. duiden aan of iets aan den eersten, den tweeden, of den derden persoon toebehoort.

Die van den eersten persoon zijn: *mijn* (enk.), *ons* (meerv.);
die van den tweeden persoon: *dijn* (enk.), *uw* (meerv.);
die van den derden persoon: *zijn*, *haar* of *heer* (enk.),
en *hun*, *haar* (meerv.).

De bezittelijke voorn. zijn ontstaan uit den 2den naamval der
persoonlijke voorn. Zij zijn alle bijvoeglijk.

In plaats van *have*, *de hare* zegt men in sommige streken steeds
heure, *de heure*. — *Dijn* is verouderd, en komt alleen nog voor in
de uitdrukking: *het mijn en het dijn*. Bij Zuidnederlandsche dicht-
ters echter treft men het niet zelden aan (zie bladz. 75). In
't meerv. gebruikt men *hunlieder*, *haartlieder*, *ulieder*.

Men ziet zoowel schrijven: *De moeders beminnen hunne kinderen*,
als: *De moeders beminnen hare kinderen*: het laatste verdient ver-
reweg de voorkeur. De Zuidnederlandsche taalleeraars echter ver-
werpen het vrouw. meerv. *hare*, dat in de spreektaal zelden of
nooit gehoord wordt, geheel.

Verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord.

	ENKELVOUD.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. Mijn broeder.	1. Mijne zuster.	1. Mijn nichtje.
2. Mijns broeders.	2. Mijner zuster.	2. Mijns nichtjes.
3. Mijnen broeder, mijn br.	3. Mijner zuster, mijne z.	3. Mijn nichtje.
4. Mijnen broeder, mijn br.	4. Mijne zuster.	4. Mijn nichtje.

MEERVOUD.

1. Mijne broeders, zusters, nichtjes.
2. Mijner broeders, zusters, nichtjes.
3. Mijnen broeders, zusters, nichtjes.
4. Mijne broeders, zusters, nichtjes.

Meer en meer wint het gebruik veld om *mijnen*, *hunnen* enz.
te verkorten tot *mijn*, *hun*; als: *Ik zie mijn vader, hun broeder*,
haar neef; *Hij geeft zijn ouders en onderwijzers veel genoegens*, enz.
De verkorting van het enkelvoudige *mijne*, *zijne*, *uwe*, *hare* enz.
to' *mijn*, *zijn*, *uw*, *haar* verdient geene aanbeveling.

Men schrijft *mijns vaders vriend*, *uws broeders kind*, of: *mijn*
vaders vriend, *uw broeders kind*, enz.; doch alleen *mijn moeders*
vriend, *uw zusters kind*.

In 't dagelijksch leven en in lossen stijl zegt men: *mijn moeder*
haar vriend, *mijn moeder der 1) vriend*, *uw zuster haar kind*, *mijn*

1) Dit *der* is de 2de naamv. vrouw. enk. van *die*. Uit *wie er* of
wie der is de 2de naamv. vrouw. enk. *wier* ontstaan.

vader zijn vriend; *de ene zijn dood*, *de andere zijn brood*; *een*
mensch zijn lust, *een mensch zijn leven*; enz.

Ten mijnent, *ten uwent*, *ten zijnent* enz. beteekenen: *te mijnen huize*,
te uwen huize, *te zijnen huize*, enz.; en, bij uitbreiding van betee-
kenis, in *mijne woonplaats*, in *uwe landstreek*, enz.

In de samenstellingen *mijnehalve*, *wocutwege*, *zijnentwille* enz.
is de *t* ingelascht om der welluidendheid wille.

Wat van de herhaling van het lidwoord van bepaaldheid is ge-
zegd, geldt ook voor de bezittelijke voorn.: *Hij ontmoette onver-*
wachts zijn vader, moeder, broeder en zuster; *Hij ging tot zijn oom*
en zijn voogd; *Zij ging tot haar oom en voogd*; *Ik stelde mijn ge-*
luk, mijn goet, mijn leven, ja alles in de waagschaal.

Men zegt zoowel: *Ik heb pijn in het hoofd*, als: *Ik heb pijn in*
mijn hoofd; zoowel: *Hebt gij pijn in den rechterarm*, als: *in uw*
rechterarm; zoowel: *Hij heeft eene wonde aan het hoofd*, als: *aan*
zijn hoofd, enz. Spreekt men van meer dan één persoon, dan schrijve
men: *Wij hebben pijn in het hoofd*, of: *pijn in onze hoofden*; *Hebt*
gijlieden pijn in den rechterarm, of: *in uwe rechterarmen*; *Zij heb-*
ben eene wonde aan het hoofd, of: *aan hunne hoofden*. Zoo ook:
Zij haalden zich het hart op en: *Zij haalden hunne hartjes op*, enz.

Staat *elk* of *ieder* na een meervoudig zelfstandig naamw. of
voorn., dan kan het bezittelijk voorn. zoowel slaan op het enkel-
voudige *elk* of *ieder*, als op het meerv. zelfst. naamw.: *De jaar-*
getijden hebben elk hunne genoegens; *Zij kwamen elk met zijn prijs*;
Zij werden elk op zijn leurt beantwoord.

De millioenen bollen,
Die elk op hunne baan,
Door God geteekend, rollen
Van 's werelds eerst ontstaan —
Die werelden omringen
Des Alregeerders troon.

't Is vol op d' oever. Vrouwen dragen
En kindren zeulen, elk zijn vracht.

TOLLENS. *De Visschersweeuw*.

Daar laat Gods liefdestem zich hooren.
Zij eischt ons op, met Land en Kerk,
Tot diep ootmoedig biddagswerk.
Komt, openen wij hart en ooren;
Belijden we elk ons snood bestaan,
Bij 't roemen van Gods liefdedaân.

Ecang. Gez. 169, vs. 1.

Ook het volgende vers verdient onze aandacht :

Zoo ik de ontelbre starrenheren,
Elk deeltje van het licht der zon,
Elk zandje aan de oevers van de meren,
Van hunnen oorsprong, tellen kon:
Zoo zou ik mogelijk wijzer wezen,
Dan immer mensch of engel wordt;
Maar 'k schroot bij U, alwetend Wezen!
Nog onbegrijpelijk veel te kort.

Ev. Gez. 9, vs. 2.

De beteekenis van den derden en vierden versregel is — dit schijnt ook uit den eersten regel te blijken —: *Zoo ik de zandjes aan de oevers der meren, elk van hunnen oorsprong tellen kon.* Het *hannen* van den vierden regel slaat op een in de gedachten in te vullen meervoudig zelfst. naamw. *zandjes*.

Wanneer het geslacht van het zelfst. naamw. niet overeenkomt met het natuurlijk geslacht van den persoon dien het aanwijst, richt zich het bezittelijk voorn. zoowel als het persoonlijk voorn. naar het laatste: *Dat onmensch heeft zijne vrouw mishandeld en hij zal zij e straf niet ontgaan; Dat heerschap heeft zijne geldbeurs verloren; Dat wijf laat hare kinderen gebrek lijden.*

51. Verbuiging van het bez. voorn., zelfst. gebruikt.

	ENKELVOUD.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De zijne.	1. De zijne.	1. Het zijne.
2. Des zijnen.	2. Der zijne.	2. Des zijnen.
3. Den zijnen.	3. Der zijne, de zijne.	3. Het zijne.
4. Den zijnen.	4. De zijne.	4. Het zijne.

MEERVOUD van alle drie de geslachten.

1. De zijne.
2. Der zijne.
3. Den zijnen.
4. De zijne.

De mijnen, de zijnen, de uwen enz. beteekent *mijne huisgenooten, zijne betrekkingen, uwe lieden* enz.

52. De *aanwijzende* voornaamwoorden geven door *aanwijzing* te kennen, wie of wat bedoeld wordt. Zij zijn: *die, dat; deze, dit; gene; — dezelve, hetzelfde, dezelfde,*

hetzelfde 1); *zulk, zoodanig, dusdanig, dergelijk; zulks; b. v.: Die man werkt; Dat jongetje speelt; 't Is altijd hetzelfde deuntje; Hij reisde met den vorst en dezelfde gemalin; Zulke heeren, zulke knechts; Dergelijke handelingen verdienen onze afkeuring; Zulks heb ik nooit van hem gehoord.*

Deze wijst de voorwerpen aan, welke zich het dichtst bij den spreker bevinden; *die*, de zoodanige, welke verder af zijn, b. v.: *Deze boom is dikker dan die; Dit kind leert beter dan dat.* *Gene* onderstelt, dat tusschen den spreker en het voorwerp, waarvan hij spreekt, zich een ander voorwerp bevindt, dat hem er van scheidt en waachter het besproken voorwerp dus gevonden wordt: *Het huisje ligt aan gene zijde van den weg; Ik zal hem eerst wederzien aan gene zijde van den oceaen.* *Deze* en *gene*, zelfstandig gebruikt, worden in 't meervoud *dezen* en *genen*.

De overeenstemming van eene *aanwijzing* in de gedachte met eene *aanwijzing* in de ruimte (zoals hierboven plaats heeft), komt vooral uit bij het onderscheiden gebruik van *deze*, *die* en *gene*. *Deze* wijst op eene voorstelling, die pas voorbijgegaan is en die zich dus nog in de nabijheid bevindt: *Salomo werd opgevolgd door Rehabeam; deze (Rehabeam) verloor een deel van zijn rijk.* *Die* ziet op eene vroegere voorstelling, die reeds verder af is: *Gij zult u geen gesneden beeld noch eenige gelijkenis maken van hetgeen boven in den hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die (gesneden beeld en gelijkenis) niet buigen, noch hen dienen.* *Gene* wordt alleen gebezigd van eene vroegere voorstelling, waarop later eene andere gelijksoortige volgde, langs of over welke men dus heen moet zien: *Maurits en Frederik Hendrik hebben zich groten roem verworven: gene (de eerstgenoemde) als veldheer, deze (de laatstgenoemde) als stedendwinger.*

Zulk kan alleen in 't meerv. zelfstandig gebruikt worden, in welk geval het gewoonlijk met het lidwoord van bepaaldheid verbonden wordt: *dezulken*.

1) Men schrijft *dezelfde, hetzelfde, tenzelfde tijde, terzelfder tijd* enz., doch *deze zelfde, dat zelfde, die zelfde, een zelfde* enz.

Verbuiging der aanw. voorn. *die, deze en gene*.

Man.	ENKELVOUD.		MEERVOUD.
	Vrouw.	Onzijdig.	
1. Die.	1. Die.	1. Dat.	1. Die.
2. Diens (dies, des).	2. Dier (der).	2. Diens (dies, des).	2. Dier (der, er).
3. Dien.	3. Dier, die.	3. Dien, dat.	3. Dien.
4. Dien.	4. Die.	4. Dat.	4. Die.
1. Deze.	1. Deze.	1. Dit.	1. Deze.
2. Dezes.	2. Dezer.	2. Dezes.	2. Dezer.
3. Dezen.	3. Dezer, deze.	3. Dezen, dit.	3. Dezen.
4. Dezen.	4. Deze.	4. Dit.	4. Deze.
1. Gene.	1. Gene.		1. Gene.
2. Genes.	2. Gener.		2. Gener.
3. Genen.	3. Gener, gene.		3. Genen.
4. Genen.	4. Gene.		4. Gene.

In sommige streken zegt men nog: *de deze, de die*, als het voorn. zelfstandig gebruikt wordt; b. v.: *Ik spreek van dien man en gij van (den) dezen*. In de schrijftaal wordt nu het lidw. verworpen 1).

Dees te schrijven voor *deez'* van *deze*, is alleen in poëzij geoorloofd.

De 2de naamval mann. enk. en onz. van *die* is nog over in *des-niettemin*; *desgelijks* 2); *deswege*; *destijls*; *deskundige*; *desbevoegde*; *desnoods*; *om dies wil*; *wat dies meer zij*; enz. Enkele malen komt hij op zichzelf voor. (Zie no. 28.) *Dies* heeft het karakter van een besluitend voegwoord aangenomen: *De Heer heeft groote dingen aan ons gedaan: dies zijn wij verblijd*.

Gij hoort hen, die Uw heil verwachten,

o Hoorder der gebeden!

Dies zullen allerlei geslachten

Ootmoedig tot U treên.

De 2de naamv. vrouw. enk. komt voor in *derwijze, derhalve, dermate* en in uitdrukkingen als: *die vrouw der kind*, enz.

De 2de naamv. meerv. komt voor in: *Er waren der (of er) honderd*; *Ik heb er geen*.

1) Nog leest men in sommige nieuwe drukken der H. S. II Cor. 2 vs. 15 en 16 aldus: *Want wij zijn Gode een goede reuk van Christus in den genen, die zalig worden, en in den genen, die verloren gaan. Den dezen we' een reuk des doods ten dood, maar den genen een reuk des levens ten leven*.

2) Het aanw. voornaamw. *desgelijk*, waarvan het bijw. *desgelijks* gevormd is, is verouderd.

De 3de naamv. onz. enk. komt voor in: *indien*; *mitsdien*; *dien-aangaande*; *dienoorrekenstij*; *dienvolgens* (niet: *dienvolgens*) 1); *met dien verstande*; *verre van dien*; *te dien einde*; *een huis met den aankleef van dien*, enz.

De 3de naamv. onz. enk. van *dit* komt voor in: *Ik laat u bij dezen weten*; *Dat doet in dezen niets af*; *Het zal nu dezen gaan, als vóór dezen*; enz.

De 3de naamv. vrouw. enk. komt voor in: *in dier voege*.

53. De samengekoppelde bijwoorden *hiervan, hieraan, hiermede, hieruit, daarvan, daaraan, daarmede, daaruit* enz. komen niet zelden in de plaats der aanwijzende voornaamwoorden. B. v.: *Dacht gij aan die zaak?* — *Ja, ik dacht aan haar*; liever: *Ik dacht daaraan of ik dacht er aan*.

In plaats van *hiervan, hiernaan* enz. gebruikt men vaak *er van, er aan, er mede, er in* enz.

54. De *bepaling-aankondigende* voornaamwoorden kondigen eene bepaling aan, die in een bijvoeglijken zin bestaat. Zij zijn *degene, hetgene; diegene, datgene: Degenen, die dit beweren, vergissen zich; Datgene, wat gij daar zegt, is moeilijk te bewijzen*.

De *aanwijzende* voornaamw. *die, dezelfde, dusdanig, zoodanig* en *zulk* worden *bepaling-aankondigende* voorn., wanneer zij niet *aanwijzen*, maar, evenals *degene* en *diegene*, eene bepaling aankondigen, b. v.: *Die man, dien gij daar noemt, is gisteren overleden*; *Dezelfde, dien gij bedoelt, heeft het mij gezegd*; *Zulke menschen, die vuur dragen in de eene hand en water in de andere, kan ik niet achten*; *Deze wijst de voorwerpen aan, welke zich het dichtst bij den spreker bevinden*; *die, de zoodanige, welke verderaf zijn gelegen*; *Pij kocht den tuin van mijn oom en dien van mijn vader*; *Ik bedoel niet het huis in het midden der straat, maar dat op den hoek*; *Die van zijne partij handelen allen zoo*.

Uit de drie laatste voorbeelden ziet men, dat de bepaling bij *die (dat)* ook bestaan kan in een voorzetsel met zijne beheersching.

De *samengestelde* aanwijzende voorn. kunnen niet anders gebruikt

1) *Volgen* regeerde vroeger den 3en naamv. *Dienvolgens* luidde oudtijds *dienvolgende*, waaruit *dienvolgend, dienvolgende, dienvolgens* ontstaan is.

worden dan met eene volgenle bepaling, of met eene bepaling, welke in de gedachten moet aangevuld worden.

55. De *onbepaalde* [persoonlijke] voornaamw. dienen om zelfstandigheden aan te duiden, dat is, op eene onbepaalde of algemeene wijze te doen kennen. Ze zijn: *iemand, niemand, men, iets, niets, niemandal, alwie, wat, een en geen*. B. v.: *Er is iemand; niemand vreemds; iets nuttigs; wat vroolijks; een mijner vrienden; ik heb er een; een der gasten; geen der heeren; denkt gij aan iets? of: denkt gij ergens aan? hij bekommert zich over niets, of: hij bekommert zich nergens over.*

Een en geen staan, als ze op personen betrekking hebben, in beteekenis gelijk met *iemand* en *niemand*: *Wij hebben er een gezien die in uwen naam duitelen nitcierp.*

Gij zijt mijn hoop, en anders geen.
Evang. Gezangen.

*Gij alleen kunt troost beloven,
Gij dien schenken, anders geen.*
TOLLENS.

Geen wist iets over haar, maar zij was lief aan allen.

Niet, de oorspronkelijke vorm van *niets*, komt nog in een paar bijzondere zegswijzen en een enkel maal op zich zelve voor: *Dat is al heel goedkoop; 't is bijna om niet; 't Is als het ware voor niet; Op dat uithangbord leest men: Vandaag voor geld, morgen voor niet; Als niet komt tot ict, kent het zich zelven niet, of: Is het allemans verdriet*: hier bleef *niet* bewaard om des rijms wille; *te niet doen, te niet gaan* enz. *Niemandal* is ontstaan uit *niet met al*. Met *al* (ook wel *met allen*) had vroeger de beteekenis van *gansch en al, geheel en al*. *Niet* (d. i. niets) met *al* beteekende dus *gansch niets, geheel niets*. Zoo had men ook *al met allen* dat *alles* te zamen beteekende.

*En 't allen kant vernemt men niet dan vroolijk zingen;
En 't allen kant ontwaart men niet dan lustig springen.*

J. VAN BEERS. *Martha.*

Het onbepaald telwoord *ezelijk* wordt altijd door het onbep. voorn. *een* voorafgegaan.

De onbepaalde voorn. vertegenwoordigen alle den 3en persoon, en zijn alle zelfstandig.

Alleen *zeker* zou men soms als een *bijvoeglijk* onbep. voorn. kunnen beschouwen, b. v.: *Zeker vader had twee zonen*, waarvoor men ook leest: *kenzeker vader had twee zonen* en *ken vader had twee zonen*.

Men kan alleen als onderwerp (i. e. naamval) voorkomen. Bij het gewone *Men wordt verzocht* schijnt de 3e naamv. door het gebruik gewettigd: *Men wordt verzocht, hier niet te rooken; Men wordt verzocht, bij het nemen van plaatsbriefjes, het geld af te passen* 1); *Men wordt verzocht, vóór het gebruik der Woordenlijst, de voornaamste verbeteringen aan te teekenen.*

56. De *vragende* voornaamw. vragen naar personen of zaken, of naar bijzonderheden van personen of zaken. Zij zijn: *wie, welke, wat, hoedanig*, en de woordverbinding *wat voor een*. B. v.: *Wie is daar? — Wat is er gebeurd? — Wat voor een man is dat? — Wat voor man is hij? — Wat is dat voor eene vrouw? — Welke vorst zal dat doen? — Welk een vorst is hij!*

Verbuiging van *wie, welke* en *wat*.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Mv. voor de 3 gesl.
1. Wie.	1. Wie.	1. Wat.	1. Wie.
2. Wiens.	2. Wier.	2. Wes.	2. Wier.
3. Wien.	3. Wie.	3.	3. Wien.
4. Wien.	4. Wie.	4. Wat.	4. Wie.
1. Welke, welk.	1. Welke.	1. Welk.	1. Welke.
2.	2	2.	2.
3. Welkes.	3. Welke.	3. Welken, welk.	3. Welken.
4. Welken.	4. Welke.	4. Welk.	4. Welke.

Wat heeft geen derden naamval. De 2e naamval *wes* komt alleen voor in *weshalve* en *weswege*. De 2e en 3e naamval van *wat* worden vervangen door *van wat* en *aan wat*, of *waarvan* en *waaraan*. B. v.: *Van wat* of *Waarvan* spreekt gij? *Aan wat* of *Waarvan* denkt gij?

In: *Vrouwe! Wat went gij? — Wat twist gij met dezen?*

*o Mijn ziel, wat buigt ge u neder?
Waar toe zijt ge in mij ontrust?*

1) *Woordenb. der Nederl. Taal*, kolom 1230.

heeft *wat* de waarde van eene bijwoordelijke bepaling: *waarlor, ter oorzaak waarvan*.

In: *Wat baat het u, verlaten weezen?* is, zoowel als in: *Het baatte wat, wat* een onbep. voorn., dat in den zoogenaamden bijwoordelijken 4den naamv. van hoeveelheid staat, dien men ook aantreft in: *Het baatte u* (4n.) *niets* (4n.); *Het baatte hen* (4n.) *een beelje* (4n.); *Het hielp hem* (4n.) *iets* (4n.); *Het schaadde u* (4n.) *een weinig* (4n.); enz.

In *wat* voor een blijft een onverbogen.

57. De *betrekkelijke* voornaamw. dienen om een bepalenden zin met een hoofdzin te verbinden. Als zoodanig worden gebruikt: *die, dat; welke, welk* of *dewelke, hetwelk; wie, wat; hetgeen*. B. v.: *De man, dien (of welken) gij gezien hebt, is hier; Hij, die gehoorzaam is, wordt geprezen; De pen, met welke hij schreef, is gevallen; Hij beweerde, hetgeen ik hem ten sterkste betwistte, dat de tiende penning Nederland had vrijgemaakt.*

Op personen laat men zoowel *wie* als *welke* slaan; op zaken, liefst *welke*: *Dat was de persoon, op wien (of: op welken) hij het oog had; Dat was de zaak, op welke hij doelde; Hij beloofde eene jaarwedde aan die vrouw, welke (en niet die, om der welluidendheid wille) hare kinderen de beste opvoeding zou geven; enz.*

Verbuiging van *die, welke, dat* en *hetwelk*.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. Die, welke.	1. Die, welke.	1. Dat, hetwelk. 1. Die, welke.
2. Wiens, welks.	2. Wier, welker.	2. Welks. 2. Wier, welker.
3. Wien, welken.	3. Die, welke.	3. Dat, hetwelk. 3. Wien, welken.
4. Dien, welken.	4. Die, welke.	4. Dat, hetwelk. 4. Die, welke.

Na voorzetsels gebruikt men niet *dien* of *die*, maar *wien* of *wie*; b. v.: *De man, met wien gij spreekt; De menschen, bij wie ik verkeer.*

58. De samengekoppelde bijwoorden *waaraf, waarvan, waarmede, waardoor, waarin, waaruit, waarop, waartoe* enz. komen niet zelden in de plaats der *betrekkelijke* voornaamw.; b. v.: *Dit is het paard, waarmede (met hetwelk) ik gekomen ben; Dit is het woord, waarop (op hetwelk)*

wij vertrouwen, of: Dit is het woord, waar wij op vertrouwen, of: voor de welluidendheid, daar wij op vertrouwen.

*Woord, waarop wij bouwen,
Daar wij op vertrouwen,
Evangeliewoord!
Zalig, die u hoort.*

Er is onderscheid in beteekenis tusschen: *Waarom lacht gij?* en *Waar lacht gij om?* Zoo ook tusschen: *Waarom zullen we wedden?* en *Waar zullen we om wedden?* — Ook de samengekoppelde bijwoorden *hierom* en *daarom* kunnen aanleiding geven tot eene verschillende opvatting, naar dat ze al of niet gekoppeld zijn: *Daarom komt hij; Daar komt hij om; Hierom komt hij; Hier komt hij om.*

Wie en *wat* sluiten niet zelden zoowel het aanwijzend als het *betrekkelijk* voorn. in zich, b. v.: *Het lijden is voor het leven, wat de regen is voor den akker; d. i.: Het lijden is voor het leven dat, dat de regen is voor den akker.* Zoo ook: *De achting is voor de vriendschap, wat de tak is voor de bloem, door welke zij getragen wordt; Zij bleven niet, wie ze waren, d. i.: Ze bleven niet die, die ze waren.*

59. De *telwoorden* geven de hoeveelheid of de rangorde der zelfstandigheden te kennen. Zij worden verdeeld in *hoofd- of grondgetallen*, en *ranggetallen*. De eerste geven te kennen, *hoeveel* voorwerpen van dezelfde soort er worden genomen; de laatste, *het hoeveelste* voorwerp in zijne soort bedoeld wordt.

Hoofd- of grondgetallen zijn: *een, tien, honderd, duizend, millioen* enz.

Bepaalde ranggetallen zijn: *de eerste, de tweede* of *de andere, de elfde, de vijf en zestigste, de vierhonderd acht en twintigste, de duizendste, de drie duizend driehonderd drie en dertigste* enz.

Onbepaalde ranggetallen zijn: *de laatste, de zooveelste, de hoeveelste.*

De *hoofdgetallen* en *ranggetallen* noemt men *bepaalde* telwoorden. *Onbepaalde* telwoorden zijn: *al, alles, beide,*

gezamenlijk, geheel, gansch, ieder, iegelijk, elk, geen, eenig, eittelijke, sommige, menig, veel, weinig, genoeg, half, wat, luttel, enkele; verscheidene, onderscheidene, verschillende.

De onbepaalde telwoorden zijn eigenlijk bijvoeglijke naamwoorden of zelfstandig gebruikte bijv. naamw. Worden ze zelfstandig gebruikt, dan krijgen sommige den naam van gemeenschachtige zelfst. naamw., als: *ieder* (*ieders, eens ieders*); *iedereen* (*iedereens*); *een iegelijk* (*eens iegelijks, een iegelijk*); *menigeen* (*menigeens*); *elkeen* (*elkeens*). Dit *een*, waarmede zij verbonden, of waardoor zij voorafgegaan worden, is het onbepaald vooruaamw. *een*.

Nog rekent men onder de telwoorden: De *herhalingsgetallen* (ook *bijwoorden van herhaling* geheeten): *eenmaal, driemaal, achttienmaal, acht malen, veelmaal, vele malen; eenmaal is geenmaal; zesmaal twee is twaalf; hij deed het een- en andermaal; — anderwerf, driewerf; eenerwerf, anderwerf, derdewerf; — ereis, 'reis, twee reizen, drie reizen; een keer is geen keer, twee keer, vier keer* enz.

In *driemaal, driewerf, driekeer* en alle dergelijke woorden hebben *maal, werf* en *keer* nagenoeg de waarde van een achtervoegsel. In de niet samengestelde uitdrukkingen: *drie malen, drie keeren, drie reizen* daarentegen blijven *maal, keer* en *reis* zelfst. n., nemen daarom den meervoudsvorm aan en blijven van het grondgetal gescheiden. Nog dient aangestipt te worden, dat *driewerf* enz. minder in gebruik is dan de overige samenstellingen en min of meer ouderwetsch klinkt.

Dubbel zoo groot beteekent hetzelfde als *tweemaal* zoo groot.

De *verdubbelgetallen*: *drievoudig, tienvoudig, tienvoud, veelvoudig, veelvoudig, menigvuldig* enz. De verdubbelgetallen op *voud* komen alleen voor als bijwoorden van hoeveelheid of hooggroetheid; die op *-voudig* tevens als bijvoegl. naamw.; die op *-vuldig* alleen als bijv. naamw.

Naast *tweevoudig* bestaat *dubbel, Driedubbel, vierdubbel* enz. worden in de spreektaal, minder juist, als bijvoegl. naamw. of bijv. van hoeveelheid gebruikt voor *drievoudig, viervoudig* enz. In de schrijftaal wachte men er zich voor.

De *soortgetallen* (onverbuigbare bijv. n.): *eenerlei, tweerhande, drieerhande, drieërlei, vierderlei, vijfderhande, allerhande, menigerlei* enz.

Er is verschil in beteekenis tusschen *éens* en *eens*, *éene reis* en *een reis*, *ereis*, *reis*: *Ik ben er maar éens* (eenmaal) *geweest*; *Er was eens* (op zekeren tijd) *een wijs vorst, die Salomo heette*; *Maar éene reis heeft zij 't gedaan*; *Kom ereis hier!*

Men schrijve niet: *Deze tuin is eens zoo groot als die 1)*, maar: *Deze tuin is tweemaal zoo groot als die*. Ook schrijve men liever: *Hij is meer dan viermaal zoo rijk als ik*; *Hij is ruim viermaal zoo rijk als ik*, dan: *Hij is viermaal rijker dan ik*, enz.

In *allertei soort van koopwaar, allerhande slag van volk*, enz. zijn *soort* en *slag* overtoellig. Men schrijve dus: *allerhande koopwaar* of *alle soorten van koopwaar*; *allerhande volk* of *alle slag van volk*.

Meer en meer wint het gebruik veld om in uitdrukkingen als de volgende het voorzetsel *van* weg te laten: *Er zijn meer van dat slag (van) gemeentebesturen*; *Dat is eenz soort (van) hout, die zeldzaam is*; enz. Dit verdient geene aanbeveling. Men behoude in dergelijke uitdrukkingen het voorzetsel, of vindt men ze te stroef, zoo geve men er eene andere wending aan, b. v.: *Er zijn meer gemeentebesturen van dat slag*; *Dat is eenz houtsoort, die zeldzaam is*; enz.

60. *Eén man, ééne vrouw, één kind* wordt verbogen als *een man, eene vrouw, een kind*.

Verbuiging van het lidwoord *een*, als zelfstandig beschouwd.

ENKELVOUD.

Mannelijk	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De eene.	1. De eene.	1. Het eene.
2. Des eenen.	2. Der eene.	2. Des eenen.
3. Den eenen.	3. Der eene, de eene.	3. Den eenen, het eene.
4. Den eenen.	4. De eene.	4. Het eene.

Even zoo verbuigt men *de andere*. In den 1sten en den 4den naamval schrijft men ook *de een* en *de ander, den een* en *den ander*. *Ander* wordt soms samengetrokken tot *aár*, gelijk *anders* tot *aárs*. *Aár* en *aárs* behouden, als ongewone vormen, het samentrekkings-

1) In *Deze tuin is eens zoo groot als die* is eigenlijk vóór *eens* het woordje *nog* uitgevallen. De zin beteekent dan: *Deze tuin is zoo groot als die met nog eenmaal die grootte er bij*. Ook in andere samengestelde zinnen wordt in den hoofdzin dit *nog* gemist. *Ik heb er* (nog) *eens zooveel als hij* (er heeft). — *Deze tuin is driemaal zoo groot als die bet*, eigenlijk: *Deze tuin is driemaal* (de grootte van dien tuin) *zoo groot als die* (tuin). Zoo alleen is het verklaarbaar, dat: *Deze weide is viermaal grooter dan die* in het dagelijksch leven beteekent: *Deze weide is vijfmaal zoo groot als die*. In de gedachte wordt de grootte van die weide aangenomen als de gemeene maat van beide weiden. Volledig zou dan de samengestelde zin luiden: *Deze weide is viermaal* (de grootte van die weide) *grooter dan die* (weide).

teeken, dat *elkaar* en *malkeer* missen kunnen. *Eén* heeft soms de beteekenis van *dezelfde*, *hetzelfde*.

Komt! sterken wij den liefdeband!
Eén strijd is 't, dien wij strijden,
Eén lijden, dat we lijden,
Op reis naar 't hemelsch vaderland.

In: *De eenen deden dit, de anderen dat*, is *eenen* een onbepaald telwoord, en beteekent zooveel als *sommigen*.

61. De hoofdgetallen kunnen ook in het meervoud gebruikt worden; b. v.: *Jezus met de twaalven; met ons vieren; met u achten; met hun tien; Noach was met zijn achten in de ark 1); het is bij vijven; het was bij zessen; honderden menschen; duizenden engelen; hij wierp de twee tweeën; hij is van zessen klaar; de overzetting der Zeventig; zij kocht bij den kaarsenmaker een pond achten 2); hij vouwde het in vieren; hij perkte het terrein in vieren af; ik geef het u in negenen te doen; alle goede dingen bestaan uit drieën; enz.*

Men zegt natuurlijk: *Het is bij ééne*.

Opmerking verdienen de Zuidnederlandsche vormen: *gedrieën*, *gevieren* enz.: *Zij trokken gedrieën* (d. i. met [hun] drieën) *over den Rijn*.

62. Er is onderscheid tusschen: *zijn ééne paard* en *een zijner paarden*; *zijne twee paarden* en *twee zijner paarden*; enz.

Zij gaan twee en twee bet. zij gaan bij tweeën; *zij gaan twee aan twee* bet. zij gaan bij vieren. Deze onderscheiding wordt niet altijd in acht genomen; bijv.: *Een vierhoek, waarvan de zijden twee aan twee evenwijdig loopen*, noemt men een *parallelogram*; *In het bagno zijn de boeven twee aan twee aangeketend*;

Den rug gekromd en 't hoofd gedoken,
Verstrooiden zij zich paar aan paar,
Terwijl ze fluistren tot elkaar:
„Nooit heeft een mensch alzoo gesproken.”

TOLLENS. *De overspelige Vrouw*.

1) Vroeger schreef men: *Noach zijn achtster* voor *Noach met zijn achten*.

2) In deze beteekenis heeft het telwoord zelfs een enkelvoud en komt het voor als verkleinwoord: *Geef mij eene zes voor den kandelaaer en een zestientje voor de lantaren*.

En, het oudste en beste, wordt meer en meer door *aan* verdrongen: *En van alle vleesch, daar een geest des levens in was, kwamen der (er) twee en twee tot Noach in de arke*. Gen. VII: 15. *En Hij riep tot zich de twaalven en begon hen uit te zenden twee en twee*. Marc. VI: 7.

63. *De andere* beteekent de *tweede* 1). Nog zegt men *ten andere* voor *ten tweede*, *andermaal* voor *ten tweeden male*, *anderendaagsch* voor *wat om den anderen* (d. i. om den tweeden) *dag* plaats heeft en schrijft men *anderhalf* voor *tweedehalf*, dat is: *het een geheel en het andere geheel half*. Zoo ook schrijft men *derdehalf* enz. voor *twee geheelen* en *het derde geheel half*. *Derdehalve week, vierdehalve dag* bet. dus: *twee en een halve week, drie en een halve dag*, dat is: *twee weken en eene halve week, drie dagen en een halve dag* 2). Men zegt zoowel *twee en een halve cent*, d. i. *twee centen en een halve cent*, als *twee cent en half*, d. i. *twee cent geheel en een cent half*, enz. Zoo ook *drie en een halve maand* of *drie maanden en half*.

64. Worden de onbepaalde telwoorden zelfstandig gebruikt, zoo schrijft men, van personen sprekende: *allen, velen, weinigen, beiden, eenigen, sommigen* enz.; spreekt men van andere voorwerpen, zoo schrijft men: *alle, vele, weinige, beide, eenige, sommige* enz. B. v.: *De kinderen zijn allen ziek; De pennen zijn alle vermaakt*; enz.

Beiden en *allen* worden vaak door een voornaamwoord voorafgegaan: *wij beiden, die allen, zij allen; ons beider vrienden* (voor: *onzer beider vrienden*); *u beider ouders* (voor: *uwer beider ouders*); *hun aller vrienden* (voor: *hunner aller vrienden*); *u aller moeder*; enz. Eene enkele maal komt de onverkorte vorm nog voor:

In hem is God ons aller God;
Eén Heiland, één behoeder
Is onzer aller broeder;
Eén uitzicht is ons aller lot.

1) Zoo schreef men dan ook in het Middelned. immer *de andere dag van Maart* enz. voor *de tweede dag van Maart*.

2) Men ziet uit *derdehalf, vierdehalf, vijfdehalf* enz., dat *half* verbonden wordt met een ranggetal. *Achtehalf* is daar slechts schijnbaar mee in strijd. *Achte* is hier geen grond- of hoofgetal, maar een ranggetal. Dezen vorm had het woord reeds in het Middelned., waar het oorspronkelijk *achtede* of *achte* luidde (voor *achtde*, waaruit, door den invloed der *t* van *acht*, *achte* ontstond), of, met inschuiving eener *n*, *achtende*. Het Nederlandsch heeft thans *achtste*, het Hoogd. evenwel *achte*.

At blijft voor een lidwoord of voornaamwoord 1) liefst onverbogen: *al de zorg, al mijne vreugd*, enz. Na *menig* staat het zelfst. naamw. steeds in het enkelvoud: *menig man, menige vrouw; menigmaal*.

Men schrijft zoowel *beide deze boeken, deze boeken beide*, als *deze beide boeken*; zoowel *geheel den dag*, als *den geheelen dag*; zoowel *al deze boeken*, als *deze boeken alle*; zoowel *al des konings vrienden*, als *des konings vrienden allen*; zoowel *zijn gansche vermogen*, als *gansch zijn vermogen*; enz.

Men vindt zoowel *Geef mij alle drie de boeken, Geef mij de boeken alle drie*, als *Geef mij alle drie boeken, Geef mij al de drie boeken*. De laatste twee volzinnen klinken stroef en onwelluidend; daarom verdienen de eerste twee de voorkeur.

Staat *genoeg* achter het zelfst. naamw., zoo wordt het van een onbepaald telwoord een bijwoord van hoegrootheid: *Hij heeft geld genoeg*. Hetzelfde geldt omtrent *te veel* en *te weinig*: *Hij heeft te veel geld, Hij heeft geld te veel; Zij had te weinig koopwaren, Zij had koopwaren te weinig*. Er is zelfs een aanmerkelijk onderscheid in de beteekenis dezer volzinnen. De tweede zegt zooveel als: *Hij heeft meer geld, dan hem toekomt*, of ook: *Hij heeft meer geld, dan hij noodig heeft; Hij kan wat missen*; de vierde beteekent: *Zij had koopwaren te kort, minder dan haar toekam*. De eerste en de derde volzin wijzen alleen aan, dat de hoeveelheid te groot of te klein was.

Geen 1) wordt verbogen als het telwoord *een*. Soms komt het voor als een ontkennend lidwoord van eenheid, als een ontkennerd telwoord, of als een ontkennend voornaamwoord; b. v.: *Dat is geen vogel, het is een zoogdier; Hij heeft geen cent op zak; Hij steekt geene hand uit*; enz.

Staat *geen* in beteekenis gelijk met het ontkennend bijwoord *niet*, dan wordt het niet verbogen: *Karigheid is geen spaarzaamheid en mildheid is geen verkwisting; Geen wijsheid, geen overleg baatte hier; Ze zijn geen goede vrienden meer*;

*Geen heiligheid wordt hier gevonden,
Die niet aan dezen wortel groeit.*

1) De aanwijzende voorn. *zoodanige, dusdanige* en *dergelijke* schijnen hierop eene uitzondering te maken. Men vindt ze ten minste gewoonlijk voorafgegaan door *alle*: *alle zoodanige menschen, alle dusdanige gesprekken, in alle dergelijke gevallen*, enz. De onverbogen vorm zou hier zelfs iets hard hebben.

2) *Geen* was eerst *negeen*, later *egeen*. Eigenlijk is het *neheen* = noch *een*.

Vele wijn beteekent vele soorten van wijn, *velerlei wijn; veel wijn* beteekent eene groote hoeveelheid wijn. Een gelijk onderscheid is er tusschen *weininge biter* en *weinig biter*; enz.

Worden *de eerste* en *de laatste* zelfstandig gebruikt, dan ontvangen ze altijd eene *n*: *Kocien en schapen zijn nuttige dieren: de eersten geven ons melk, de laatsten geven ons wol*.

Men zegge niet: *In den Rijn ontlasten zich meerdere rivieren*; maar: *vele of verscheidene rivieren*. Meerdere is hier een germanisme. *Ietwat*, door sommigen afgekeurd, wordt door anderen met zekere voorliefde gebruikt.

Beteekent *eerste* zooveel als *eerstkomende, eerstvolgende* en *laatste* zooveel als *laatsleden, laatstverloopen*, dan kunnen ze door een hoofdgetal gevolgd worden; b. v.: *Gij moet mij in de eerste drie, vier dagen niet lastig vallen; We zullen hem in de eerste zes weken niet terugzien; Hij is in de laatste drie dagen hier niet geweest; Het uitroeien van wild gediorle kan binnen de eerste honderd jaren na den Zondloed niet zulk eene groote weldaad geweest zijn; Geduchte bewegingen kenmerken de laatste vijf en twintig jaren onzer geschiedenis*; enz. Schreef men in den laatsten volzin: *de vijf en twintig laatste jaren*, zoo zou men onze geschiedenis als een afgesloten tijdperk voorstellen en we zouden verder geene geschiedenis meer hebben.

Behouden *eerste* en *laatste* hun karakter van rangschikkende telwoorden, dan kunnen ze door een hoofdgetal gevolgd worden; verliezen ze dit karakter, nemen ze dat van bijvoeglijke naamw. aan, dan kunnen ze door een hoofdgetal voorafgegaan worden; b. v.: *De leerlingen zullen de school drie en drie verlaten. De eerste drie worden op twee passen afstands door de tweede drie gevolgd en zoo gaat het tot de laatste drie toe; — De vier eerste (voorste) huizen dezer straat; De vijf eerste (voorste) letters van het alphabet. De zes laatste (achterste) boomen van deze rij; De drie eerste (voorname, aanzienlijkste) handelshuizen van Amsterdam*; enz. Zoo schrijve men dan ook: *de tien eerste verzen van dit hoofdstuk, de drie laatste dagen van de week*, enz.

In: *'t Is een eerste* (zeer groote) *deugniet* en soortgelijke uitdrukkingen heeft *eerste* de bet. van den volstrekt overtreffenden trap.

Men schrijve: *te drie uren, om drie uren, te drie uur, om drie uur* enz., en niet *ten drie ure*. *Hij kwam te halfdrie, te halftijf* enz. verdient de voorkeur boven: *Hij kwam om half drie, om half drie uren*. Men kan ook schrijven: *halfdrie uur, halftijf uur* enz.

Worden de termen van de schaal van het tientallig stelsel door een hoofdgetal voorafgegaan, dan nemen zij den meervoudsvorm

niet aan: *zeshonderd, acht duizend, tien millioen, drie bilioen* enz. De volgende volzinnen zijn dus niet onberispelijk: *Op onze aarde leven twaalfhonderd milloenen zielen; Men gaf Napoleon het eiland Elba als een eigenlom, liet hem den titel van keizer en een jaarlijksch inkomen van 3 millioenen gulden.*

Hierbij valt op te merken, dat alleen de term *honderd* met het vermenigvuldigende hoofdgetal verbonden wordt; dat deze verbinding blijft bestaan, al komt de samenstelling voor als deel van een ranggetal: *de driehonderd vijf en zestigste dag des jaars*; dat *duizend*, door een hoofdgetal voorafgegaan, te beschouwen is als een zelfstandig naamwoord.

In de uitdrukkingen *twee duizent, twee millioen, twee bilioen*, enz. blijft *twee* een telw. *Duizent* is hier, gelijk met *millioen, bilioen* enz. altijd het geval is, als een zelfstandig naamwoord in den enkelvoudsvorm te beschouwen. In *tweehonderd* heeft, door de weglating van *maal*, *twee* de beteekenis van een bijwoord van herhaling. *Tweehonderd* is en blijft een bepaald telwoord. Het beteekent *tweemaal honderd*. *Twee duizent, twee millioen* daarentegen stemmen overeen met *twee el, twee last, twee dozijn, twee paar, twee koppel* enz. Wat hier van *tweehonderd* en *twee duizent, twee millioen* enz. gezegd is, geldt, natuurlijk voor *driehonderd, vierhonderd* enz., *drie duizent, vier duizent* enz.

Ook na de onbepaalde telwoorden *enkele, enige, verscheidene, luttele* enz. verwerpen *honderd, duizent* enz., wanneer ze onmiddellijk door een zelfst. naamw. gevolgd worden, niet zelden den meervoudsvorm: *Eenige honderd el dichter bij; Enkele duizent passen verder; De Heer is gekomen met zijne veel duizent heiligen, om gericht te houden tegen allen;*

Wij zien d' onmeetbren oceaen,
 Waarin de ontelbre sferen drijven,
 Die ons des daags verborgen blijven,
 Maar in den nacht te schitteren staan...
 't Is slechts een ondeel van 't heelal;
 't Zijn dropplén van onpeilbre bronnen;
 't Zijn luttele tienduizent zonnen
 Van 't nameloos miljoental.

TOLLENS. *Aoondwandeling.*

Men schrijve: *honderd en een soldaten, duizent en een paarden*. Zoo ook *duizent en een pennen*, en niet *duizent en enge pennen*.

Enkelen schrijven: *Hij verdeelde het lunt onder de negen en een halve stammen*, in plaats van: *onder de negen en een halve stam*, hetgeen geene navolging verdient.

Men schrijft: *Er waren honderd soldaten, duizent ruiters, zonder, een millioen krijgsknachten*, daarentegen, met het lidwoord van eenheid 1). Er is onderscheid tusschen *honderd soldaten* en *een honderd soldaten, duizent paarden* en *een duizent paarden*. Deze onderscheiding bestaat bij *millioen, bilioen* enz. niet, daar deze steeds beschouwd worden als zelfstandige naamw. van het onzijdig geslacht, en in het enkelvoud niet anders kunnen voorkomen dan voorafgegaan door een of ander bepalend woord. In: *Hij bezit een millioen*, blijft het zelfst. n. *gulden* achterwege 2).

65. Het *werkwoord* stelt eene *werking* voor als eene *werking*. Het drukt of eene eigenlijke werking uit, of iets dat slechts als eene werking gedacht wordt; b. v.: *leggen, slaepen, schrijven, geven; liggen, slepen, blijven, leven*.

De zelfstandige naamw. *loop, val, slag, gebabel, geloep, ge'ans* enz. stellen werkingen voor als *zelfstandigheten*. Van deze is bij de werkwoorden geen sprake.

66. Eene werking is niet denkbaar zonder een of meer *werkers*: personen of dingen, die werken. De *verschillende vormen*, die het werkwoord aannemt, om het verband uit te drukken, dat er bestaat tusschen den werker en de werking, heeten de *personen* van het werkwoord.

Bij het denken gaat men van twee tijdpunten uit: of van het *tegenwoordige*, of van het *verledene*. In het eerste geval beschouwt men alles, zooals het zich liet aanzien op het oogenblik dat men denkt; in het andere, zooals het zich liet aanzien op het tijdstip, waarin men zich met zijne gedachten terugplaatst. Dit laatste heeft plaats bij het verhalen van gebeurde dingen. De werkwoorden drukken dit onderscheid in de beschouwing der werkingen door hun vorm uit: *Hij valt en breekt zijn leen; Hij viel en brak zijn been*.

1) Millioen is oorspronkelijk een benoemd getal en beteekent 10 tonnen gouds of schats, de ton berekend op 100000 eenheden der gebruikelijke landsmunt, zoodat door millioen in verschillende landen verschillende geldsommen bedoeld worden. Tot in de 18e eeuw werd *millioen* in het tellen hardnekkig vermeden.

2) In: *Zij is een ton of een tonnetje rijk*, laat men na *ton* het zelfst. naamw. *gouds* of *schats* weg.

Eene werking is, ten aanzien van het tegenwoordige en verledene, of *gelijktijdig*, of *toekomstig*. De vormen van het werkwoord duiden die verschillende betrekkingen aan: *Hij belooft* (gelijktijdig ten aanzien van het tegenwoordige tijdstip), *dat hij het doen zal* (toekomstig ten aanzien van het teg. tijdstip); *Hij beloofde* (gelijktijdig ten aanzien van een verleden tijdstip), *dat hij het doen zou* (toekomstig ten aanzien van een verl. tijdstip).

Eene werking wordt of gedacht als *aan den gang zijnde*, als *nog voortdurende*, als *onvoltooid* of *onvolmaakt*, dat is: als een *doen*; of als *gedaan zijnde*, als *voltooid* of *volmaakt*, dat is: als eene *daad*. Het werkwoord drukt deze onderscheiding door verschillende vormen uit: (*hij*) *leest, valt, lezen, vallen*; (*hij*) *heeft gelezen, is gevallen, gelezen hebben, gevallen zijn*.

Een werkwoord drukt derhalve door zijne vormen drie verschillende betrekkingen tot den tijd uit, die ieder tweeledig zijn. Door de vereeniging daarvan ontstaan acht verschillende tijdvormen.

De verschillende tijdvormen van een werkwoord worden de *tijden* van het werkwoord genoemd.

De *wijzen* der werkwoorden drukken de verschillende wijzen uit, *waarop eene gedachte gedacht is en voorgesteld wordt*.

67. De werkwoorden hebben vijf wijzen: vier eigenlijke en ééne oneigenlijke wijs: de *aantoonende*, de *aanvoegende*, de *voorwaardelijke*, de *gebiedende* wijs, en de *onbepaalde* wijs. De *gebiedende* wijs is uit de *aanvoegende* wijs ontstaan en de *onbepaalde* wijs wordt ten onrechte eene *wijs* genoemd.

De *aantoonende* wijs stelt iets voor als *werkelijk*: *Hij komt*; *Hij kwam*; *Hij zal komen*; *Hij zegt, dat hij komen zal*; *Hij zeide, dat hij komen zou*; *Hij zeide: ik zal komen*. De *aanvoegende* wijs stelt iets voor als *mogelijk* of *wenschelijk*: *Hij kome!* *Kwame hij toch!* De *voorwaardelijke* wijs stelt *iets wenschelijks* voor als *onmogelijk*: *Och, leefde hij nog!* *Ware hij niet gestorven!* De *gebiedende* wijs stelt iets voor als een *gebod*, *verzoek*, *vermaning*, *raad* enz.: *Kom, leer uwe les!* *Och, doe dat niet!* *Wees steeds beleefd!*

Komt het werkwoord zonder eenige vormverandering voor, dan zegt men, dat het in de onbepaalde wijs staat: *Leeren is nuttig*, *Reizen is aangenaam*, *Hij moet zijne les leeren*, *Zij zullen hier kunnen blijven wonen*.

De onbepaalde wijs wordt ook de zelfstandig naamwoordelijke vorm van het werkwoord geheeten.

De aantoonende wijs heeft al de tijden, die verschillende tijdsbetrekkingen aanduiden, dat is acht, als: vier tijden in welke men het tijdstip, waarin men met zijne gedacht'en verkeert, als *tegenwoordig* beschouwt, en vier tijden, in welke men dat tijdstip als *verleden* beschouwt.

De acht tijden der *aantoonende* wijs heeten:

Onvolm. tegenw. tijd: *hij spreekt* (gelijkt. *doen*),
 volm. tegenw. tijd: *hij heeft gesproken* (gelijkt. *daad*),
 onvolm. toek. tijd: *hij zal spreken* (toekomstig *doen*),
 volm. toek. tijd: *hij zal gesproken hebben* (toek. *daad*),
 onvolm. verleden tijd: *hij sprak* (gelijkt. *doen*),
 volm. verleden tijd: *hij had gesproken* (gelijkt. *daad*),
 verl. onvolm. toek. tijd: *hij zou spreken* (toek. *doen*),
 verl. volm. toek. tijd: *hij zou gesproken hebben* (toek. *daad*).

Soms wordt de onvolm. teg. tijd gebruikt in plaats van den onvolm. toek. tijd, als: *Morgen kom ik voor: Morgen zal ik komen: Wanneer vertrekt gij? voor: Wanneer zult gij vertrekken?*

De *aanvoegende* wijs heeft slechts de volgende vier tijden, als:

Onvolm. tegenw. tijd: *hij spreke*,
 volm. tegenw. tijd: *hij hebbe gesproken*,
 onvolm. verleden tijd: *hij sprake*,
 volm. verleden tijd: *hij hadde gesproken*.

De *onvolm. teg. tijd* (*hij spreke*) ziet op iets, waarvan men weet of meent te weten, dat het niet geschiedt, of niet geschied is. In den *volm. teg. tijd* (*hij hebbe gesproken*) geeft iemand den wensch te kennen, dat iets buiten zijn weten geschied zij. De *onvolm.* en de *volm. verl. tijd* kunnen slechts in verhalen en wel in voorwerpszinnen voorkomen: *Hij wenschte, dat zijn vriend*

drukken, wier vervulling, menschelijker wijze gedacht, mogelijk is: *De Koning leve! God zegne u!*

De gebiedende wijs heeft maar één tijdvorm: den onvolmaakt tegenw. tijd *spreek*.

Uitdrukkingen als: *Den moet niet opgegeven! Den arbeid aangevangen! Goed werken, Jongens!* hebben de kracht van de gebiedende wijs: *Geef den moet niet op! Vang den arbeid aan! Werk goed, Jongens!*

Doordien zinnen als: *Den moet niet opgegeven! Den arbeid aangevangen!* de kracht hebben van de gebiedende wijs, wordt daarin de 1e naamval door den 4en naamval vervangen. De eigenlijke beteekenis van soortgelijke volzinnen is: *De moet (vorde) niet opgegeven! De arbeid (vorde) aangevangen!*

De onbepaalde wijs heeft de vier volgende tijden:

onvolm. teg. tijd: *spreken*,
 volm. teg. tijd: *gesproken hebben*,
 onvolm. toek. tijd: *(te) zullen spreken*,
 volm. toek. tijd: *gesproken (te) zullen hebben*.

De onbepaalde wijs wordt verbogen als een zelfstandig naamw. van het onzijdig geslacht, als: *achtenswaardig, zingens tijd; tot walgens toe, op bezins, tot weerziens, tot wederopzeggens toe*.

Men zegt: *de nog te drukken bladen, de te leeren lessen, de te doene werken* voor: *de bladen, die nog moeten gedrukt worden; de lessen, die moeten geleerd worden; de werken, die moeten gedaan worden*. — Onzijdige werkwoorden mogen op deze wijze niet gebruikt worden. Men zegge dus niet: *de te komen gasten*, en in het schrijven vermijde men zelfs uitdrukkingen als de bovenstaande zooveel mogelijk.

Men zegt zoowel: *Iets te pletter slaan*, als: *Iets te pletteren slaan*; zoowel: *Iets te morzel slaan*, als: *Iets te morzelen slaan*; en zoo ook: *Iets te bursten slaan*, d. i.: *Iets slaan, tot het verpletterd, vermorzeld, gebursten is*. *Te morzel of te morzelen*, en *te pletter of te pletteren* beschouwe men als bijwoordelijke uitdrukkingen. *Pletter*: en *morzel* zijn daarin m. zelfst. naamw.

68. *Sprekende* en *gesproken*, *leerende* en *geleerd* enz. zijn eigenlijk bijvoeglijke naamwoorden, doch worden gewoonlijk *deelwoorden* genoemd: het eerste heet dan *tegenwoordig*

deelwoord of *deelwoord van den onvolmaakten tijd*; het tweede, *verleden deelwoord* of *deelwoord van den volmaakten tijd*.

Men schrijft zoowel: *Hij komt aanrijden*, als: *Hij komt aangevaren*; *Zij kwamen aanloopen*, als: *Zij kwamen aanjeloopen*; enz.

Men schrijft zoowel: *Ik heb leeren lezen*, als: *Ik heb lezen geleerd*; zoowel: *Zij had leeren teekenen*, als: *Zij had teekenen geleerd* of *Zij had het teekenen geleerd*. Zoo ook: *Ik heb leeren vergenoegd zijn* en *Ik heb geleerd, vergenoegd te zijn*; *Ik heb hem zijne ouders leeren beminnen* en *Ik heb hem geleerd, zijne ouders te beminnen*.

Men schrijft zoowel: *Hij heeft gelucht, begeerd, gepoogd, verlangd, verkozen, gemeend, gevreesd hem te zien*, als: *Hij heeft hem pogen te naderen*; *Men had hem begeren, verlangen te zien*; *Men heeft haar niet verkozen te ontvangen*; *Iemand had hem meenen te ontdekken*; *Wij hadden hem vreezen te ontmoeten*. Zoo ook: *Hij had behooren te komen* en *Zij hadden behoord te komen*; *Zij zijn beginnen (te) werken* en *Zij zijn begonnen te werken*.

69. De werkwoorden worden ten opzichte van hunne beteekenis verdeeld in *overgankelijke* (bedrijvende) en *onovergankelijke* (onzijdige).

Overgankelijke (of *bedrijvende*) werkwoorden zijn de zoodanige, die een *lijdend* of *rechtstreeksch voorwerp* bij zich kunnen nemen, dat de werking ondergaat, als: *slaan, koo- pen, nemen, eten, betreden* enz.

Dit *lijdend* of *rechtstreeksch* voorwerp, dat altijd in den 4en naamval staat, heet in 't bijzonder *HET voorwerp*. Wordt het beheerscht door een voorzetsel, dan houdt het op *HET voorwerp* te zijn: 't vormt dan met dit voorzetsel eene *bepaling*. B. v.: *Ik sla den hond* (lijdend voorwerp, 4n.); *Ik sla op den hond* (bepaling); *Ik eet brood* (voorwerp); *Ik eet van het brood* (bepaling); enz.

Onovergankelijke (of *onzijdige*) werkwoorden zijn de zoodanige, die geen *lijdend* of *rechtstreeksch* voorwerp bij zich kunnen nemen, als: *slapen, vallen, knielen, sterven, zitten* enz.

Onovergankelijke (onzijdige) werkw. kunnen een voorwerp in den 2en of 3en naamval bij zich hebben, als: *gedenken, betamen, toeschijnen*: *Gedenk mijner* (2n.); *Dat betaamt u* (3n.); *Dit schein hun* (3n.) zoo toe.

Onovergankelijke (onzijdige) werkw. kunnen een voorwerp in den 4n. naamv. bij zich hebben, als: *Hij gaat zijn gang*: *Zij schreide*

heete tranen; *Hel sneeuwde groote blokken; Hij ademt wraak; Hij wandelt zich moede; Zij lacht zich een ongeluk, enz.* (Zie bl. 15).

Sommige werkwoorden kunnen zoowel *overgankelijk* (bedrijvend) als *onovergankelijk* (onzijdig) zijn, b. v.: *Ik sla den hond* en *De klok slaat; De hond bijt mij* en *Kalk bijt; De jongen breekt een glas* en *Glas breekt ras; Hij neep u* en *De koude neep, enz.*

De onovergankelijke werkwoorden *af dalen, af klimmen, af kruipen, af rijden, af roeien, af glijden, af jiten, af klauteren, af knieren, af loopen, af luisteren, af strijten* enz. kunnen van een vierden naamv. *als bepaling* vergezeld gaan, die echter geenszins als een rechtstreeksch voorwerp of voorwerp der werking te beschouwen is. Zij zijn en blijven onovergankelijke of onzijdige werkw., hetgeen ook daaruit blijkt, dat ze het hulpwerkv. *zijn* behouden; b. v.: *Hij daalt den heuvel af; zij is de trap afgeklimmen; wij kroopen de hoogte af; zij relen den berg af; zij waren de rivier afgeroeid* enz.

Dezelfde opmerking geldt omtrent *op klimmen, op kruipen, op rijden* enz.: *Het kind is de ladder opgeklimmen; zij was de trap opgekroepen; men reed den heuvel op* enz.

Men zij er op bedacht, dat bovengenoemde en soortgelijke werkwoorden niet als overgankelijke of bedrijvende in den lijdenden vorm gebruikt kunnen worden. Men schrijve dus niet: *De heuvel werd (door hem) afgedaald, de berg werd (door hen) afgedren, de ladder werd (door het kind) opgeklimmen, enz.* Zoo toch zou men eene plaatsbepaling (*de heuvel, de berg, de ladder*) behandelen als het rechtstreeksch voorwerp van een overgankelijk of bedrijvend werkwoord.

Sommige met *af* samengestelde overgankelijke of bedrijvende werkw. zijn *schijnbaar* onovergankelijk of onzijdig, wanneer het voorwerp der werking verzwegen is. Daartoe behooren o. a. *afbakken, afbraken, af darschen, af drukken, af dweilen, af jegen, af jeten, af handelen, af koken* enz.; b. v. *Ik zal maar afbakken, dan heb ik gedaan werk; Hebt gij al afgebruukt, d. i. hebt gij het vlasbreken al ten einde gebracht? Morgen heb ik afgedorscht (gedaan met darschen); Dit cachet drukt raai af; De meid moest eerst af dweilen, en dan aan het schuven gaan; Morgen heeft de knucht afgejgd; Toe, jongen! eet af!; Hebt gij al met hem afgehandeld (het noodige besproken)?; Als de kookster afgekookt heeft, kan zij naar huis gaan.*

Sommige *onovergankelijke* werkwoorden worden bij voorkeur of uitsluitend met *hebben*, andere bij voorkeur of uitsluitend met *zijn* vervoegd. Bij de eerste heeft men voornamelijk de *handeling* op het oog, bij de laatste den *toestand*, welke daarop gevolgd is. Tot

de eerste behooren o. a. *staan, arbeiden, streven, luchten, weenen, sneeuwen, regenen, slapen, kunnen, mogen, willen* enz. Tot de laatste: *komen, weggaan, vluchten, landen, groeien, te gemeel gaan, sterven, vallen, ontwaaken, veranderen, verouderen* enz. Sommige onovergankelijke werkwoorden worden met *hebben* en *zijn* beide vervoegd: met *hebben* weder, wanneer men 't verhaal der *werking*, met *zijn*, wanneer men de vermelding van den veranderden toestand bedoelt; b. v.: *Ik heb hard geloopt, Ik heb mij moe geloopt, en Ik ben hard naar huis geloopt, Ik ben moe geloopt*; d. i.: na het loopen bevond ik mij te huis, was ik moede. Met *hebben* antwoordt het onderwerp op de vraag: *Wat hebt gij gedaan?* Met *zijn* geeft het onderwerp inlichting omtrent zijn toestand, *nodat hij 't gedaan heeft*, en zegt dus *waar* of *hoe* het zich dan bevindt, *waarheen* het zich begeven heeft, enz. Dit blijkt vooral bij de beschouwing der terugwerkende werkwoorden *zich afpeinzen* en *zich afspannen* b. v. Men vergelijke slechts: *Hij heeft zich afgepeinsd*: hij heeft zich afgemat door ingepannen peinzen, met *Hij is afgepeinsd; Ik heb mij gisteren afgepend*, d. i. afgemat door veel te schrijven, met: *Nu ben ik letterlijk afgepend*.

De overgankelijke werkwoorden *vergeten, volgen, beginnen* 1) en eenige andere, die vroeger onovergankelijk waren, worden dáárom zoowel met *zijn* als met *hebben* vervoegd. Beteekent *vergeten verzuimen mede te brengen*, dan heeft het uitsluitend *hebben*: *Ik heb mijn boek vergeten*; doch *Ik ben mijne les vergeten*. Zoo zegt men dan *Ik heb mijn werk begonnen* en *Ik ben mijn werk of: aan mijn werk begonnen* 2); *Ik ben hem (3 n.) nagevolgd*, d. i. nagegaan, en *Ik heb hem nagevolgd*, d. i. heb zijn voorbeeld gevolgd. De werkw. *achternagaan, achternaloopten* en *achternrijden* zijn, in den eigenlijken zin gebruikt, onovergankelijk of onz. Ze worden dan met *zijn* vervoegd, als men de beweging als eene *plaatsverandering*, doch met *hebben*, wanneer men ze als eene *handeling* beschouwt: *Ik ben hem (3 n.) tot aan de poort achternagegaan; Ik heb hem (3 n.) een half uur achternageloopt; Zij zijn hem (3 n.)*

1) *Beginnen* en *vergeten* regeerden in het Middelnederl. den 2en, *volgen* den 3en naamv. Nog wordt in het Hoogd. *vergeten* door den 2en en *volgen* door den 3en naamv. gevolgd.

2) Er is eenig verschil in bet. tusschen *aan iets beginnen* en *iets beginnen*. In de eerste uitdrukking is *beginnen* onz. of onovergankelijk, ziet dus geheel op het onderwerp en staat derhalve *de persoon die begint* op den voorgrond. In de tweede uitdr. is *beginnen* bedr. of overgankelijk. Daar staat dus *de zaak* of *de handeling, die begonnen wordt*, op den voorgrond: *Zijt ge nog niet aan het werk begonnen? Wanneer zult ge er aan beginnen? — Wat zal hij nu beginnen? Wat heb ik begonnen? Zij zal eenen winkel beginnen.*

ochternagereden. Worden ze figuurlijk opgevat, dan zijn ze overgankelijk of bedrijvend en worden alleen met *hebben* vervoegd: *Hij ging zijn vader achterna* (trad in diens voetstappen, volgde hem in handel en wauzel); *Ik heb hem zorgvuldig nagegaan* (zijn gedrag bespied); *maar hem op niets kwaads betrapt*; *Die huisvrouw loopt, rijdt hare dienstboden den geheelen dag achterna*, prist op haar, let op hare handelingen, om haar telkens tot plichtsbetrachting aan te drijven. *Achternazitten*, dat alleen bedrijvend is, wordt, zoowel in eigenl. als figuurl. zin, alleen met *hebben* vervoegd: *De huzaren zaten den vijand achterna*; *Die onderwijzer heeft zijne leerlingen achternag-zeten*. *Achternagaan*, *achternarijden*, *achternaloopen* en *achternazitten* zijn eigenlijk bloote versterkingen van *nagaan*, *narijden*, *nuloopen* en *nezitten*. Daarom geldt, wat van de eerstgenoemde werkw. is gezegd, ook grootendeels voor de laatste: *Hij is haar tot aan de kerk nagegaan*; *Men heeft zijne handelingen weken lang nagegaan*; *Gij hebt dien knaap niet genoeg nagederd*; *De hond is mij nageloopt*; *Hij zit zijn knecht den geheelen dag na*.

Zoo zijn er meer werkw. die, met *zijn* vervoegd, in eenen eigenl. met *hebben* vervoegd, in eenen fig. zin opgevat worden: *Ik ben hem voorbijgegaan*; *Men heeft hem schandelijk voorbijgegaan*.

Tot de *overgankelijke* (bedrijvende) werkwoorden behoren de *terugwerkende* werkwoorden.

Terugwerkende werkwoorden zijn de zoodanige, waarbij het onderwerp, waarvan de werking uitgaat, tevens het voorwerp is, dat die werking ondergaat, zooals: *zich waschen*, *zich schamen*, *zich inbeelden*, *zich veroorloven*.

Zich schamen, *zich inbeelden*, *zich aanmuetigen* enz., die niet zonder *zich* kunnen voorkomen, heeten *noodwendig* terugwerkende; *zich waschen*, *zich kleeden*, *zich prijzen* enz., die ook zonder *zich* gebruikt worden, heeten *toevallig* terugwerkende. Deze hebben vaak het woordje *zelve* bij zich, als: *Hij prijst zich zelve*; *Hij wacht zich zelve*; *Ik kleed mij zelve*. Men schrijve liefst niet: *Ik schaam mij zelve*, *Ik beeld mij zelve in*.

70. Wanneer een werkwoord zoo gebruikt wordt, dat de persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat, niet uitdrukkelijk genoemd, maar door het onzijdig voornaamwoord *het* uitgedrukt wordt, dan heet zoo'n werkwoord *onpersoonlijk*.

Echte of *wesentlijk* onpers. werkw. zijn: *het regent*, *het waait*, *het hagelt*, *het is koud*, *het is warm*; *mij* (4n.) *dorst*, *hem*

(4n.) *hongerde*; *mij* (4n.) *duizelt*; *hem* (4n.) *huiverde*; *het ontbreekt hem* (3n.) *aan moed*, *het faalt hem* (3n.) *aan krachten*, *het scheidt hem* (3n.) *aan het hoofd*; *mij* (4n.) *droomde*, *dat ik koning was*; *mij* (4n.) *docht*, *dat hij het ernstig meende*; *mij* (4n.) *heugt*, *dat ik hem meer gezien heb*; enz. 1).

Bij sommige onpersoonlijke werkw. wordt het voorn. *het* gemist. Zoo staat *Mij dorst* voor *Het dorst mij*, enz.

Voorbeelden van *onechte* of *schijnbaar* onpers. werkw. vindt men in de volgende zinnen: *Het smart hem*, *dat gij ziek zijt*; *Het bevreemdt mij*, *dat hij niet hier is*; *Het verheugt hem*, *dat gij hier zijt*; *Het geschiedde*, *dat hij ziek was*, enz., welke beteekenen: *Dat gij ziek zijt*, *smart hem*; *Dat hij niet hier is*, *bevreemdt mij*; *Dat gij hier zijt*, *verheugt hem*; *Dat hij ziek was*, *geschiedde*.

De onpersoonl. werkw. *regenen*, *sneeuwen*, *hagelen* enz. worden soms gevolgd door een zelfstandig naamw., waaraan de werking, door het werkw. uitgedrukt, wordt toegekend: *Het regent slagen*; *Het regent asch*; *Het sneeuwt bloesems*; *Het hagelde kogels*; enz. In deze en soortgelijke volzinnen staat het zelfst. naamw., als het ware onderwerp van den volzin, in den len naamval. *Het regent slagen* toch zegt zooveel als: *Slagen regenen*, *er regenen slagen*; *Het regende asch*, zooveel als: *Er regende asch*, *asch regende*; enz. Duiden echter de zelfstandige naamw., welke op de evengenoemde werkwoorden volgen, de *gewone*, de *natuurlijke* voortbrengselen aan van de werking, die door het werkw. uitgedrukt wordt, dan staan ze in den 4en naamv.: *Het regent water*; *Het sneeuwt vlokken*; *Het vriest ijs*. (Zie bl. 15.)

Nog verdienen genoemd te worden de *werkwoorden van oorzaak* en van *herhaling*: *zetten* (eigenlijk: doen *zitten*), *leggen* (doen *liggen*), *drenken* (doen *drinken*), *zoogen* (doen *zuigen*), *voeren* (doen *vaaren*, d. i. *rijden*), *slepen* (doen *slepen*), *leiden* (doen *lijden*, d. i. *doen gaan*), *nellen* (doen *vallen*); — *trappelen*, *wippelen*, *trippelen*, *krabbelen*, *klapperen*, *bibberen*, *stolteren*, *hinkelen*, *blakeren* enz.

Er is geen onderscheid van betekenis tusschen: *bevochten* en *bevochtigen*, *begiften* en *begiftigen*, *nullen* en *nulligen*, *verkonnden* en *verkonndigen*, *vesten* en *vestigen*, *kruisen* en *kruisigen*, *voleinden* en *voleindigen*, *spijzen* en *spijzigen*, *noodden* en *noodigen*, *verzaden* en *verzadigen*, *vereenen* en *vereenigen*, *hulden* en *huldigen*, *zich verlusten* en *zich verlustigen*, *afpijnen* en *afpijnigen*.

1) De volzinnen, met echte onpersoonl. werkw. samengesteld, behoren tot de bestaanszinnen.

Men houde in het oog, dat wel de vormen op *-en* in dezelfde beteekenis gebruikt worden als die op *-igen*, maar dat niet het omgekeerde plaats heeft. Zoo hebben b. v. *kruisen* en *nulten* beteekenissen, welke *kruisigen* en *nultigen* niet hebben: *een weg kruisen*; *dat schip kruist in de Zee der Mclukken*; *wat nut u al die moeitevolle arbeid?*; *Jezus werd gekruisigd, gekruist*; *Hij heeft spijsz noch drank genuttigd, genut.*

71. Onder de werkwoorden zijn er eenige, die *hulpwerkwoorden* heeten.

Hulpwerkwoorden van den *tijd* zijn: *hebben, zijn* en *zullen*: *Ik heb gegaan, Ik ben gegaan, Ik zal gaan.*

Hebben en *zijn* zijn de hulpwerkw. van den *verleden* (volmaakt), *zullen* is dat van den *toekomenden* tijd.

Ook *gaan* en *blijven* komen soms als hulpwerkwoorden van den tijd voor: *Ik ga lezen, ik blijf lezen.*

Hulpwerkwoorden van de *wijze* zijn: *zullen, mogen* en *laten*, als: *Ik wil, dat hij mij groeten zal* voor: *Ik wil, dat hij mij groete*; *Wanneer het gebeuren mocht* voor: *Wanneer het gebeurde*; *Laat hem leeren!* — *Zullen* en *mogen* zijn de hulpwerkw. van de *aanvoegende*; *laten* is dat van de *gebiedende* wijs.

Doen werd vroeger in het Middelnederlandsch, en zoo ook in het Oudnederlandsch, eene enkele maal gebruikt, gelijk nu nog in het Engelsch, als het hulpwerkwoord van de onbepaalde wijs.

's Werelds goed,
Dat dikwijls doet
Den mensch bekoren,
Wordt moeilijk vergaard,
Met zorg bewaard,
Met rouw verloren.

VONDEL.

Hier bet. *doet* bekoren blijkbaar *bekoort*.

In het Wilhelmslied legt de beroemde MARNIX VAN SINT ALDEGONDE den grooten Zwijger de volgende regelen in den mond:

Na 't zuur zal ik ontvangen
Van God, mijn Heer, dat zoet:
Daarnaar zoo doet verlangen
Mijn vorstelijk gemoed.

Doet verlangen bet. hier *verlangt*.

Nog heden ten dage komt in de spreektaal en in lossen stijl *doen* voor als hulpwerkw. van de onbep. wijs. Zoo zal men op de vraag: *Wat doet het buiten?* antwoorden: *Regenen*: een betrekkelijk onvolledige zin, die, aangevuld, luiden zal: *Het doet regenen*, d. i. *Het regent*. Op: *Wat deed hij, toen gij bij hem kwaamt?* zal het antwoord b. v. wezen: *Lezen, schrijven, teekenen* enz., d. i. *Hij deed lezen, hij deed schrijven, hij deed teekenen*: hij las, hij schreef, hij teekende. — Op het gezegde: *Dat verwondert me*, volgt niet zelden de vraag: *Doet het?*, d. i. *Doet het u verwonderen*: *Verwondert het u?*

De werkwoorden *kunnen, mogen, moeten, willen* en *durven*, die niet zonder een ander werkwoord in de onbepaalde wijs, waarmede zij één begrip vormen, kunnen voorkomen, kan men als *hulpwerkwoorden van wijze* of, liever, als *wijzigende hulpwerkwoorden* beschouwen, daar zij als het ware eene wijzigende bepaling geven aan den inhoud der onbepaalde wijs. B. v.: *Ik mag komen; Hij kan lezen; Zij moet gehoorzamen; Ik wil schrijven; Hij durft liegen*. Vroeger noemde men deze werkwoorden *hulpbehoevende* werkw. — Soms is de onbep. wijs, die van deze werkw. afhangt, verzwegen, als:

De kloeke Rijp wil mee en met hem samenspannen,
d. i. *wil meejaan; Ik mag leeren teekenen. Moogt gij ook? d. i. ook leeren teekenen?* Zoo ook in: *Ik wil, ik zal, ik moet! Zij kunnen niet buiten hem; De taal kan niet zonder zekere klanken die, des noodig, aangeven hoeveel voorwerpen er zijn.*

Heeft *willen* de bet. van *eischen*, dan is het natuurlijk geen wijzigend hulpwerkwoord; b. v.: *De nood wil spoed*.

Ook de werkw. *vermogen, behooren, behoeven, trachten, pogen, zoeken, hebben*, die in bet. nauw met *kunnen, mogen, moeten, willen* en *durven* samenhangen, komen niet zelden als wijzigende hulpwerkwoorden voor, als: *Hij vermag, behoort, tracht, poogt, zoekt te komen; Zij behoeft niet te komen; Hij heeft mooi praten; Zij heeft veel te arbeiden.*

Hulpwerkwoord van het *geslacht* is *worden*, dat het *lijdende* geslacht uitdrukt van de overgankelijke en onovergankelijke werkwoorden, als: *ik sla, ik sloeg, ik heb geslagen*, enz.: *bedrijvend geslacht; ik word geslagen, ik werd geslagen, ik zal geslagen worden*, enz.: *lijdend geslacht*. Zoo ook: *Er wordt hier druk gewerkt; Er wordt hier te veel gelachen en gepraat*.

Alle volzinnen, waarin een *lijdend voorwerp* voorkomt, kunnen in den *lijdenden vorm* worden overgebracht. Het *lijdend voorwerp* (4n.) wordt dan *onderwerp* (1n.): *Ik sla den hond* (bedr. geslacht), *De hond wordt geslagen door mij* (lijdend geslacht); *Ik eet brood, Brood wordt gegeten door mij; Ik betreed uw dorpel, Uw dorpel wordt betreden door mij*.

72. Het werkwoord *zijn* heet zelfstandig werkwoord. Eerst met een bijvoeglijk naamwoord of zelfst. naamwoord verbonden, vormt het een volledig gezegde, als: *God is groot; God is de Almachtige*.

Dit laatste geldt ook van de werkwoorden: *heeten, blijven, blijken, worden, schijnen*, en *lijken* of *gelijken* in de bet. van *schijnen*. Zij hebben alle twee eerste naamvallen bij zich, als: *hij is een held; zij heet mijne vriendin; gij blijft een bloodaard; zij schijnt een deugdzaam meisje; hij werd een geacht man; hij leek een razende; gij blijkt een eerlijk man te zijn. Hij leek (geleek) een razende* (1n.) moest eigenlijk zijn: *Hij leek (geleek) eenen razende* (3n.).

73. De werkwoorden *vragen, onderwijzen* en *leeren* hebben twee verschillende voorwerpen in den 4den naamval bij zich, als: *Hij vraagt het hen; Ik leer hen de aardrijkskunde; Gij onderwijst hen de geschiedenis*.

Sommigen zijn evenwel van een ander gevoelen. Zij nemen tot regel aan dat, wanneer bij deze drie werkwoorden geen zaak als voorwerp staat, dan de persoonsnaam in den vierden naamval komt te staan; doch dat, zoodra er eene zaak als voorwerp bij komt, de persoonsnaam in den derden naamval staat. Dezen schrijven dus: *Ik vraag hen* (4n.); *Ik vraag hun* (3n.) *iets* (4n.); *Hij onderwijst u* (4n.); *Hij onderwijst u* (3n.) *de geschiedenis* (4n.); *Hij leert mij* (4n.); *Zij leert mij* (3n.) *de aardrijkskunde* (4n.). Brengt men deze volzinnen in den *lijdenden vorm* over, dan krijgt men: *Zij worden gevraagd door mij; Iets wordt hun gevraagd door mij, of: Hun wordt iets gevraagd door mij; Gij wordt onderwezen door hem; De geschiedenis wordt u onderwezen door hem*.

Schrijft men: *Ik vraag hen iets*, zoo zou dit, in den *lijdenden vorm* overgebracht, dienen te luiden: *Zij worden iets* (4n.) *gevraagd door mij*; doch daar dit te hard klinkt, schrijft men: *Zij worden*

door mij NAAR *iets* *getraagd*. Zoo ook schrijft men niet: *Gij wordt de geschiedenis* (4n.) *onderwezen door hem*; maar: *Gij wordt in de geschiedenis onderwezen door hem*, of liever: *Gij wordt door hem in de geschiedenis onderwezen*. Zoo ook niet: *Ik word de aardrijkskunde* (4n.) *geleerd door hem*, maar liever, met verzaking van den *lijdenden vorm*: *Ik leer de aardrijkskunde bij hem*. Hierbij moeten wij ten slotte nog doen opmerken, dat in: *Ik leer hem de aardrijkskunde, leeren* de bet. heeft van *DOEN weten, DOEN leeren*. Ook de werkwoorden *heeten, noemen, doopen, achten, rekenen, prijzen, schatten, bevinden, maken, vinden, schulden, zich betocnen, zich gevoelen* kunnen twee 4de naamvallen bij zich hebben, die *hetzelfde* voorwerp beduiden: *Ik heet hem uw vriend; Ik neem hem uw vijand; Ik acht hem uwen weldoener; Men vond het eene schandelijke daad; De eene geleerde schold den anderen weelniet* (of *voor weelniet*).

Prijst vrij den nachtegaal

(Als hij u menigmaal

Verlust en schatert uit)

Een zingend vedertjen en een gewiekt geluid.

MARIA TESSELSCHADE VISSCHER. *De Nachtegaal*.

O eens, eens bad men haar geprezen

De schoonste uit Juda's dochtrental.

A. BEELO. *Naomi* 1).

Worden bovenstaande zinnen in den *lijdenden vorm* overgebracht, dan krijgt men twee eerste naamvallen: *Hij wordt uw vriend geheeten; Hij wordt uw vijand genoemd; Hij wordt uw weldoener geacht*; enz.

Ook in: *Iemand iets heeten liegen* komen twee voorwerpen in den 4den naamval voor. *Heeten* beteekent hier *maken* en de geheele uitdrukking zegt zooveel als: *Maken, dat iemand voor een leugenaar doorgaat*. *Iemand* is dan het voorwerp van het *samengevatte* begrip *heeten liegen; iets*, dat van *liegen*.

Heeten wordt gevolgd door een voorwerp in den 3en naamv., wanneer het de beteekenis heeft van *gebieden*:

1) Soms vindt men na *geprezen* eene komma. Daardoor wordt dan *de schoonste uit Juda's dochtrental* eene bijstelling van *haar*: een verkorte bijvoeglijke volzin: *die de schoonste was van Juda's dochtrental*. Dit heeft de Dichter blijkbaar niet bedoeld. Twee schoone versregels worden alzoo door die komma bedorven, waarom zij er onmogelijk geduld kan worden.

*Hij heet de knechten [de staat hier voor den], die genaken,
Zich meester van den prijs te maken.*

TOLLENS. *De Jongeling van Westzanen.*

Men schrijft zoowel: *Herinner hem* (4n.) *aan onze afspraak*, als: *Herinner hem* (3n.) *onze afspraak* (4n.) 1). *Herinneren* kan ook den 2en naamval bij zich hebben: *Ik kan mij* (4n.) *zijner* (2n.) *niet herinneren*. — In: *Herinnert gij u* (4n.) *dien dag* (4n.) *nog* is de 2de vierde naamv. de bijwoordelijke 4n van tijd.

Ontmoeten, eigenlijk onovergankelijk, wordt ook overgankelijk gebruikt. Men vindt zoowel: *Ik heb hem* (4n.) *ontmoet*, als: *Hij is mij* (3n.) *ontmoet*; zoowel: *Ik ben hem* (3n.) *ontmoet*, als: *Hij heeft mij* (4n.) *ontmoet*.

Gehoorzamen, *schaden* en *balen* worden gewoonlijk tot de onoverg. werkw. gerekend. Zij bezitten echter deze eigenschap, dat de 3de naamv. van den bedrijvende vorm in den lijdende vorm als onderwerp (1n.) optreedt: *Men gehoorzaamde hun* (3n.); *Zij worden gehoorzaamd*; *Dat baatte mij* (3n.); *Ik ben er mee gebaat*; *Het heeft u* (3n.) *geschaud*; *Gij zijt er door geschaud*.

74. Bij de werkwoorden *laten* en *doen* komen twee vierde naamvallen voor in uitdrukkingen als de volgende: *Hij laat den kleermaker een rok maken*; *Hij doet den scholier zijne les leeren*. Daar in: *Ik laat mijn zoon een nieuwen rok maken*, *mijn zoon* zoowel derde als vierde naamval zijn kan, en de zin dus zoowel kan beteekenen: *Ik laat een nieuwen rok maken voor mijn zoon*, als: *Ik laat een nieuwen rok maken door mijn zoon*, verdient soms, ter vermindering van dubbelzinnigheid, de aanwending van een voorzetsel hier de voorkeur boven den derden of den vierden naamval.

75. Er is tweërlei verbuiging of vervoeging der werkwoorden: de *sterke* of ongelijkvloeiende, en de *zwakke* of gelijkvloeiende.

Door *sterke* werkwoorden verstaat men de zoodanige, die in den onvolmaakt' verleden tijd, of in het deelwoord van den volm. tijd, of wel in beide, een anderen klinker hebben dan in den tegenwoordigen tijd, als: *lezen*, *lus*, *gelezen*; *bersten*, *borst*, *geborsten*; *stelen*, *stal*, *gestolen*.

1) *Iemand iets herinneren* en *iem. aan iets herinneren* is niet hetzelfde. Het eerste beteekent: hem de geheele zaak te binnen brengen; het tweede: de zaak als het ware slechts eventjes aanroeren, er hem als terloops aan doen denken.

In sommige sterke werkwoorden is de klinker van den onv. verl. tijd gelijk geworden aan dien van den teg. tijd. Daartoe behooren: *bakken*, *malen*, *braden*, *brouwen*, *heelen*, *spannen*, *lachen* e. m. a.

De *zwakke* werkwoorden hebben *geene* klankverwisseling. Hun onvolmaakte verleden tijd eindigt op *de l* (of *te*), en hun lijdend deelwoord, dien overeenkomstig, op *d* (of *l*), als: *leeren*, *leerde*, *geleerd*; *plukken*, *plukte*, *geplukt*; *missen*, *miste*, *gemist*; *vonnissen*, *vonniste*, *gevonnist*.

De derde persoon enk. van den onvolm. tegenw. tijd en de tweede persoon van den onvolm. tegenw. en den onvolm. verl. tijd eindigen op *t*, als: *gij hoort*, *gij hoordet*; *gij leest*, *gij laast*; *hij hoort*, *zij leest*, *men speelt*, *iemandt spit*, *hij houdt*, *wie zendt*, enz. Uitzonderingen zijn: *hij is*, *kan*, *mag*, *zal* en *wil*.

De tweede persoon van den zwakken onvolm. verl. tijd mist, om der welluidendheid en om des rijms wille, in lossen stijl en in dichtmaat vaak de *t*: *Jongen! Jongen! wat lette je slecht op en wat hinderde je me!*

Niet waar? Toen hebt gij vreugd beleefd,
Toen scheen de rijkswroeg niet te drukken,
Toen gij den schuldbrief scheurde aan stukken
En in de plaats een kwijtbrief schreeft.

TOLLENS. *'s Konings Vrijpraak.*

Doch gij, die wel ten hemel blikte,
De handen vouwde, maar niet badt,
Die tranen, maar geen woorden hadt,
Die niet dan zuchte, niet dan snikte!
Tradt gij, gij onverhoord naar buiten?

Het roerendst en welsprekendst bidden —
Het is een suik, een zucht, een traan.

TOLLENS. *Het Gebed.*

Het meerv. van den onvolm. verl. tijd der werkwoorden *zeten*, *redden*, *pullen*, *schudden*, en dergelijke, schrijft men op drieërlei wijze: *wij zellen*, *zelt'en* of *zelleden*; *gij reddet*, *redd'et* of *reddedet*; *zij pullen*, *pull'en* of *pullteden*; *genen schudden*, *schudd'en* of *schuddeden*.

1) Dit *de* is eigenlijk een overblijfsel van den onvolm. verl. tijd van *doen*. *Wij hoorden* was oorspronkelijk: *wij hoorededen*. Uit *de* is na een scherpen medeklinker *te* ontstaan.

De zwakke werkwoorden *leggen* en *zeggen* hebben in den onvolm. verl. tijd:

ik legde, ik leide, ik lei;	ik zegde, ik zeide, ik zei;
gij legdet, gij leidet, je lei;	gij zegdet, gij zeidet, je zei;
hij legde, hij leide, hij lei;	hij zegde, hij zeide, hij zei;
wij legden, wij leiden;	wij zegden, wij zeiden;
zij legden, zij leiden;	zij zegden, zij zeiden.

't Verleden deelwoord is: *gelegd* of *geleid*; *gezegd* of *gezeid*. Men zegt ook: *hij zeit* voor *hij zegt*; *je zeit* voor *je zegt*; *hij leit* voor *hij legt*; en verkeerdelijk: *het leit* op *tafel* voor *het ligt* op *tafel*; *ik lei* te *bed* voor *ik lag* te *bed*, enz.

De vervoeging van *oorlogen* en *bewaarheiden* of *bewarheden* luidt: *Ik oorloog*, *oorloogde*, *heb geoorloogd*; *Ik bewaarheid*, *bewarheidde*, *heb bewaarheid*.

76. *Onregelmatige* werkwoorden zijn de zoodanige, die in hunne vervoeging van die der *zwakke* en *sterke* beide afwijken. Het zijn de 19 volgende, wier onvolm. verl. tijd en verleden deelwoord wij tevens opgeven.

1. *Kunnen*, *konde* of *kon*, *gekund* of *gekunnen*. 2. *Moeten*, *moest*, *gemoeten*. 3. *Mogen*, *mocht*, *gemoogd*, *gemogen*, *gemocht*. 4. *Weten*, *wist*, *geweten*. 5. *Zullen*, *zoude* of *zou*. 6. *Durven*, *durst* of *durfde*, *gedurven* of *gedurfd*. 7. *Gaan*, *ging*, *gegaan*. 8. *Staan*, *stond*, *gestaan*. 9. *Doen*, *deed*, *gedaan*. 10. *Zijn*, *was*, *geweest*. 11. *Willen*, *wou* of *wilde*, *gewillen*, *gewild*. 12. *Hebben*, *had*, *gehad*. 13. *Plegen*, *pleegde*, *plag*, *placht* 1), *gepleegd*. 14. *Werken*, *wrocht*, *werkte*, *gewrocht*, *gewerkt*. 15. *Koopen*, *kocht*, *gekocht*. 16. *Zoeken*, *zocht*, *gezocht*. 17. *Brengen*, *bracht*, *gebracht*. 18. *Denken*, *dacht*, *geïacht*. 19. *Dunken*, *docht*, *dacht*, *gedocht*.

Aanmerkingen.

a. *Gekund*, (*gekunnen*); *gemoeten*; (*gemoogd*, *gemogen*, *gemocht*); *gedurfd*, (*gedurven*); *gewild*, (*gewillen*) worden vaak in de spreektaal, zelden of nooit in de schrijftaal gebruikt. Men schrijft dan ook liever, waar zulks mogelijk is, in plaats van: *Ik heb gekund*, *gemoeten*, *gedurfd*, *gewild*: *Ik heb het kunnen*, *moeten*, *durven*, *wil-*

1) Volgens de *Woordenlijst* der Heeren DE VRIES en TE WINKEL alleen *placht*.

len doen. De tusschen haakjes geplaatste vormen behooren alleen tot de spreektaal. — 't Verleden deelwoord van *vermogen* is *vernocht*.

b. Van *weten* komt *bewust*. *Bewust* staat voor *bewist*, 1) dat een spoor bewaart van het oorspronkelijk zwakke verleden deelwoord *gewist*, nu sterk *geweten*. Van *wezen* komt *geweesen*, dat alleen bijvoeglijk gebruikt wordt. Men zegt: *de bewuste zaak*, *de geweesen burgemeester*. — *Geweest* staat voor *geweesd*, gelijk *gezant* voor *gezand* (van *zenden*), *verwant* voor *vercand* (van *wenden*). 2) *Wezend*, het deelwoord van den volm. tijd van *wozen*, komt alleen voor in samenstellingen: *aanwezend*, *afwezend*. *Aanwezend* en *afwezend*, bijna geheel door *aanwezig* en *afwezig* verdrongen, zijn niet afgeleid van de werkw. *aanwezen* en *afwezen* — deze toch bestaan niet —, maar van de uitdrukkingen *aan wezen*, *af wezen*. *Aanwezend* komt nog voor in de samenstelling *eerstaanwezend*; *de eerstaanwezende ingenieur*, *ambtenaar*, *officier* enz. Men schrijve: *dank welen* en niet *dank wijten*.

c. In plaats van *moest* hoort men vaak *most*. Dit *most* wordt dikwerf verward met *mocht*. Men zegt *Ik mocht het doen* voor *Ik wost het doen*, en omgekeerd.

d. In plaats van *ik kon* hoort men vaak *ik kost*.

e. *Ik dorst* is eigenlijk de onvolm. verl. tijd van het verouderde werkwoord *dorren* (*derren*, *darren*), dat *wagen* beteekende. *Durven* (*doreen*, *derten*) beteekent oorspronkelijk *behooven*. Later is de beteekenis van *dorren* (*wagen*) op *durven* overgegaan. *Nooddurft* (dringende behoefte) staat voor *nooddurft*, *nooddurftig* voor *nooddurftig*. — *Derven* beteekent thans *missen*: *Hij moest die winst derven*.

Als wij alles, alles derven,

Blijft Gods liefde ons bij in smart.

Geen muschje, over 't aardrijk zuertend,

En hongrig 't lautste voedel dervend,

Valt buiten U op 't aardrijk neer.

f. *Placht* is de onvolm. verl. tijd van *plegen* in de beteekenis van *gewoon zijn*; b. v.: Peter de Groote *placht* alle morgen te vijf uur op te staan. *Pleegde* en *gepleegd* worden gebruikt in de beteekenis van *doen*, *begaan*; b. v.: *eene misdaad plegen*, *een roof plegen*, *met iemand raad plegen*, *iemand raadplegen*; *deugd plegen*, *wijsheid*

1) Van het Middelned. *hem bewissen* = *zich vergewissen*.

2) *Behept* komt niet, gelijk men vroeger meende, van *hebben*, maar van *heppen*, d. i. *tangen*. *Hij is met leelijke ondeugden behept* (niet *behebt*) bet. dus: *Hij is met leelijke ondeugden bevangen*.

plegen, godsdienst plegen, enz. Dit *plegen* komt nog voor in *verplegen*: *Een zieke verplegen*.

g. *Wrocht* en *gewrocht* zijn deftiger dan *werkte* en *gewerkt*. In Noord-Nederland worden de eerste vormen zelden, in Zuid-Nederland dagelijks in de spreektaal gehoord. *Werken* staat eigenlijk voor *worcken* 1). Hieruit werd regelmatig zwak gevormd *workte* en *geworkt*. Door niet ongewone letterwisseling 2) ontstond hieruit *wrokte* en *geworokt*, welke door verscherping der *k* tot *ch* de vormen *wrochte* en *gewrocht* opleverden. *Wrochte* verloor later de *e* van den uitgang *te*.

h. *Kunnen* en *kennen* worden vooral in de spreektaal niet zelden verward. *Kunnen* bet. *vermogen, in staat zijn iets te doen*, en heeft altijd een werkwoord in de onbep. wijs na zich: *Ik kan lezen; Hij kan schrijven; Kunt gij komen? Ja, ik kan (komen).* — *Kennen* bet. *met iemand of iets bekend zijn, iets kunnen onderscheiden* enz.; als: *Ik ken dien man; Ik ken mijne les; Ik ken hem aan zijne stem.*

i. *Kunnen, moeten, mogen, weten* en *zullen* heeten *werkwoorden met een opgeschoven verleden tijd*, omdat de oorspronkelijke vorm van hun verleden tijd die van den tegenwoordigen is geworden. Zoo is *ik kan* eigenlijk de oude sterke onvolm. verl. tijd van *konnen* (hetzelfde als *kunnen*), en *ik zal* die van *zollen* (hetzelfde als *zullen*). Later vormde zich een nieuwe zwakke verleden tijd: *ik konde (kon)* en *ik zold (zoude, zou)*. — *Mag, weet* en *moet* zijn evenals *kan* en *zal* oorspronkelijk vormen van den onvolm. verl. tijd en dáárom missen *hij kan, hij mag* en *hij zal* de *t*. De werkwoorden, waartoe die vormen behooren, zijn echter in het Nederlandsch niet aan te wijzen.

j. *Hebben* staat voor *haben* (of *haven*: een bijvorm van *heben*, die o. a. nog in het zelfst. naamw. *handhauf, handhave*, waarvan het werkw. *handhaven* afgeleid is, bewaard is; doch nooit in het Nederlandsch in levend gebruik is geweest). *Hij heeft* is eigenlijk *hij hevet* (*heven* is weder hetzelfde als *haven*). *Ik had* staat voor *ik havede (haafde)*, samengetrokken en verkort tot *had*, en *gehad* staat voor *gehaved (gehaufd)*.

k. *Zijn* ontleent zijne vormen aan verschillende stammen. 't Werkwoord zelf is ontleend aan de meervoudsvormen van de

1) Het Eng. heeft nog *to work*, en in den onv. verl. tijd en het verl. deelw. *wrought*.

2) Men denke aan *nooddruft* voor *nooddurft*, *godsvrucht* voor *godsvurcht* (godsvrees), *bron* voor *born* enz.

aantoonende wijs: *wij zijn, gij zijt, zij zijn*, die met *hij is* en de vormen der aanvoegende wijs: *ik zij* enz. tot een wortel behooren, die in het Ned. niet gevonden wordt.

De onvolm. verl. tijd *was* en 't verleden deelwoord *gewees* zijn die van het sterke werkwoord *wezen*, dat *wonen, blijven* beteekent. *Ik ben*, oorspronkelijk *ik tem*, staat weder geheel op zich zelf.

l. *Willen* mist vanouds de vormen der aantoonende wijs, waarvoor die der aanvoegende wijs in de plaats treden. Dáárom mist *hij wil* (eene verkorting van *hij wille*) de *t*. 't Verleden deelw. *gewill* is tot een bijv. n. geworden (dat zelfs de uitgangen van den vergelijkenden en den overtreffenden trap kan aannemen) in den zin van *begeerd, verlangd, gezocht*: *Deze koopwaren zijn meer gewild dan die.*

Nevens *willen* bestond de vorm *wollen*. Van het eerste hebben wij den onvolm. verl. tijd *wilde*; van het tweede, *wou* (voor *wolde, woude*).

m. *Gaan* staat voor *gangen, gezaan* voor *gegangen*; vandaar: *voelganger, gang* enz.

Staan staat voor *standen, gestaan* voor *gestanden*; vandaar: *stand, omstand, voorstand* enz.

Gedaan staat voor *gedaden*. Eene onbepaalde wijs *dad* kent men echter niet; wel de zelfst. naamw. *daad, dader* enz. Men schrijve niet *een reisje maken, eene wandeling maken*; maar *een reisje doen, eene wandeling doen*. Zoo schrijve men ook niet: *eene keuze maken, maar eene keuze doen*; wèl: *verkiezing maken*.

Bracht, eigenlijk *brachte*, is ontstaan uit *bragde*, den onvolm. verl. tijd van een zwak werkwoord, welks bestaan zich slechts vermoeden laat 1). Naar dezen onvolm. verl. tijd is het verl. deelw. gevormd. Uit den stam *brag* ontstond, door inlassching der neusletter *n* en de verzwakking der *a*, de tegenwoordige tijd *brengh*. *Dacht* (van *denken, eig. danken*), en *docht* (van *dunken*) bestonden, evenals *bracht*, reeds in het Gothisch. 't Zijn samengetrokken onvolm. verl. tijden van zwakke werkwoorden. Uit *zoeken* ontstond *zocht, gezocht*, voor *zoekede, gezoeked*; uit *koopen*: *kocht, gekocht*, voor *koopede, gekooped*.

1) Het Gothische *brahta* (brachte) is eene samentrekking van *braggida* (braggede, bra(n)gede, bragde). Deze onvolm. verl. tijd moet afkomstig zijn van een zwak werkwoord *braggjann (bra(n)gen)*, waarvan hij even regelmatig gevormd is, als o. a. *thagkida* (dankede), dat, samengetrokken, *thakta* (dachte) leverde, van *thagkjan* (danken, denken).

o. Moest is ontstaan uit *moetede, moel'le*. Eerst werd na de *t* eene *s* ingelascht om de samenstooting der *t* en *d* te vermijden. Zoo ontstond *moetsde*. Vóór de *s* viel de *t* van den stam weg en ontstond de vorm *moeste*. In dezen werd, door den invloed der *r*, de tot *te* en verkreeg men *moeste*. De *e* is later afgekapt, gelijk in *kechte, zchte, brachte* enz.

Op gelijke wijze als *moest* uit *moetsde* is ontstaan, ontstond *wist* uit *wetede, weide*.

77. Het volgende betrekkelijk de vervoeging van enkele sterke werkwoorden verdient bijzondere aandacht. De vormen, welke tusschen haakjes staan, zijn minder aanbevelenswaardig.

a. Komen staat in de plaats van *kweemen*: daarom heeft de onvolmaakte verl. tijd *kwam*.

b. Zweren, etteren, heeft *zwoor, gezworen. Zwoeren*, een eed doen, heeft *zwoer, gezworen*.

c. Schrikken heeft *schrikte, (schrick); geschrikt, (geschrokken)*.

d. Verschrikken, zelf verschrikken, heeft *verschrikte, verschrikt, (verschrokken)*. *Verschrikken* = doen verschrikken, heeft *verschrikte, verschrikt*.

e. Delven heeft *dolf, (deljde); gedolven. Melken* heeft *molk, (melkte); gemolken*.

f. Wenken heeft *wenkte, gewenkt. Erven* heeft *erfde, geërft*.

g. Helpen heeft *hielp, (holp); geholpen. Zweren* heeft *zwierf, (zwoorf); gezworen*.

h. Van gerennen (samenvloeiën), *geron, geronnen*, wordt alleen *geronnen* nog gebruikt, als in 't versje: Zoo gewonnen, Zoo geronnen, en in de uitdrukking *geronnen bloed*. Van *rennen*, dat vroeger sterk was, is *geronnen* afkomstig in de uitdrukkingen: *Nimmer moe geronnen tijd* en *afgeronnen tijd*. Men vindt ook: *Nimmer moe gerende tijd*.

i. Barsten heeft *barstte, gebarsten, en bersten* heeft *borst, geborsten*.

j. Eten heeft *at, gegeten* 1).

k. Lachen heeft *lachte, oudtijds loech, nu loeg, gelachen. Leden*

1) Men schrijft *gij at* of *gij aat* en zoo ook *gij tradt* of *gij traadt, gij badt* of *gij baadt* enz. In sommige streken zegt men *ik heb at geten* voor *geëten, gegeten*. Men zegt daar ook *glooven* voor *gelooven; gegloofd* voor *geloofd*. *Glijden* is ontstaan uit *gelijden*, gelijk *blijven* uit *be-lijven*, *gunnen* uit *ge-unnen*, *erbarmen* uit *er-be-armen*. Dit *armen* beteekent *medelijden met iets hebben*. *Ontfermen* staat voor *ontbarmen, ontbarmen, ont-be-armen*.

heeft *laalde, oudtijds loed; geluden. Loed* komt nog eene enkele maal, *loeg* komt nog vaak in verzen voor.

De zonne blonk,
En wonnig (*vroolijk*) zong
In 't groen het vogellijn,
En zoet van geur,
En bont van kleur
Loeg menig bloemekijn.

Nu dekt de sneeuw de wei,
Stom is 't gevleugeld heer,
Maar lieve Mei
In prachtlivrei
Brenge loof en liedjes weer.

FRANS DE CORT. *De Winter des Levens*.

Glimlachen en *grimlachen* zijn zwak. Men vindt ook de verleden deelw. *gelacht* en *belacht*, die, o. i., geene aanbeveling verdienen. Dichters handelen echter ook hierin naar welgevallen.

Wat is toch ongeduld in pijn?

't Is om zijn droefheid droevig zijn.

Zoo wordt hij dan met recht belacht

En als een groote dwaas geacht,

Die, omdat droefheid kwalijk smaakt,

Zijn droefheid des te grooter maakt.

DIRK RAFELS CAMPHUYZEN.

l. Waaien heeft *waaide, woei; gewaaid*.

m. Jagen heeft *jaagde* of *joeg; grjaagd. Vragen* heeft *vraagde* of *croeg; gevraagd*. De zwakke vorm is de oorspronkelijke en verdient daarom volgens sommigen de voorkeur.

n. Scheppen, met een lepel, emmer enz., heeft *schepte, geschept. Scheppen*, uit niets voortbrengen, heeft *schiep, geschapen*. Men zegt zoowel *Hij schepte er behagen in* als *Hij schiep er behagen in*.

o. Hijschen, mijden en *vermijden* worden liefst *sterk, hijgen, tenijden* en *bezwijmen* liefst *zwak, krijschen* en *aantijgen* (bechuldigen) zoowel *sterk* als *zwak* verbogen. In de spreektaal en in dichtmaat komen de drie eerste niet zelden in den *zwakken*, de drie volgende niet zelden in den *sterken* vorm voor.

p. Krijgen, oorlog voeren, heeft *krijgde, gekrijgd. Krijgen*, ontvangen enz., heeft *kreeg, gekrejen*.

q. Stijven, doen verharden in 't kwaad, sterken, heeft *stijfde, gestijfd. Stijven*, stijf maken, heeft *steef, gesteven. Verstijven* heeft *verstijfde, verstijfd*. Men hoort ook *versteef, versteven*.

r. *Vrijen* of, liever, *vrijden* (vrij maken, bevrijden), heeft *vrijde*, *gevrijd*; *vrijen* (liefde betoonen), heeft *vrijde*, *gevrijd*. In sommige streken wordt het laatste *sterk* verbogen: *vree*, *gevreên*.

s. *Vriezen* heeft *vroor*, (*vroos*); *gevrozen*, *gevroren*. *Vertiezen* heeft *verloor*, *verloren*. *Kiezen* heeft *koos*; *gekozen*, *gekoren*; *verkiezen* heeft *verkoos*, *verkozen*.

t. *Klieven* heeft *kliefde*, (*kloof*); *geklieft*, (*gekloven*). *Kluiten* heeft *kloof*, *gekloven*. Voor *kluiven* zegt men in sommige streken ook *knuiven* 1). *Knuiven* heeft *knoof*, *geknoven*. *Klooven* (hout-klooven) heeft *kloofde*, *gekloofd*.

u. *Kruin* heeft *krooi*, *kruide*; *gekrooien*, *gekruid*. *Schuiten* heeft *school*, *schulde*; *gescholen*, *geschuld*.

o. *Zieden* heeft (*ziekte*), *zood*; *gezoden*.

w. *Tygen* (eigenlijk *tingen*) heeft *toog*, *getogen*. *Opgetogen* komt van het verouderde *optiegen*. In zijne eigenl. beteekenis (*opgetrokken*) vindt men het o. a. in de volgende dichtregelen van CATS.

De ziel is als een boot, die met ons gansch vermogen
Wordt tegen stroom geroeid en krachtig opgetogen.
Gewis, zoo ons de riem maar eenmaal stille staat,
't Is zeker, dat de schuit in haast teruggegaat.

Verder treft men het aan in de bekende figuurlijke uitdrukking *met een opgetogen zeil*.

Als bijw. naamw. en bijw. beteekent het *verrukt*, *in een staat van aangename verrukking*.

x. *Raden* heeft *raadde*, *ried*; *geraden*.

y. *Spugen* heeft *spooq*, *gespogen*; *spuwen* heeft *spuode*, *gespuwd*.

z. *Zweeten* heeft *zweette*; *gezweet* (*gezweeten*).

aa. *Beraadslagen* 2), *verwelkomen*, *glimlachen*; *dwarsdrijven*,

1) De *e* en *n* wisselen in meer woorden met elkander. Men denke aan *kluppel* en *knuppel*, *middel* en *midden*. Zoo vindt men in het Middelned. zelfs *cnippel* voor *clippel* (klepel).

2) In *beraadslagen* ontmoeten wij 't werkwoord *slagen*, waarvan *slaan* de samentrekking is. Eene enkele maal ontmoet men, om des rijms wille, dit *slagen* nog:

Men hoort bekoord
In bosschig oord
De tortel kirrend klagen,
En langs de baan,
Waar hazelaars staan,
De lijstert lieflijk slagen.
FRANS DE COET. In Oogstmaand gedicht.
Want medicus en brouwer slagen
Den spijker vast niet op den kop.
DEZELFDE. Koffielied.

De geneesheer veroordeelde de koffie als gifdrank; de brouwer gaf de voorkeur aan het sterke bier.

pluinstrijken, *beelthouwen*, *kunthouwen*, *psalmzingen* worden *zwak* verbogen: *beraadslagde*, *verwelkomde*, *glimlachte*, *dwarsdrijfde*, *pluinstrijkte*, *beelthouwde*, *kunthouwde*, *psalmzingde*; *beraadslagte*, *verwelkomde*, *glimlachte*, *gedwarsdrijft*, *gepluinstrijkt*, *gebeelthouwde*, *gekanthouwd*, *gepsalmzingde* 1).

bb. *Liggen* en *leggen* worden vaak met elkander verward. *Leggen* is een *overgankelijk* (bedrijvend), *liggen* een *onovergankelijk* (onz.) werkwoord. Men schrijve: *zich aan iets gelegen laten zijn* of *zich aan iets gelegen laten*; en niet: *zich aan iets gelegen laten liggen*.

cc. *Zijgen* (de melk *zijgen*, *filtrecen*) heeft *zeeg*, *gezegen*. Van dit werkwoord komt *uitzijgen* (waarvoor men verkeerdelijk hoort en leest *uitzuigen*) in het gezegde: *de mug uitzijgen en de kemel doorzwelgen*.

dd. *Ruiken* is hetzelfde als *rieken*. Sommigen gebruiken, zonder grond, *ruiken* *overgankelijk* (bedrijvend) en *rieken* *onovergankelijk* (onzijdig); als: *De hond ruikt het wild*; *De bloem riekt*. Men zegt altijd *welriekende bloemen* en niet *welruikende bloemen*. Zoo ook: *Het riekt naar den mutsaard* 2).

ee. *Raken* heeft *raakte*, *geraakt*. *Deugen* heeft *deugde*, *gedeugd*. In de spreektaal hoort men vaak *rocht*, *gerocht*; *docht*, *gedocht*, *gedeugen*.

1) De vorm *handenwring*, dien men bij TOLLENS vindt (*Laatste Gedichten*, II. *De Levensgidsen*), verdient geene aanbeveling. Een werkwoord *handenwringen* bestaat er niet, en zelfs wanneer het bestond, zou men moeten schrijven *handenwringde*. *Handenwring* staat, als dichtertelijke vrijheid, voor *de handen wring*.

Hoe klom mijn onrust dag aan dag,

Sinds een der knapen, hoe ik bad,

En hoe ik handwring en kreet,

Gevoelloos aanzag wat ik leed.

2) Niet zelden hoort men: *Het riekt naar den mosterd* voor *Het riekt naar den mutsaard*, d. i. naar den takkenbos; naar den brandstapel, die van mutsaards werd opgebouwd. *Tot den mutsaard veroordeelen* bet. *tot den brandstapel veroordeelen*. De zegwijze is afkomstig uit den tijd, toen eene uitdrukking, in strijd met de leer der Katholieke kerk, in Nederland genoegzaam was om iemand ten vure te doen doemen. Zoo hard moest men zijne onvoorzichtigheid of onverschrokkenheid boeten; op zulk een duren prijs kwam de uiting der overtuiging te staan. Vandaar dat *het riekt naar den mutsaard* langzamerhand toegepast werd op voorwerpen, die duur in prijs zijn. Het woord *musterd* luidt in sommige streken *musterd*. In andere streken weer is het geheel onbekend. Daardoor kon *musterd* te lichter *mosterd* worden.

ff. Stooten heeft *stootte, stiet; gestooten. Wasschen* heeft *wiesch, (waschle); gewasschen.*

gg. Wassen (met was bestrijken) heeft *waste, gewast; wassen* (groeien) heeft *wies, gewassen.*

Pluizen (rafelen, plukken) heeft *ploos, geplozen; pluizen* (pluizen afgeven) heeft *pluide, gepluisd.*

Brouwen (bier brouwen) heeft *broude, gebrouwen; brouwen* (met de stem) heeft *broude, gebrouwd.*

Bijten (happen) heeft *beel, gebeten; bijten* (eene bijt hakken) heeft *bijtte, gebijt.*

Pijpen (op de fluit spelen) heeft *peep, gepepen; pijpen* (eene pijp rooken) heeft *pijple, gepijpt.*

hh. Koordedansen, buikspreken, kroegloopen nemen bij de ver-voeging een verzwegen voorzetsel aan: *Ik dans op de koord, Hij sprak uit (of met) den buik, Zij liepen in de kroeg.*

ii. Geboren is het verl. deelwoord van *beren* (dat o. a. ook *voortbrengen* beteekent); het bijvoeglijk gebruikte deelw. *verbolgen* komt van *belgen; verholen* komt van *helen; beloken* (in *Beloken Paschen*) van *beluiken* (sluiten); *beschoren* van *bescheren* (toebedee-len, beschikken). Eene enkele maal komt *bescheren* nog bij dich-ters voor:

Wat vreugden ook het goud bescheer',

Gelukkig ben ik. Wie is 't meer?

Ik heb u lief, gij mint mij weer:

Meer wensch ik niet.

78. Voorbeeld van *zwakke* verbuiging.

Het overgankelijke (bedrijvende) werkwoord *leeren*.

Bedrijvend geslacht.

AANTOONENDE WIJS.

AANVOEGENDE WIJS.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Enkelvoud.

1. Ik leer.	1. Ik leere.
2. Gij leert.	2. Gij leeret.
3. Hij leert.	3. Hij leere.

Meervoud.

1. Wij leeren.	1. Wij leeren.
2. Gij leert.	2. Gij leeret.
3. Zij leeren.	3. Zij leeren.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Enkelvoud.

1. Ik heb geleerd.	1. Ik hebbe geleerd.
2. Gij hebt geleerd.	2. Gij hebbet geleerd.
3. Hij heeft geleerd.	3. Hij hebbe geleerd.

Meervoud.

1. Wij hebben geleerd.
2. Gij hebt geleerd.
3. Zij hebben geleerd.

1. Wij hebben geleerd.

2. Gij hebbet geleerd.

3. Zij hebben geleerd.

Onvolm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Onvolm. tegenw. tijd der VOOR-

WAARDELIJKE WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik leerde.
2. Gij leerdet.
3. Hij leerde.

1. Ik leerde.

2. Gij leerdet.

3. Hij leerde.

Meervoud.

1. Wij leerden.
2. Gij leerdet.
3. Zij leerden.

1. Wij leerden.

2. Gij leerdet.

3. Zij leerden.

Volm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Volm. tegenw. tijd der VOORWAAR-

DELIJKE WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik had geleerd
2. Gij hadt geleerd.
3. Hij had geleerd.

1. Ik hadde geleerd.

2. Gij haddet geleerd.

3. Hij hadde geleerd.

Meervoud.

1. Wij hadden geleerd.
2. Gij hadt geleerd.
3. Zij hadden geleerd.

1. Wij hadden geleerd.

2. Gij haddet geleerd.

3. Zij hadden geleerd.

Verl. onvolm. toek. tijd der AANT. WIJS.

Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik zal leeren
2. Gij zult leeren.
3. Hij zal leeren.

1. Ik zoude (zou) leeren.

2. Gij zoudet (zoudt) leeren.

3. Hij zoude (zou) leeren.

Meervoud.

1. Wij zullen leeren.
2. Gij zult leeren.
3. Zij zullen leeren.

1. Wij zouden leeren.

2. Gij zoudet (zoudt) leeren.

3. Zij zouden leeren.

Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS.

Volm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik zal geleerd hebben.
2. Gij zult geleerd hebben.
3. Hij zal geleerd hebben.

1. Ik zoude (zou) geleerd hebben.

2. Gij zoudet (zoudt) geleerd hebben.

3. Hij zoude (zou) geleerd hebben.

Meervoud.

1. Wij zullen geleerd hebben. 1. Wij zouden geleerd hebben.
2. Gij zult geleerd hebben. 2. Gij zoudet (zoudt) geleerd hebben.
3. Zij zullen geleerd hebben. 3. Zij zouden geleerd hebben.

GEBIEDENDE WIJS.

Onvolmaakte teg. of toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Laat mij leeren; laat ik leeren.
2. Leer.
3. Hij leere! Laat hem leeren; laat hij leeren.

Meervoud.

1. Leeren wij! Laat ons leeren; laten wij leeren.
2. Leert.
3. Zij leeren! Laat hen leeren; laten zij leeren.

Naamwoordelijke vormen van het werkwoord.

ONBEPAALEDWIJS.

Onvolm. teg. tijd.

Leeren.

Volm. teg. tijd.

Geleerd hebben.

Onvolm. toek. tijd.

(Te) Zullen leeren.

Volm. toek. tijd.

Geleerd (te) zullen hebben.

Aanmerkingen. De 2de persoon enkelv. ontbreekt eigenlijk in alle tijden; doch men vervangt dien door den 2den persoon meerv. Bij Zuidnederlandsche schrijvers komt hij niet zelden voor. Dezen schrijven b. v.: *du leers, du hoors* enz. De gebiedende wijs heeft slechts één tijdvorm, en wel dien, welke den overal ontbrekenden 2den persoon enkelvoud aanwijst. In het meervoud ontvangt deze eene *t*. De ontbrekende tijdvormen worden vervangen of door de *onbep. wijs* van het werkwoord, vergezeld van het hulpwerkwoord *laten* in de *gebiedende* of in de *aanv. wijs*, of door vormen, aan de aanvoegende wijs van het werkwoord ontleend. *Laat mij leeren, laat hem leeren, laat ons leeren, laat hen leeren* beteekent: Sta toe, dat ik leere; dat hij leere; dat wij leeren; dat zij leeren. — In: *Laat ik leeren, laat hij leeren, laten wij leeren, laten zij leeren* ligt eene aansporing, eene vermaning, welke men tot zichzelf of anderen richt. *Laten bet.* hier *doen* en staat eigenlijk in de *aanvoeg. wijs*.

In het Middelnederlandsch werd *laten* in de geb. wijs ook bij den 2en persoon gebruikt. Zoo schreef men b. v. voor *Leid ons*

niet in verzoeking: Laat ons niet leiden in verzoeking; voor Schwu zult eene daad: Laat schuwen zult eene daad. Ook was *laten* niet het hulpwerkv. van de gebiedende wijs alleen: men schreef b. v. in de aantoonende wijs: *Zij lieten henen gaan voor Zij gingen henen.*

79. Voorbeeld van sterke verbuiging.

Het onovergankelijke (onzijdige) werkwoord *vallen*.

AANTOONENDE WIJS.

AANVOEGENDE WIJS.

Onvolmaakte teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik val.	1. Ik valle.
2. Gij valt.	2. Gij vallet.
3. Hij valt.	3. Hij valle.

Meervoud.

1. Wij vallen.	1. Wij vallen.
2. Gij valt.	2. Gij vallet.
3. Zij vallen.	3. Zij vallen.

Volm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik ben gevallen.	1. Ik zij gevallen.
2. Gij zijt gevallen.	2. Gij zijt gevallen.
3. Hij is gevallen.	3. Hij zij gevallen.

Meervoud.

1. Wij zijn gevallen.	1. Wij zijn gevallen.
2. Gij zijt gevallen.	2. Gij zijt gevallen.
3. Zij zijn gevallen.	3. Zij zijn gevallen.

Onvolm. verl. tijd der *AANV. WIJS.*Onvolm. teg. tijd der *VOORW. WIJS.*

Enkelvoud.

1. Ik viel.	1. Ik viele.
2. Gij vielt.	2. Gij vielet.
3. Hij viel.	3. Hij viele.

Meervoud.

1. Wij vielen.	1. Wij vielen.
2. Gij vielt.	2. Gij vielet.
3. Zij vielen.	3. Zij vielen.

Volm. verl. tijd der *AANV. WIJS.*Volm. teg. tijd der *VOORW. WIJS.*

Enkelvoud.

1. Ik was gevallen.	1. Ik ware gevallen.
2. Gij waart gevallen.	2. Gij waret gevallen.
3. Hij was gevallen.	3. Hij ware gevallen.

Meervoud.

1. Wij waren gevallen.
 2. Gij waart gevallen.
 3. Zij waren gevallen.
- Onvolm. toek. tijd.

1. Ik zal vallen.
- Enz.
Volm. toek. tijd.

1. Ik zal gevallen zijn.
- Enz.

1. Wij waren gevallen.
 2. Gij waret gevallen.
 3. Zij waren gevallen.
- Verl. onv. toek. tijd der AANT. WIJS.
Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

1. Ik zoude vallen.
- Enz.
Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS.

1. Ik zoude gevallen zijn.
- Enz.

GEÏLDEDE WIJS.

Onvolm. teg. of toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Laat mij vallen; laat ik vallen.
2. Val.
3. Hij valle! Laat hem vallen; laat hij vallen.

Meervoud.

1. Vallen wij! Laat ons vallen; laten wij vallen.
2. Valt.
3. Zij vallen! Laat hen vallen; laten zij vallen.

Naamwoordelijke vormen des werkwoords.

ONBEPAALED E WIJS.

Onvolm. teg. tijd.
Vallen.

Volm. teg. tijd.

Gevallen zijn.

Onvolm. toek. tijd.

(Te) Zullen vallen.

Volm. toek. tijd.

Gevallen (te) zullen zijn.

80. Vervoeging van het overgankelijk (bedrijvend) werkwoord *belooven* in 't lijdende geslacht.

AANTOONENDE WIJS.

Onvolm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik word beloond.
2. Gij wordt beloond.
3. Hij wordt beloond.

1. Ik worde beloond.
2. Gij wordet beloond.
3. Hij worde beloond.

Meervoud.

1. Wij worden beloond.
2. Gij wordt beloond.
3. Zij worden beloond.

Volm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik ben beloond, of: ik ben beloond geworden.
- Enz.

Onvolm. verl. tijd.

1. Ik werd of wierd beloond.
2. Gij werdt of wierdt beloond.
3. Hij werd of wierd beloond.

Enkelvoud.

1. Ik werde of wierde beloond.
2. Gij werdet of wierdet beloond.
3. Hij wer le of wierde beloond.

Meervoud.

1. Wij werden of wierden beloond.
2. Gij werdt of wierdt beloond.
3. Zij werden of wierden beloond.

Volm. verl. tijd.

Volm. verl. tijd der AANV. WIJS.
Volm. teg. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik was beloond, of: ik was beloond geworden.
- Enz.

Onvolm. toek. tijd.

Verl. onvolm. toek. tijd der AANT. WIJS.
Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik zal beloond worden.
- Enz.
Volm. toek. tijd.

1. Ik zoude beloond worden.

Enz.
Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS.
Volm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik zal beloond zijn, of: ik zal beloond geworden zijn.
- Enz.
Verleden volm. teg. tijd.

1. Ik zoude beloond zijn, of: ik zoude beloond geworden zijn.

Enz.
Volm. verl. tijd der VOORW. WIJS.

vandaag (eigenlijk van *dage*), thans, gisteren, toen, hierna, dad-lijk, juist, reeds, wanneer, wen, terstond, aanstonds (aan [dezen] stond, met bijwoordelijke s), nog, weldra, dra, eerlang (eer iets lang), straks, strakjes, meteen, zoometeen, pas, kortelings, eindelijk, 's nachts, 's avonds, 't avond, eerstlaags; steeds, altoos, altijd, immer, immermeer, sedert, voortaan, onderwijl, ondertusschen, onderdies, van lieverlede; zelden, dikwijls, dikwerf, vaak, telkens, weder, opnieuw, somtijds, tusschentijds, soms (sontem-*ts*), altemet, lemet, nu eens — dan eens, gewoonlijk, doorgaans, toenmaals, voormaals, nogmaals, telken male, andermaal, ten tweeden male enz. B. v. Zal het ooit gebeuren? Is hij andermaal hier geweest? Ik zie hem zelden; Er was eens een koning.

6. De bijwoorden van voorstellingswijze, ook modale geheeten, worden onderscheiden in bevestigende: ja, wel, voorzeker, voorwaar, waarlijk, immers, stellig, degelijk, volstrekt, gewis, werkelijk, wezenlijk, waarachtig, trouwens; ontkennde: neen, niet, geenszins; vermoedende: waarschijnlijk, misschien (ontstaan uit *mag-schién* d. i. 't mag (kan) geschieden), mogelijk, wellicht, vermoedelijk, wel; wenshende: dan, toch. B. v.: Hij zal 't wel doen; 't Is stellig waar; o Kom toch!

7. Voegwoordelijke bijwoorden zijn: nu, evenwel, nieltemin, toch, desniettegenstaande, intusschen, inlegendeel, daarentegen, diensvolgens 1), derhalve enz.

Onder de bovenstaande bijwoorden zijn er verscheidene, welke uit meer dan één woord bestaan en die daarom *bijwoordelijke uitdrukkingen* heeten. Daartoe behooren o. a.: *Wijd en zijd, heinde en veer, af en aan, af en toe, van lieverlede, telken male, ten slotte, in allerijl, onverrichter zake, van gan-cher harte* enz. Een groot aantal bijwoordelijke uitdrukkingen zijn tot samengestelde bijwoorden geworden, als: *inderdaad, achterdaad* (voor *met der daad*), *uitermate* (voor *uit der mate*), *mettertijd, terloops, ternauwernood, opnieuw, tevergeefs, bijtijds, vandaag, vannieuws, altemet, allegader* enz.

82. Uit het bovenstaande blijkt, dat een bijwoord nu eens tot deze, dan eens tot gene soort behooren kan; b. v.:

in de bet. van *weleer, vroeger*. De Zuidnederlandsche Dichter DAUTZENBERG schrijft o. a.:

Toen ik in mijns dorpiens kerke wijlen dieude als outerknaap,
Zag ik velen op der bare slapen hunnen lesten slaap.

Nu staat *wijlen* alleen voor namen van personen, om aan te duiden, dat zij overleden zijn: *Wijlen J. M. DAUTZENBERG was een dichter vol gevoel*.

1) Vroeger, verkeerdelijk, diensvolgens.

Hij leest zeer wel; Hij zal 't wel doen; Hij zal 't wel doen.

In veel gevallen is er geen onderscheid tusschen de bijv. naamw. en bijwoorden. Van enkele bijwoorden op *s* worden bijv. naamw. op *sch* gevormd; als: *schaarsch* van *schaars*; *vergeefsch* van *vergeefs*; *averechtsch* van *averechts*; *sluksch* van *sluks*; *linksch* van *links*; *gindsch* van *ginds*; *dagelijksch* van *dagelijks*. Van de bijwoordelijke uitdrukkingen *onderhandts, buitendijks, ouderwets* vormt men evenzoo *onderhandsch, buitendijksch, ouderwetsch*.

Dwaars en *paars* worden als bijv. naamw. soms, verkeerdelijk, met *ch* geschreven. Ook *bits, spits, wars* en *stets* nemen geene *ch* aan.

Het bijwoord van tijd *wijlen* wordt steeds vóór het zelfst. naamw. en deszelfs bepalingen geplaatst: *Wijlen WILLEM II was een dapper krijgsman; wijlen uwe moeder; wijlen zijne jongste zuster*.

Men make behoorlijk onderscheid tusschen *zelden* en *zeldzaam*. Men schrijve: *Dit ziet men zelden* en niet: *Dit ziet men zeldzaam*.

Er is onderscheid in beteekenis tusschen *daags* en 's *daags*: *Hij doet het driemaal daags* (per dag); *Hij doet het driemaal 's daags* (over dag) en *driemaal 's nachts*.

In: *Hij gaat vooraan, Zij komt achteraan, Wij gaan middenin* enz., zijn *vooraan, achteraan, middenin* samengestelde bijwoorden.

In: *Hij woont voor aan de straat, Zij speelt achter aan de deur, Hij woont midden in de stad, zijn voor, achter* en *midten* plaatsbepalende bijwoorden. In: *Hij schreef van uit zijne gevangenis, Hij riep van op het dak* enz. zijn *van, uit* en *op* voorzetsels.

Men wachte zich voor het gebruiken eener dubbele ontkenning, als: *Ik zag hem nergens niet*, voor *Ik zag hem nergens*. Ook wordt de ontkenning weggelaten, wanneer ze in het werkwoord opgesloten ligt. Tot deze werkw. behooren: *verbieden, ontkennen, loochenen, zich wachten, zich hoeden, afraden*: als: *Wacht u, zulks te doen; Hij loochende, dat hij 't gedaan had; Hij raadt u af, dat te beginnen*.

Ooit en *nooit* zien op het verleden en de toekomst: *immer* en *nimmer* alleen op de toekomst; als: *Hij heeft het nooit gedaan; Zij zal 't nimmer of nooit doen*.

In *vaakmalen* is 't woordje *malen* overtollig.

Alleen *heen* heeft de beteekenis van *naar of naar toe*: *waarheen, waar naar toe, naar waar; daarheen, daar naar toe; hierheen; er heen; elders heen; ergens heen; nergens heen; overal heen*. In den zin van *van hier, weg*, gebruikt men zoowel *henen* als *heen*. Het eerste klinkt echter wat deftiger dan het tweede: *Wilt gijlieden ook niet hengaan? — Loop heen! —*

Na het voorzetsel *om* en zijne beheersching vindt men gewoonlijk *heen*, zelden *heer*: *Wij voeren om het eiland heen*, d. i. het geheele eiland rond; *Hij sloeg de armen om hem heen*.

Met komt niet zelden voor als bijwoord van tijd, met de beteekenis van *op hetzelfde oogenblik*, b. v.:

De October-ochtend lichte pas

Op Breeroos torentrap,

Toen REYNOUT op zijn s'alboef schold,

En hief, het hart van toorn vervold,

Zijn staf tot lijfstraf op.

Met kwam daar VROUW JOANNA toen

De breede trappen af.

W. J. HOFDIJK. *De Stalboef.*

'k Zie hem! daar is hij! Tiran, voor den dag!"

Met rukt hij 't zwaard uit en dreigt hem den slag.

Met is hier oorspronkelijk het eenige woord, dat van den tijdbepalenden bijwoordelijken zin: *met dat hij dit zegt, met dat hij dit doet*, d. i.: *terwijl hij dit zegt, terwijl hij dit doet*, is overgebleven. In den volledigen zin blijft *met* den naam van voorzetsel behouden.

Kwansuis, waarvoor men ook *kwanswijs* en *kwansijs* vindt, wordt in het dagelijksch leven zeer verschillend uitgesproken. 't Is een oud woord, aan het Latijn ontleend, en beteekent: *in schijn, geveinsd* enz. B. v.:

Bestje wilde boter sparen; doch de kinders werden 't wijs.

Om daar beter in te varen, viel de kaars omver, kwanswijs.

d. i.: viel de kaars als bij ongeluk omver; was het, alsof de kaars omver viel; had het den schijn, dat de kaars omver viel, terwijl men haar met opzet omver wierp.

83. De *voorzetsels* duiden verschillende betrekkingen tot enig voorwerp aan, en wel voornamelijk betrekkingen van *plaats* en *tijd*. Zij zijn: *a, aan, achter, bij, door, in, jegens, met, na, naar, om of omme, onder, op, over, te, tegen, tot, tusschen, uit, van, voor, zonder*

Enkele bijwoorden worden als voorzetsels gebruikt, zoo als: *aangaande, behalve, behoudens, beneden, betreffende,*

bezijden, boven, buiten; gedurende, krachtens, langs, luidens, naast, nevens, benevens, niettegenstaande, nopens, omstreeks, omtrent 1), *ongeveer, ondanks, sedert, sinds, spijt, tijdens, trots, volgens, wegens.*

84. Onder deze voorzetsels zijn er eenige, die wij reeds onder de bijwoorden hebben opgenoemd. Zegt men b. v.: *Hij komt in de kamer, Hij gaat uit de kamer; Hij loopt op den berg*, dan zijn *in, uit* en *op* voorzetsels; zegt men echter: *Hij komt de kamer in; Hij gaat de kamer uit; Hij loopt den berg op*, dan zijn 't bijwoorden.

In de laatste drie volzinnen ligt niet onduidelijk opgesloten, dat de persoon, van wien er sprake is, zich *opzettelijk* beweegt in de richting, die door het zelfstandig naamwoord bepaald wordt. In de eerste drie volzinnen wordt dit meer *toevallig* voorgesteld.

In beide gevallen staan de zelfstandige naamw. in den vierden naamval. In de laatste drie volzinnen toch hangen de zelfst. naamw., die de voorwerpen aanwijzen, welke de *richting* bepalen, van het eene of andere voorzetsel af, dat niet uitgedrukt wordt, omdat het na het zelfst. naamw. geplaatste bijwoord (dat eigenlijk tot het onovergankelijke werkwoord behoort) dit voorzetsel overtollig maakt. Zoo is b. v.: *Hij klimt den berg af* zooveel als *Hij klimt van den berg af; Hij loopt den berg op* zooveel als *Hij loopt langs of tegen den berg op; Hij komt de kamer in* hetzelfde als *Hij komt in de kamer in.*

Alle voorzetsels regeeren tegenwoordig den vierden naamval. Dat dit vroeger zoo niet was, blijkt nog uit de uitdrukkingen: *binnenlands, binnensmonds, binnenshuis, binnergaats, buitenshuis, buitengaats, buitenslands, voortijds, vanouds, tusschendecks, ter kerk, ter prooi, ter elfder ure, ten huize, ten gronde, ten dienste, ten behoeve, ten berde* 2), *uit dien hoofde, uitermate, van den lande, van den bloede, in den bloede, te goeder uur, te zijner tijd, in der minne, na den eten* enz.

Behalve en *benevens, uitgezonderd* en *uitgenomen* worden ook gevolgd door den eersten naamval; als: *Hij zag niemand, behalve mij; Er was niemand, behalve ik; Zij spraken allen, uitgezonderd gij; Zij prezen allen, uitgezonderd u.*

1) *Omtrent* beteekent in het Middelnederl. *rondom*. *Omtrent* staat voor *trentom*. Het oude *trend* of *trent* beteekent *rond*.

2) *Berd*, dat *plank, bord, tafel* beteekent; door letterwisseling ontstaan uit *bred*.

Het voorzetsel *te* smelt met de lidwoorden *den* en *der* tot *ten* en *ter* samen. Het komt voor in: *ternauwernood*, *ter goeder uur*, *ten eencumcle*, *ter prooi*, *ter zee* (ook *te zee*), *ten gronde* (ook *te gronde*), *ten tijde*, *ter maaltijd* enz.

Staat vóór het zelfst. naamwoord een bijvoeglijk voornaamwoord, dan gebruikt men zoowel *te* als *ten*; als: *te dien tijde*, *ten dien tijde*; *ten zijnen behoeve*; *te dezen aanzien*. Sommigen keuren het gebruik van *ten* hier af.

Ten prooi staat voor *te prooi*; *ten spijt* voor *te spijt*. Men zegt ook: *ter halver wege*, *ter goeter naam en faam*, *ter been*, *ter leen*, hoewel *weg* en *naam* mannelijk, *been* en *leen* onzijdig zijn.

In sommige uitdrukkingen is *te* weggevallen, als: *scheep gaan*, *schoon gaan*, *dood gaan*, *te zoek raken*, voor *te scheep gaan*, *te school gaan*, *te dood gaan*, *te zoek raken*. Men maakt nu onderscheid tusschen *scheep gaan* en *te scheep gaan*.

Om komt nooit voor als *voegwoord*. Zoo ook *te* niet. In de volgende volzinnen zijn *om* en *te* ware voorzetsels: *Wij eten om te leven*; *om kort te gaan*: *hij weigerde het*; *om de waarheid te zeggen*: *ik ben het niet met u eens*; *de mensch is bestemd om te sterven*; *dat is geen werk* (geschikt) *om spoedig af te doen*; *dat is geld* (bestemd) *om eten te koop*; *ik ben begeerig om het te ver-ten*; 't is aardig *om te zien*; *hij maakt toebereidselen om te ver-trekken*; *hij had den vasten wil om zijn plan door te zetten*; *ik heb nu geene gelegenheid om met u te spreken*.

Om behoort altijd een *doel*, eene *bestemming* of eene *strekking* aan te duiden, evenals in de bovenstaande zinnen. Doet het dit niet, dan kan het niet geduld worden: *In*: *hij besloot om te ver-trekken*; *hij beval hem om te zwijgen*; *het is wenschelijk om dit te doen*; *hij is gewoon om te wandelen*; *het is onnoodig om hierover uit te weiden* is *om* overbodig. — Wordt eene terugstooting, eene *verwijdering* van iets bedoeld, dan wordt of het voorzetsel *te* alleen, of *van te* geëischt. Dit is dus het geval na de woorden *be-vrees*, *angst*, *betuchtheid* enz.; na de bijvoegl. naamw.: *bang*, *be-nauwd*, *bevreest* enz., de werkwoorden: *aarzelen*, *vreesen*, *duchten* enz.; b. v.: *de vrees van argwaan te wekken*, *weerkield hem*; *hij was bevreest*, *hij vreesde hem te kwetsen*; *ik ben er verre af*, *hem te veroordeelen*; enz.

Omme, de oudere vorm van *om*, vcroudert meer en meer. Men hoort het bijna nog alleen in uitdrukkingen als de volgende: 't Is *omme en bij* (omstreeks, ongeveer) *de vijf jaar geleden*; 't was *omme en bij* *de dertig gulden* enz. — Als onvolledige volzin komt het voor in het gewestelijke *omme!*, d. i. *ga om*, *schuif om*.

Om negen uren en *te negen uren* beteekenen niet hetzelfde. Het

eerste bet. *omstreeks negen uren*: eenige minuten vóór of na ne-genen; het tweede, *precies te negen uur*, met klokslag van ne-genen.

Jegens wordt gewoonlijk in een gunstiger, vriendschappelijken, *tegen* in een ongunstigen, vijandelijken zin gebezigd; als: *cerbied jegens zijne ouders*; *vriendelijk*, *belesd*, *minzaam jegens iedreen*; *haat tegen de zonle*; *vijandschap tegen God*. Men zegt daarom liever: *tot iemand spreken*, *zeggen*, dan *tegen iemand spreken*, *zeg-gen*. In het dagelijksch leven en in lossen stijl gebruikt men algemeen *tegen*.

Naar geeft eene richting te kennen; *na*, eene oprolging in den tijd of de volgorde; b. v.: *Het eene schip zeilde naar het an-dere*; *Het eene schip zeilde na het andere uit*; *Hij komt na mij*, *die vóór mij is geworden*.

Men lette dus op het onderscheid dat er bestaat tusschen *na zich slerpen* en *naar zich slerpen*.

Men schrijft *van zijne jeugd af*, *van zijne jeugd aan* en *van zijne jeugd af aan*. Paar het bijwoord *aan* reeds duidelijk genoeg te kennen geeft, dat de voorgaande uitdrukking de bepaling is van een begin, is *af* in de laatste uitdrukking, strikt genomen, overtollig: *van zijne jeugd aan* is voldoende. *Af* behoort alken behouden te worden, wanneer men met bijzonderen nadruk spreekt: *Hij heeft u van den beginne af aan ernstig gewaarschuwd*; *Van dat oogenblik aan veranderde hij van gedrag*; *Ven nu af zal ik beter oppassen*; *Van dezen oogenblik af aan verbied ik u allen om-gang met dien deugniet*. Uitdrukkingen als: *van af de Markt tot toe de poort*; *van af den 1sten Maart verdienen afkeuring*. Men schrijve: *van de Markt af tot aan de poort toe*; *van de Markt tot aan de poort*; *van den 1sten Maart af*; *van den 1sten Maart. Af en toe* zijn in het Nederladsch uitsluitend bijwoorden 1) en staan achter het zelfstandig naamwoord.

In de volkstaal hoort men niet zelden: *Hij weet van niets af*;

1) *Af* was oorspronkelijk een voorzetsel. In het Nederl. heeft het die kracht nog in enkele samenstellingen, als: *afgrond*, *afhandig*, *aflandig*, *aflij-vig*. Ook in de uitdrukkingen *er af*, *hier af*, *daaraf*, *waaraf*, *ergens af*, *nergens af*, *overal af*, staat *af* in waarde en beteekenis met het voorzetsel *van* gelijk. *Ga er af* beteekent zooveel als: *Ga van die plaats*. Men hoort dan ook zoowel: *Ga er van* als *Ga er af*, *Hij weet er af*; *Hij is overal af* enz.

Ook *toe* was oorspronkelijk een voorz. 't Heeft nog de bet. *van tot in hiertoe*, *waartoe*, *daartoe*, *ergens toe* enz. Alleen als *gewestelijk woord* staat het nog, als waar voorzetsel, vóór zijne beheersching: *Toe wat dient dat?* *Hij woont toe Brugge*; *Hij at een stuk kaas toe zijne boterham* enz.

Hij wist er niets van af; Hij wist van de wereld niet af, zoo dronken was hij, enz. Af is hier overtollig. Men wachte zich dus in goeden stijl voor het gelijktijdig gebruik van af en van in deze en soortgelijke zinnen.

Men schrijve liever *Drie pond koffie tegen 75 cents het pond* dan *Drie pond koffie a 75 cents het pond*.

Men mag schrijven *Drie a vier gulden, Zes a acht stuivers*, doch niet: *Drie a vier personen, Zes a acht schepen*. Hier moet *a* door of vervangen worden.

Men schrijve in deffigen stijl liever *Drie tot vier uur* dan *drie a vier uur*.

In uitdrukkingen als: *Ik zal 'n Zondag komen, Hij komt 'n Maandag, Ik sprak hem 'n Dinsdag*, is 'n een overblijfsel van het voorzetsel *aan*. Men schrijft nu *Ik zal Zondag komen, d. i. den aanschijn, eerstkomenden Zondag*.

Men schrijft zoowel: *Zij bleven hier omstreeks vijf uren* als: *Zij bleven omtrent vijf uren*; doch alleen: *Zij kwamen hier omstreeks vijf uur*.

Sedert en *sinds* duiden een voortdurenden toestand aan: *Sedert of sinds verleden jaar ben ik hier; Hij is ziek sedert (sinds) gij vertrokken zijt*. Men schrijve dus niet: *Hij is sedert verleden jaar hier gekomen; Hij is ziek geworden, sinds gij vertrokken zijt*. In den eersten volzin moet *sedert* wegvallen; in den tweeden volzin moet *sinds* door *nadat* vervangen worden.

Wegens geeft een grond aan, die in den persoon ligt; *uit* een grond, die buiten den persoon ligt: *Hij week wegens lafhartigheid; Hij was ongeschikt wegens gebrek aan bekwaamheid; Zij deden het uit gebrek; Hij werd een dief uit armoede*.

Tusschen beteekent eigenlijk in het midden van twee: daarom spreekt men van de *vriendschap tusschen vader en zoon* en van de *vriendschap onder de leden des huisgezins*.

Men lette op het onderscheid, dat er bestaat tusschen *vergelijken bij* en *vergelijken met*: Men vergelijkt het leven bij eene bloem des velds, de jeugd bij de lente, den ouderdom bij den winter; men vergelijkt Napoleon met Cesar, Amsterdam met Venetië enz.

In: *Hij is boos op mij* heeft op de beteekenis van tegen 1).

Men schrijve: *Het is voor drie weken gebeurd* en; 't Zal over drie weken weer gebeuren.

In: WILLEM III, bij de gratie Gods koning der Nederlanden

1) In het Middelnederlandsch had op niet zelden deze beteekenis.

enz. enz., heeft bij de beteekenis van door. Zoo ook in: *Het menschedom is een geslacht van Koningen bij Gods genade*; het geijkte: *Ik laat u bij dezen weten*; verder in de gewone uitdrukkingen: *bij besluit, bij missive, bij eene verordening, bij reglement*.

85. De *voegwoorden* duiden den samenhang aan, die er tusschen verschillende volzinnen of verschillende deelen van een volzin bestaat.

Men heeft verschillende soorten van *voegwoorden*; als:

1. *Koppelende* of *aancenschakelende*: *en; ook; zoowel — alsook, niet alleen — maar ook; noch*; en een aantal *voegwoordelijke bijwoorden*: *daarna, wijders, bovendien, desgelijks, alsmede, daarenboven, mitsgaders, insgelijks, desgelijks* enz.

2. *Tegenstellende*: *maar, doch, edoch, nu, dan*; en de *bijwoorden*: *toch, evenwel, nogtans, echter, niettemin, desniettegenstaande, intusschen, veeler, alleenlijk, daarentegen, ja, ja zelfs, intigendeel*.

3. *Scheidende*: *of; of — of; hetzij — hetzij*.

4. *Plaats- en tijdsbepalende*: *waar, alwaar, vanwaar, waarheen, verwaarts, als, toen, wanneer, wen, zoodra (als), zoo haast (al), zoo spoedig (als), zoo dikwerf (als), nu (dat), tot (dat), terwijl (dat), daar, gedurende (dat), zoolang (als), na (dat), sedert (dat), sinds (dat), vóór (dat), eer (dan), eer (dat), thans (dat)*.

5. *Vergelijkende*: *gelijk (als), even (als), zoo (als), dan*.

6. *Verhoudingaanwijzende*: *hoe — des te, hoe — hoe, naarmate, (al) naar (dat), naar gelang*.

7. *Beperkende*: *in zoo verre, voor zoo verre (als), zoo ver*.

8. *Restitueende*: *zoodat, weshalve; dus, diens, derhalve, vanlaar dat, bijgevolg, di-nvolgens, alzo*.

9. *Redengevende*: *want, immers, toch; om reden (dat), op grond (dat), daar, dewijl of wijl, vermits, overmits, nademaal, naardien, doordien, doordat, aangezien; sinds, sedert, nu*.

10. *Doelaanwijzende*: *opdat, dat, ten einde*.

11. *Veronderstellende* en *voorwaardelijke*: *wanneer, als, zoo, indien, ingeval (dat), bijallien, tenzij, tenware, mits*.

12. *Toegeevende*: *schoon, ofschoon, hoezeer, hoewel, alhoewel, al, niettegenstaande; wi — ook, welke — ook* enz.

13. *Verklarende* en *uitzonderende*: *als, dan, dat, of*.

Tenzij en *tenware* zijn ontstaan uit *het en zij, 't en zij; het en ware, 't en ware*; d. i.: *Het zij niet, Het ware niet*: ontkennende veronderstellende zinnen. En staat hier in de plaats van *ne*, een ontkennend bijwoord, dat in de schrijftaal niet meer alleen voorkomt, in de spreektaal vooral in den ondergeschikten zin of bij-

zin voorkomt, b. v.: *Hij zegt, dat hij 't niet en weet; Hij kwam niet, omdat hij niet en kon, en met iets, iemand, ergens enz. in niets, niemand, nergens enz. tot één woord is samengesmolten.* Nog zegt men in sommige streken 't *En doet voor: Het doet niet; b. v.: Die man is immers hier geweest? — 't En doet; d. i.: Hij is hier niet geweest.*

In plaats van *hoe langer hoe grooter* schrijft men ook: *hoe langs zoo grooter en zoo langs zoo grooter.*

Wijl is eene verkorting van *dewijl*. Bij dichters komt het ook voor als verkorting van *terwijl*; b. v.:

*Wat fronst ge dus den wenkbrauwhoog,
Wijl heel de wereld bloost en gloeit van vreugdeglansen,
Wijl alles zingt en juicht, beneden en omhoog?*

J. VAN BEERS. *Jakob van Maerlant.*

Wen komt bij dichters voor in plaats van *wanneer*:

*De Schelde, Maas en Waal bespoelden
De zoomen van uw vruchtbren grond,
Waar gij, wen hooge vloedten woelden,
Der stroomen moedwil tegenstondt.*

A. SIMONS. *Aan mijne Landgenooten.*

Sommige voortzetsels en zuivere bijwoorden, die als voegwoorden optreden, kunnen al dan niet door 't voegwoord *dat* gevolgd worden. Daartoe behooren o. a.: *na, naar, voor, tot; sedert, sinds, terwijl, gedurende, eer; b. v.: Na (dat) hij hier was geweest; naar (dat) het valt; vóór (dat) het zoo ver is; sedert (dat) gij hier zijt; enz.*

Na woorden, die uitsluitend voegwoordelijk zijn, moeten *dat* en *of* wegblijven; b. v.: *Zie nu in, hoe verkeerd gij (niet dat gij, of gij) gehandeld hebt; Hij deed het, schoon, ofschoon, hoewel, althoewel, hoezeer ik (niet dat ik) het hem verboden had.*

Met, zonder, behalve en in plaats van kunnen, als voegwoorden gebruikt, *dat* niet missen; b. v.: *Het licht ging uit, met dat hij de deur toesloeg; Hij leeft voort, zonder dat hij aan sterven denkt; enz.*

In *als het ware* staat *als* voor *alsof*: men mag dus zoowel schrijven *als het ware* als *als ware het*. Aan het laatste wordt door sommigen, doch zonder grond, de voorkeur gegeven. *Als het ware* behoort tot de vergelykingszinnen.

Voor *omdat* 1), *opdat* en *zoodat* wordt soms alleen *dat* gebezigd, als: *Ik ben blijde, dat gij gekomen zijt; Hij doet zijn best,*

1) Zie o. a. Gezang 106, vers 5, regel 4.

dat hij zijn brood verdiene; Het vriest, dat het kraakt; Hij lachte, dat hij schudde; Gij werkt, dat gij zweet; Nu klinkt de hamerslag, dat rots en ree 't herhalen.

De volken zullen, Heer, U loven!
O Heer, U loven altemaal,
Die de aarde vruchtbaar maakt van boven,
Dat ze ons met haar gewas onthaal'.
Ps. 67.

Schep me, o Heer! een rein geweten,
Dat ik, trouw aan uw gena,
U mijn Vader durve heeten,
Als ik biddend voor U sta.
J. J. L. TEN KATE. *Bede om Reiniging.*

Het meisje roept en bidt vergeefs:
Hij gaat, al fladdrend, voort:
Het water spat, en klotst, en bruißt,
Dat hij haar nauwlijks hoort.
J. BELLAMY. *Roosje.*

Ofschoon en schoon, alhoewel en hoewel, alsof en of kunnen elkander vervangen, als: *De nacht verdwijnt, schoon (ofschoon) nog onwillig, loom van tred; Hij deed het, hoewel (althoewel) ik het hem tweemaal verboden had; Hij ligt, of (alsof)—hij dood ware.*

In: *Hij schaamt zich als de bewerker van dat ongeval; Ik erger mij als uw leermeester, staan bewerker en leermeester* in den eersten naamval; in: *Hij doet zich kennen als mijn vriend; Hij beveelt zich als een deskundige aan staan vriend en deskundige* in den vierden naamval. In de eerste twee volzinnen, waarin de werkwoorden noodwendig terugwerkend zijn, komt de bepaling in naamval met het onderwerp overeen; in de laatste twee volzinnen, waarin de werkw. toevallig terugwerkend zijn, komt de bepaling in naamval met het voorwerp overeen.

Het gebruik van *als*, in volzinnen als de volgende, is niet aan te bevelen: *Liefdadig als hij was, had hij alles voor anderen veit; Hij wilde van geen toegenen hooren, halsstarrig als hij was; Ik, rütige, als ik ben.*

En mengt zich ook een traan met d'ingegoten wijn,
Dat doet hun harten goed, rampzaalgen als ze zijn.
TOLLENS. *Nova Zembla.*

Daar lag hij, op het stroo gestrekt,
Ter dood verwezen als hij was.

TOLLENS. Dirk Willemsz. van Asperen.

Terug! 't is nog geen bloeienstijd,
Vermeette pronkster als gij zijt.

DE GÉNĒSTĒT. Een vroege Heesterbloesem.

Die gezelschappen worden alleen bezocht door zulke studenten als begeerte hebben om te werken; Hij had een ontzettend geheugen, dat niet alleen belangrijke feiten en geleurtenissen bewaarde, maar ook zoodanige kleine bijzonderheden en anecdoten als bijna elk ander vergeet.

De bepaling, welke door middel van het voegwoord *als* met het zelfstandig naamw. of voornaamw. verbonden wordt, kan in den 1en, 4en en 3en naamval staan, al naardat zij bij het onderwerp, het voorwerp, of eene bepaling behoort. Bij voorbeeld: Hij stierf *als held* of *als een held*; Hij vereert hem *als dankbaar leerling*; Gij zorgdet voor hem, *als zijn voogd*; *Als uw vriend*, behartigde ik uw belangen; — Hij vereert hem *als zijn vriend*; Ik bemin hem *als mijn broeder*; Ik beschouw hem *als mijn vijand*; — Hij is mij, *als zijn leermeester*, veel dank verschuldigd; Zij hebben hun, *als hunne trouwe vrienden*, veel dank te weten; — De raad *uws vaders*, *als mijn vriend*, is geld waard. In dezen laatsten volzin staat *als mijn vriend* voor *als (die) mijn vriend (is)* en daarom *mijn vriend* in den 1en naamval. Eigenlijk zou de volzin moeten luiden: De raad *uws vaders*, *als mijns vaders*, is geld waard; doch men vermijdt deze harde constructie te liever daarom, wijl *mijns vaders* eene bepaling van raad zou schijnen en niet van vader.

In: Hij stierf *als held* of *als een held* ziet de bepaling op het karakter van den persoon; in Hij stierf *zoals een held* ziet de bepaling op de wijze van zijn sterven. Volledig luidt deze zin: Hij stierf *zoals een held* sterft.

En was vroeger *ende*. Dit *ende*, vóór een klinker soms tot *ent* verscherpt en verkort, hoort men nog in enkele uitdrukkingen. Zoo zegt men: Zij gelijken elkander *opentop* (op 'n top) voor op *ende op*, en zoo hoort men nog *rommetom* voor *ronde om*, *openduit* voor *op ende uit*, *overentover* voor *over ende over* enz. Daar wij nigen den oorsprong dezer uitdrukkingen kennen, is 't niet vreemd, dat velen in *opentop* aan een *top* en in *openduit* aan een *duit* denken.

Maar en *doch* zijn zinverwant. Alleen het eerste wordt in het dagelijksch leven gehoord. In de schrijftaal wijst *maar* eene ster-

kere tegenstelling aan dan *doch*: Hij is *bekwaam*, *maar lui* (en dit vermindert de waarde van zijne bekwaamheid); Hij is *rijk*, *maar bijna altijd ziek* (en daardoor heeft hij het ware geest van zijn rijkdom niet); Hij *belooft veel*, *maar doet weinig*; Hij was *vriendelijk*, *maar hij meende er niets van*; Hij is *geleerd*, *doch verwaand* (maar daarom niet minder geleerd); Hij is *rijk*, *doch gierig* (terwijl men eerder zou mogen verwachten, dat hij mild was); Hij *belooft zelden*; *doch wat hij belooft, doet hij*; Hij was *vriendelijk jegens allen*, *doch voornamelijk jegens zijne meerderen*; FREDERIK II was *even matig*, *sparzaam en arbeidzaam als zijn vader* FREDERIK WILLEM I; *doch een voorstander van wetenschap en kunst* (waarvan zijn vader een vreeselijken afkeer had).

86. *Tusschenwerpsels* zijn of nabootsingen van geluiden, of uitingen van gevoel, hartstocht, begeerte of verlangen. Tot de *klanknabootsingen* behooren o. a.: *tiktak*; *bom*, *bam*; *pief*, *paf*, *poef*; *krik*, *krak*, *klets*; *bons*; *plomp*; *holderdebolder*; *klingeling*; *boe*, *hoe*; *miaauw*; *kukeleku*, enz.

De gebruikelijkste gevoelsklanken en hartstochtelijke uitroepen zijn: *ach*, *och*, *o*, *ei*, *ha*, *brrr*, *ba*, *foei*, *ba*, *aba*, *heisa*, *hoera*, *hoezee*, *he*, *hm hm*, *hm*, *oei*, *ai*, *au*, *aau*, *ah ah*, *aha* enz.

Tot de uitingen van *begeerte* of *verlangen* behooren: *ei*, *eilieve*; *he*, *hei*, *ho*, *heidaar*, *hm*, *holla*; *pat*; *st 1*); *top* enz. Voorts rekent men tot de *tusschenwerpsels* andere rede-deelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als: *voort*, *weg*, *marsch*, *stil*, *halt*, *kom*, *kom aan 2*), *zachtjes* enz. Men beschouwe deze liefst als onvolledige volzinnen.

1) Voor dit *st!* leest men eene enkele maal *ust* en hoort men niet zelden *uust!*

Ust! stille nu — de kaarten zijn gevallen,
Geen teerling rolt, er wordt geen stoel verzet.

FRANS DE CORT. De Herbergzangster.

2) *Kom aan!* is de gewone opwekking om eene handeling te beginnen. Zij zegt eigenlijk zooveel als *kom nader*, *treed toe* (om te doen, wat u te doen staat). Doch de uitdrukking wordt bijna als een *tusschenwerpsel* opgevat, met *welaan* gelijkstaande. Daarom zouden we de schrijfwijze *kom aan* verkiezen boven *kom aan!*, voorsl wanneer zij overdrachtelijk opgevat wordt.

O en *och* worden vooral als versterking verbonden met andere uitroepen, of andere als zoodanig gebezigde uitdrukkingen: *o foei!* *o God!* *o jes*, *o joelje* (Jesus)! *o jemini* (Jezus Maria)! *o jemenie-joojsje* (Jezus Marie Jozef)! *och grat* (God)! *och toe!* *och wat!* *och heden* (Heere)! enz.

O is eene uiting van verrukking, bewondering, verwondering, verbazing; vreugde of voldoening; smart, verdriet, pijn enz.; angs, vrees, schrik, bezorgdheid; verontwaardiging, toorn, gemelijkheid, ontevredenheid, ongeduld; begeerte of wensch enz. Staat *o* bij een aangesproken persoon, dan dient het alleen ter versterking.

Och is eene uiting van verdrietelijkheid, misnoegen of ongeduld; van vergoelijking en verschoonende welwillendheid, van begeerte of verlangen; van schertsende of onverschillige gering-schatting; van min of meer ontevredene berusting, van spotziek medelijden, enz.

Och had vroeger gelijke kracht als *ach*. Met het verbogen bijv. naamw. *armen* vornt het 't verouderende *ocharm* of *ocharmen*, een uitroep van smart, ongeveer gelijkstaande met *ach* of *helaas*.

Smart, droefheid en beklag worden uitgedrukt door *ach*, *ocharm* (*acharm*), *helaas*, *wee*, *o wee*, *och Hemel*, *ach God*.

Lichamelijke pijn, door *ai*, *au*, *aa*, *oei*. Vreugde, door *ha*. Opwekking tot vreugde, door *heisa*, *hopheisa*, *heisasa*. Volksvreugde, door *hoezee*.

Hoera (hurra 1) is een krijgsmanskreet. Wreede lust, door *ha*. Aanhitsing, door *tsa*. Bescheiden uitnoodiging, door *ei*, *eilieve* 2). Bevreemding, verwondering, verbazing, door *hé*, *ei*, *aha*. Bevrediging na bekomen inlichting, door *ah ah*, *aha*. Overblijvende twijfel, door *hm*, *hn hm*. Een wensch, door *och*, *ai*. Afschuw en walging, door *foei*, *ba*, *aba*, *brrr*.

b. v. *Welnu, komaan!* (uitroep van verbazing) *wat zal er nu nog gebeuren: Komaan! wie heeft u dat wijsgemaakt?; Nu komaan! dat ziet er fraai uit.* Na *komaan!* moet in de gedachten een volzin ingelascht worden, die de aandacht op iets vestigt, als op iets merkwaardigs: *zeg eens, hoor eens, denk eens* of een dergelijke. Als tusschenwerpsel beschouwd, blijft het samengekoppelde *komaan* natuurlijk onveranderd. Ook in eigenlijken zin zegt men, tot meer dan één persoon sprekende, *Kom aan, niet komt aan: Kom aan, jongens! toegelast!*

In de samengekoppelde uitdrukking *welaan!* is *aan* te beschouwen als eene verkorting van *ga aan*, d. i. *begin, vang aan*: de opwekking om tot eene handeling over te gaan.

1) *Hurra* is de gebiedende wijs van het werkw. *hurron*, d. i. *tijen, zich spoeden*, met het tusschenwerpsel *a*.

2) Oorspronkelijk *ei lieve, ei liever*, ah, mon ami; ah, très-cher; de grâce, je vous prie, mon ami.

87. Men schrijft met eene hoofdletter:

1°. Het eerste woord van elken volzin: *De tijd baart rozen; De mensch wikt, maar God beschikt; O er is zooveel te leeren!*

Blijft van een éénlettergeregigd woord, aan 't begin van een volzin, door afkapping of verkorting slechts eene enkele letter over, dan krijgt het daaropvolgende woord van den volzin de hoofdletter: b. v.: *'t Avond zal 't hier bruiloft zijn; 's Menschen lot komt van God; 'k Wil nimmer iemands nadeel zoeken; 't Is God, die 't licht heeft voortgebracht; 't Menschdom valt als bladeren af.*

Een enkele volgt echter ook in dit geval de regel, en schrijft: *'K wil u, o God! mijn dank betalen; 'S werelds loon is — ondank; 'T eindje zal den last dragen.*

Is het tusschenwerpsel *O!* het eerste woord van den volzin, dan schrijven velen het, verkeerdelijk, met eene gewone letter. Er bestaat geene enkele gegronde reden, waarom men ten opzichte van dit woord van den gewonen regel afwijken zoude.

2°. Het eerste woord eener aanhaling: *Jezus zeide: „Heb God lief boven alles en uw naaste als u zelven.”*

3°. Het eerste woord van elken versregel:

*O! dat van mijne levensdagen
Geen uur geheel verloren ga!
Verloren uren — zij doorknagen
Het hart door nabrouw te spa.*

Er zijn er, die het eerste woord van een versregel eerst dan met eene hoofdletter schrijven, als het tevens het eerste woord van eenen volzin is. Dit voorbeeld zal hoogstwaarschijnlijk navolging vinden. Wellicht strekt het ter bevordering van het natuurlijk lezen en verdient het ook daarom aanbeveling. Het bovenstaande zal dan aldus geschreven worden:

*O! dat van mijne levensdagen
geen uur geheel verloren ga!
Verloren uren — zij doorknagen
het hart met nabrouw te spa.*

4°. De eigennamen en eigen-soortnamen: *Amsterdam, Noord-Holland, West-Friesland, de Oost-Indiën, de Alpen, de Franschen, Paschen, Allerheiligen, Januari, Herfstmaand, Zondag, Hervormden, Katholieken, het Christendom,*

het Isiamismus, de Middellandsche Zee, de Kust van Guinea, de Kaap de Goede Hoop, de Dam te Amsterdam, koning Willem I is de Titus van Nederland, Fondel is de Homerus der Nederlanders enz.

Wanneer de eigennamen van personen uit de vereeniging van twee woorden bestaan, wordt ieder hoofddeel met eene hoofdletter geschreven; b. v.: *Jan Steen, De Witt, Ter Haar, Van Effen, Ten Kate* enz.

Bij namen, die uit drie deelen bestaan, van welke het eerste een voorzetsel en het tweede een lidwoord is, behoudt het middelste de kleine letter, als: *Van den Berg, Van der Woord, Van der Thijnen* enz.

Ook de zelfstandige naamw. en bijvoeglijke naamw., als toenames achter eigennamen gevoegd, hebben eene hoofdletter; b. v.: *Willem de Veroveraar, Richard Leeuwenhart, Hendrik de Vogelaar, Johannes de Dooper, Hendrik de Vierde, Willem de Derde, Karel de Stoutte, Boudewijn de IJzeren* enz.

In toenames als: *met den ijzeren arm, met den langen degen, met de bult* en dergelijke krijgen de bijvoegl. naamw. en zelfst. naamw. eene hoofdletter: *Boudewijn met den IJzeren Arm, Willem met den Langen Degen, Godevaart met de Bult, Jan zonder Land, Jan zonder Genade, Wouter zonder Have* enz.

5°. De bijvoeglijke naamwoorden, die van eigennamen zijn afgeleid: *de Russische taal, het Deventer bier, het Haarlemer meer, Holsteinsche boter, Deensche ossen, de Latijnsche kerk, de Grieksche godsdienst, de Oostindische eilanden, de Zuidamerikaansche republieken, de Christelijke leer, de Joodsche godsdienst* enz.

Uitgezonderd zijn *goddeloos; goddelijk* in de beteekenis van *heerlijk, uitstekend*, en *christelijk* in de bet. van *den Christen betamende, passende: Alwetendheid, almacht en overalteenwoordigheid zijn Goddelijke eigenschappen, d. i. eigenschappen der Godheid; Dat meijne zingt goddelijk; Zijn wandel is verre van christelijk; De leerlingen moeten opgeleid worden tot alle maatschappelijke en christelijke deugden.*

Godorcezend, godoruchtig, godoerheerlijkend, godgevallig, godebehauglijk, godonteerend en soortgelijke samenstellingen worden zonder hoofdletter geschreven.

't Bijvoeglijk naamw. *generaal*, dat achter zijn zelfst. naamw.

wordt geplaatst, wordt zonder hoofdletter geschreven: *Staten-generaal, Luitenant-Admiraal-generaal, Advocaat-generaal, Procureur-generaal* enz.

6°. De namen van het Opperwezen: *God, de Almachtige, de Voorzienigheid, de Hemel, de Alomtegenwoordige, de Alwetende* enz.

7°. De voornaamwoorden *hij, hem* en *dien*, wanneer zij treden in de plaats van den naam van het Opperwezen, b. v.: *Vertrouw u aan Hem (of Dien), die der menschen lot bestuurt.*

Zoo ook: *de Zoon des menschen; Vader, Zoon en Heilige Geest.* Verder persoonsverbeeldingen: *de Fortuin, de Nacht, de Vrede, de Godsdienst* enz., die alle als eigennamen kunnen beschouwd worden.

8°. De woorden, die het onderwerp van een verhaal uitmaken; de titels van boeken; de namen van schepen, herbergen, maatschappijen enz., die min of meer het karakter van eigennamen hebben, als: *Deze les handelt over de Dankbaarheid; Dit boek heet de Negerhut; Zij las de fabel van De Vos en de Druiven; Dit vers van Tollens draagt ten opschrift: De School des Menschen; Hij logeert in het Hof van Brussel; Zij is vertrokken met de Telegraaf; Ik ben lid van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* enz.

9°. De geméene zelfstandige naamw., die als eigene gebezigd worden, b. v.: *De Koning zal afstand doen van den troon; De Burgemeester is herbenoemd; Verlos ons van den Booze; De overzetting der Zeventigen; — Zet, Zangster! zet dien tocht op de aangeslagen snaren; Gij, strenge Waarheid! Gij alleen spoort me aan tot zingen; enz.*

10°. De bijvoeglijke en zelfstandige naamw. en voornaamw., welke in titels voorkomen, als: *de Heer A., Mijnheer B., Mevrouw, Mijne Heeren, Weleerwaarde Zeergeleerde Heer, de Hooge Raad, Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Commissaris des Konings, Hare Majesteit de Koningin, Hij is Ridder van de Mili-*

taire Willemsoorde, Bij de eeretekenen, die op de borst en aan den hals van den held van Quatre-Bras reeds schitterden, voegde de keizer van Rusland (Aug. 1815) de versierselen der Tweede Klasse van de Orde van Sint George, de koning van Pruïsen die der Eerste van den Rooden Adelaar en de keizer van Oostenrijk het Kommandeurskruis der Militaire Orde van Maria Theresia.

11°. De woorden, welke door hunne bijzondere betekenis eene opzettelijke aanwijzing of onderscheiding vereischen: *Het Ministerie ijverde voor de rechten der Kroon; de Regeering is niet gelukkig geweest in de verdediging van dat wetsontwerp; Deze zaak zal voor het Hof dienen;*

In 't Voorleden Ligt het Heden;

In het Nu, Wat worden zal.

12°. In brieven de voornaamw. van den tweeden persoon.

13°. Verkortingen van eeretitels, van de namen der windstreken enz., als: Z. M., H. M., Z. K. H., H. K. H., H. H. K. K. H. H.; Z. W., N. O., N. O. t. O.; N. B. voor *nota bene*, d. i. *let wel*; P. S. voor *post scriptum*, d. i. *naschrift*; O. B. W. M., d. i. *onvoorziene brandwaarborgmaatschappij* enz.